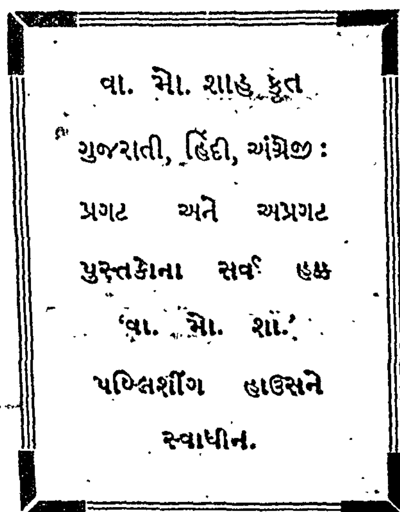
પ્રસિદ્ધ કર્તા
શકરાભાઇ મોતીલાલ શાહ.
ઘાટકોપર (મુંબઈ).

ત્રીજી આવૃત્તિ, પ્રત ૨૦૦૦
ઑગષ્ટ, ૧૯૩૨.
મૂલ્ય : સવા રૂપિયો.

વા. મો. શાહ કૃત
ગુજરાતી, હિંદી, અંગ્રેજી :
પ્રગટ અને અપ્રગટ
પુસ્તકોના સર્વ હક્ક
'વા. મો. શા.'
પબ્લિશીંગ હાઉસને
સ્વાધીન.

વા. મો. શાહ કૃત પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:
'વા. મો. શા.' પબ્લિશીંગ હાઉસ.
સારંગપુર–ખુમારાની પોળ, અમદાવાદ.

બીજી આવૃત્તિના પ્રસંગે

દુનિયાના મહાન ઉપકારી પુરૂષોમાંના એક તરીકે મહાત્મા કબીરજીનું નામ કદી ભૂલાશે નહીં. એ મહાપુરૂષનાં વચન યુક્તિમત્ અને નિષ્પક્ષપાતી તથા હૃદયના ઉંડાણમાંથી નીકળતાં હોઈ, દરેક-સ્ત્રી-પુરૂષને એક સરખાં ઉપયોગી અને ઉપકારી છે, એમ સમજી, એ અમૂલ્ય વચનો પર યથાશક્તિ વિવેચન કરી, આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ મ્હારા 'જૈન સમાચાર' નામક સાપ્તાહિક પત્રના ગ્રાહકોને ભેટ આપવા માટે, ૩-૪ માસ ઉપર બહાર પાડી હતી. પરંતુ ત્હેની માગણી ઘણી થવાથી તુરતમાં આ બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાની જરૂર પડી છે. આ આવૃત્તિમાં તે મહાત્માશ્રીનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર સામેલ રાખવામાં આવ્યું છે.

ખુલ્લા દિલથી મ્હારે કબૂલ કરવું જોઇએ છે કે, મ્હારી મહેનતની સફળતાનો મ્હોટો ભાગ કબીરજીના આ પહેલાંના લેખકોની મહેનતને અર્પણ કરવા હું બંધાયલો છું. એમણે સડક કરી, મ્હેં તે સડકને માત્ર વધુ સાફ કરી એટલું જ મ્હારૂં વિવેચન જો થોડા પણ આત્માર્થી પુરૂષોને સચ્ચારિત્ર શિખવવામાં કારગત થઈ પડશે તો હું પોતાને ભાગ્યશાળી માનીશ.

કબીરજીનાં પદોના બીજા ભાગો આ મુજબ જ પ્રગટ કરવાનો મ્હારો ઈરાદો છે. ઉદ્યમ ચાલુ છે.

અમદાવાદ
ડિસેમ્બર ૧૯૧૧

વા. મો. શાહ.

કબીરજીનું સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્તાંત

મહાત્માઓનાં જીવનચરિત્ર ઘણે ભાગે અંધારામાં જ હોય છે. કબીરજીના જન્મ, કુળ, નિવાસસ્થળ વગેરે બાબતમાં હજીસુધી આપણા જાણવામાં ઘણું જ થોડું આવ્યું છે; ત્હાં સુધી કે, તેઓ હિંદુ કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા કે મુસલમાનમાં, એ વાતનોય હજી નિર્ણય થયો નથી. જે જે દંતકથાઓ સાંભળવા–વાંચવામાં આવે છે, તે સર્વ પરથી એમ અનુમાન થઇ શકે છે કે, તે એક મુસલમાન વણકરના કુટુંબમાં ઉછર્યા હતા અને 'સુફી' વર્ગના જ્ઞાન વડે તથા રામાનંદ જેવા ગુરૂરત્નના ઉપદેશથી અધ્યાત્મી બનવાથી હિંદુ–મુસલમાન બન્ને તરફ સમભાવ રાખવાને લીધે બન્નેમાં ત્હેમની પૂજા થયેલી.

કબીરપંથીઓની માન્યતા એવી છે કે, સન ૧૩૯૮ માં કબીરજીનો જન્મ થયો હતો અને ૧૨૦ વર્ષનું લાંબું આયુષ્ય ભોગવીને સન ૧૫૧૮ માં ત્હેમણે આ ફાની દુનીઆને છેલ્લી [illegible] કરી હતી.

ત્હેમના બચપણ સંબંધી કાંઇ જાણવામાં આવ્યું નથી; પરંતુ વણકરનું કામ કરતાં કરતાં તે અધ્યાત્મનાં ગીતો ગાવામાં અને પરમાત્મપદનું રટન કરવામાં તલ્લીન રહેતા. ત્રીસેક વર્ષની ઉમરે, લોઈ નામની કોઈ સ્ત્રી કબીરજીની સાથે રહેવા લાગી. જો કે લોકો ત્હેમને દંપતી માનતા, પણ તેઓને શારીરિક સંબંધ કાંઇ નહતો એમ કહેવાય છે. કમાલ અને કમાલી નામે પુત્ર-પુત્રી એ બે કબીરજીની સંતતી કહેવાય છે, પરંતુ તે કાંઈ ત્હેમણે ઉત્પન્ન કરેલાં છોકરાં નહોતાં, ત્હેમણે પાળેલાં અને જ્ઞાન આપી તારેલાં કોઇનાં બાળક હતાં.

કબીરજી ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં વીર્ય અને વખત ગુમાવવો પસંદ કરતા નહિ. એમની કૃતિમાં ક્રિયાકાંડ વિરૂદ્ધ ઘણા શબ્દો જોવામાં આવે છે. હિંદુ-મુસલમાન વચ્ચેનો ભેદ તોડવા ત્હેમણે ઘણી મહેનત લીધી હતી. જુના વિચારના હિંદુઓ તેમજ તેવા મુસલમાનો એમને આ કારણથી પજવવા માટે બનતું કરતા હતા. તે વખતના બાદશાહ સીકંદર લોદી સમક્ષ ફર્યાદ થતાં કબીરજી પોતાના આધ્યાત્મિક વાર્તાવિનોદથી બાદશાહનું દીલ જીતી શક્યા હતા. બીજે પ્રસંગે, શહેનશાહ ઈબ્રાહીમ લોદીની હજુરમાં કાજીઓએ એમની સામે ફર્યાદ કરી અને મહાત્માને સમુદ્રમાં ડૂબાવવાનો, હાથીથી કચરાવવાનો અને ઝુંપડીમાં બાળી મૂકવાનો પ્રપંચ કર્યો; પરંતુ તે સઘળાંમાં કબીરજી અણીશ[illegible] ગયા હતા.

ક[illegible] મ્હોટો ભાગ બનારસમાં ગુજારવામાં આવ્યો હતો. [illegible] શહેર છો[illegible] [illegible]ત્માશ્રી મગહર ગામમાં ગયા [illegible]મ લોકોએ [illegible] " અંત સમયે ભ[illegible] [illegible]વિત્ર ધાર [illegible]ારે ત્હમે ખાસ અંત [illegible]તું નથી." કબીરજીએ [illegible] રામની [illegible] " એમ

કહી મહા સુદ અગીઆરસને બુધવારે મહાત્માશ્રી કાશી તજી મગહર સીધાર્યા. મગહરના એક ન્હાના મઠમાં, નદી કીનારે જઇ પહોંચતાં પોતે કમળનાં ફુલ અને બે ચાદર મંગાવી સૂઈ ગયા; અને પછી મઠનાં બારણાં બંધ કરાવ્યાં.

રાણા વીરસિંહ, કબીરજીના સબને હિંદુ રૂઢિ મુજબ બાળવા ઇચ્છતા હતા અને પઠાણ બીજલીખાન વગેરે મુસલમાનો ત્હેમને દફનાવવા ઇચ્છતા હતા. કજીઓ થવાની વકી રાખવામાં આવતી હતી; પરંતુ મઠનો દરવાજો ખોલવામાં આવતાં માત્ર બે ચાદરો અને થોડાં પુષ્પ સિવાય કાંઇ જોવામાં આવ્યું નહિ. રાણાજીએ ફુલોને બાળીને તે જગાએ ‘ સમાધિ ’ ચણાવી; પઠાણે ફુલોને જમીનમાં દાટીને કબર બનાવી. હાલ તે જગાએ માગસર માસમાં મેળો ભરાય છે.

કબીરજીનાં વચનો હૃદયભેદક અને સ્પષ્ટ હોઈ, ઘણાંજ અસરકારક છે. એમને સતનું ‘ દર્શન ’ થયું હોય એ તદ્દન બનવાજોગ છે. મ્હારો પોતાનો અંગત મત જાણવા કોઇ ઇચ્છતું હોય તો હું ખુલ્લા શબ્દમાં કહું કે, કબીરજીનાં વચનો મ્હને મહાન જૈન ધર્માચાર્યથી કોઇ રીતે ઉતરતાં જણાતાં નથી; એ વચનો કબીરજીના શુદ્ધ હૃદય, તત્ત્વજ્ઞાન, પ્રૌઢ વિચાર અને જાહેર હિમતની ખાતરી આપે છે. હું દરેક આત્માર્થી મનુષ્યને કબીરજીના હૃદયનો અભ્યાસ કરવાની ભલામણ કર્યા વગર રહી શકતો નથી.

વા. મો. શાહ.

પ્રસિદ્ધકર્તાના બે બોલ

એમનું કાર્યક્ષેત્ર ૫૫ વર્ષની ઉમર સુધી ફિલસૂફી અને ભક્તિ-ભક્તિમાં હતું, તથાપિ એમને જીવનનું સત્ય શોધવાની વૃત્તિ ના અનુભવની બાબતમાં વધે છે તેમ તેમનું ઝનૂન થયું અને ભક્તિની શ્રદ્ધા પણ પોતાની દૃષ્ટિ કરી હતી, એટલે ધીમે ધીમે ફિલસૂફી, ન્યુરોલ, બાયોલોજી અને સેક્સ સાઈકોલોજી એમને ગમે. ઘણીવાર કહ્યા કરતા હતા. એમની વિચારણામાં ખાસ કરીને સાઈકોલોજીએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો હશે એમ હું માનું છું. એમનું પ્રત્યેક લખાણ આજ જીવનના વિચાર અંગેના અભ્યાસ તરીકે જ લખાયેલું હોય છે, નહીં કે બુદ્ધિવાદીઓના ખાતર. કોઈ પણ પ્રશ્નને, જીવનમાં કે વ્યવહારની કોઈ બાબતમાં કે સિદ્ધાંતને કે સિદ્ધાંતના કોઈ સૂત્રને જ્યારે પણ તે હાથમાં લેતા ત્યારે જીવન સાથે તે કેવો સંબંધ ધરાવે છે અને જીવનનું રહસ્ય સમજવામાં કે જીવન-વિકાસ કરવામાં તેની ઉપયોગિતા કેટલે અંશે છે, તે તપાસવા તરફ જ એમની દૃષ્ટિ રહેતી.

એમનામાં બુદ્ધિની તીવ્રતા તેમજ હૃદયની વ્યાપકતા બન્નેનો વિલ-ક્ષણ સમન્વય હોઈ એમના લખાણોના વાંચકો એમના લેખો પ્રત્યે બહુ માન ધરાવે છે એટલું જ નહીં પણ એમના સાથીઓ અને અનુયાયીઓ જેઓને અંગત ખટક્યા છે તેઓ પણ એમને માટે અંતરમાં તો બહુ માન જ ધરાવે છે. બહાર જીવન તેમજ વિચારક તરીકેના જીવને એમની પાસેથી નિરંતર અને નવા પ્રેરણા લીધા કર્યો છે, તેઓ પણ જીવનના દરેક સિદ્ધાંતને એટલી સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ તપાસ્યા છે કે વાચનારને એનું રહસ્ય જાણવા માટે ઊંડાણમાં ઉતરવું જોઈએ, અને ત્યારે જ એ સત્યનો સાક્ષાત્કાર થશે.

આધુનિક ગુજરાતી લેખકોની કદર માટે યોજાયેલા 'ત્રણીઆરા પ્રાઈઝીસ'માંના પહેલા પ્રાઈઝના હકદાર તરીકે ના. મો. શાહની પસંદગી થયાનું જ્યારથી ગુજરાત સાહિત્ય સભાએ જાહેર કર્યું ત્યારથી એમનાં સઘળાં પ્રગટ અને અપ્રગટ પુસ્તકો અને લેખો ગ્રંથમાળા તરીકે મેળવવાની ઈચ્છા ઘણા સદસ્યો તરફથી પ્રદર્શિત થતી રહી છે.

એ ઈચ્છાને અનુકૂળ થવાના ઈરાદાથી વાં. મો. શાહના પુસ્તક પ્રકાશનનું કાર્ય શરૂ કર્યું છે; અને એવો ક્રમ રાખ્યો છે કે: સૌથી પ્રથમ અપ્રગટ પુસ્તકો; ત્યારબાદ મરહુમના ત્રેવીસ વર્ષ (સન ૧૮૯૯ થી ૧૯૨૧) સુધી પ્રગટ થયેલા 'જૈન હિતેચ્છુ' માસિકપત્ર, સાત વર્ષ (સન ૧૯૦૬ થી ૧૯૧૨) સુધી પ્રગટ થયેલા "જૈન સમાચાર" સાપ્તાહિક પત્ર અને ચાર વર્ષ (સન ૧૯૦૬ થી ૧૯૦૯) સુધી પ્રગટ થયેલા 'હિંદી જૈન હિતેચ્છુ' પાક્ષિક પત્રમાં આવેલા તેમજ અન્ય માસિક, સાપ્તાહિક અને દૈનિકપત્રોમાં આવેલા વિવિધ ઍડીટારીઅલ્સ, લેખો, ભાષણો વગેરેની ચુંટણી કરી જુદા જુદા પુસ્તકરૂપમાં બહાર પાડવા અને તે પછી મરહુમના આજ સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો 'વા. મો. શાહ ગ્રંથમાળા'ના જુદા જુદા મણકા તરીકે પ્રગટ કરવાં.

ઉપર દર્શાવેલા ક્રમ મુજબ વાં. મો. શાહ ગ્રંથમાળાના પ્રથમ મણકા તરીકે 'એક' નામનું અપ્રગટ પુસ્તક અને બીજા મણકા તરીકે 'મહાત્મા કબીરનાં આધ્યાત્મિક પદો' (વિવેચન સાથે) નામનાં પુસ્તકો પ્રગટ થાય છે. અને અલ્પ સમયમાં, માંદગીના બિછાનેથી લખાયલું મરહુમનું છેલ્લામાં છેલ્લું પુસ્તક 'આર્યધર્મ અથવા વીસમીસદીના આર્ય અને આર્યો ઘડનાર સંસ્કાર' અને ત્યારબાદ નગ્નસત્ય, પ્રગતિનાં પાદ ચિન્હો વગેરે પ્રગટ કરવામાં આવશે.

આ પુસ્તકના મરહુમ લેખકે વર્ષો સુધી માસિક, પાક્ષિક અને સાપ્તાહિક પત્રો તેમજ સંખ્યાબંધ પુસ્તકો પ્રગટ કરી (કેટલાંક પુસ્તકોની તો હજારો પ્રતો જનતાને વિના મૂલ્યે આપવા માટે પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવી હતી) અને પ્રસંગોપાત નોંધો, ચર્ચાઓ અને લાંબી લેખમાળાઓ જાહેર પેપરોમાં આપી બત્રીશ બત્રીશ વર્ષ સુધી સાહિત્યની જે અમૂલ્ય સેવા બજાવી છે તેની સમ્પૂર્ણ નોંધ અત્રે આપવાનું અશક્ય હોવાથી આજસુધીમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો પૈકી જેટલાં પુસ્તકો મળી શક્યાં ત્હેની એક અપૂર્ણ ટુંક નોંધ આ પુસ્તકમાં અન્ય સ્થળે આપવામાં આવી છે.

આ પુસ્તકનાં પૃષ્ઠ ૧૦૨ સુધીના ભાગની બે આવૃત્તિ સન ૧૯૧૧ માં "મહાત્મા કબીરનાં આધ્યાત્મિક પદો ખંડ ૧-૨" તરીકે બહાર પડી હતી અને તે પછીનો ભાગ સન ૧૯૧૧ માં જ લખાયલો પણ અપ્રસિદ્ધ હતો તે બન્નેને એકત્ર કરી આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે.

ઘાટકોપર   શકરાભાઈ મોતીલાલ શાહ

જન્મ :		દેહાન્ત :
ડિસેમ્બર, ૧૮૫૦		ઓગસ્ટ, ૧૯૧૩

વા. મો. શાહની સાહિત્ય સેવા.

વા. મો. શાહ કૃત પ્રસિદ્ધ થએલાં ગુજરાતી પુસ્તકો.

(૧) મધુ મક્ષિકા—બે આવૃત્તિ: સન ૧૮૯૮ અને ૧૯૦૦ પ્રત ૧૦૦૦ ...આ પુસ્તકમાં શાહ રીતરિવાજ, કુદરતની જુદી જુદી મો. મુખાનોનો પ્યાર-તેનો હેતુ-ફલ અને પરિણામ, પાશ્ચિમી અને પૂર્વાંની સ્થિતિ, સંસારી જીવન અને ત્યાગી જીવનની સમાનતા, શુદ્ધ વ્યવહાર સાથે ધર્મનો સંબંધ વગેરે વગેરે વિષયો પ્રખ્યાત અમેરિકન લેખક ઍમર્સનની શૈલીએ પત્રોના રૂપમાં આપવામાં આવ્યા છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦.

(૨) સતી દમયંતી — બે આવૃત્તિ: સન ૧૯૦૨ અને ૧૯૦૪: પ્રત ૨૦૦૦ આ પુસ્તકને સરકારી તેમજ ગાયકવાડી કેળવણીખાતાએ ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલું છે. એમાં નીતિ, શીલ, ધર્મ, વ્યવહાર, પતિ અને પત્નીવ્રત, જીવનની પવિત્રતા વગેરે બાબતો અસરકારક રીતે વાર્તાના રૂપમાં આપવામાં આવેલી છે. વાચકગણની સ્મરણશક્તિ, શોધકશક્તિ, ભાષાજ્ઞાન ખીલી શકે એવા પ્રશ્નો પણ આપ્યા છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

(૩) કચ્છના સ્થા. જૈનોની ડિરેક્ટરી—પ્રથમ આવૃત્તિ: સન ૧૯૦૪: કચ્છ પ્રાન્તના દરેક નાના મોટા ગામમાં વસતા સ્થાનકવાસી જૈનની સંપૂર્ણ ડિરેક્ટરી (વસ્તીપત્રક) સહમતે અથાગ મહેનત લઇને વિના-મૂલ્ય પ્રચારાર્થે પ્રસિદ્ધ કરી હતી.

(૪) રૂપિયાની આખ્યાયિકા—બે આવૃત્તિ : સન ૧૯૦૪ : અને...પ્રત ૨૦૦૦ પતિપત્નીને અરસપરસ વશીકરણ મંત્ર શીખવવાની ગરજ આ ટુંકી વાર્તા સારે છે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

(૫) સમ્યકત્વ અથવા ધર્મનો દરવાજો —પ્રથમ આવૃત્તિ, સન ૧૯૦૩, પ્રત ૨૫૦૦: બીજી આવૃત્તિ સન ૧૯૦૫, પ્રત ૩૦૦૦:

આ પુસ્તકમાં સમ્યકત્વ (સમકીત) અને મિથ્યાત્વનું સવિસ્તર વર્ણન આપેલું છે. નય-નિક્ષેપ વગેરે અનેક ઉપયોગી બાબતોનો એમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. આ પુસ્તકના વાંચનથી દેવ, ગુરુ, ધર્મનું સારું જ્ઞાન મેળવી શકાય છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦.

(૬) હિતશિક્ષા—પાંચ આવૃત્તિ: સન ૧૯૦૪થી૧૯૦૫: કુલ ૧૨૫૦૦પ્રત. આ પુસ્તકમાં ધર્મ, નીતિ, સ્વદેશ પ્રેમ, વ્યવહાર શુદ્ધિ, સુખી અને ધાર્મિક જીંદગી ગુજારવાનો ઉપદેશ આદી ૧૪ જુદા જુદા વિષયો સાર્થરૂપે આપવામાં આવ્યા છે. આ પુસ્તક ગાયકવાડી કેળવણી-ખાતાએ ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલું છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦.

વા. મો. શાહની સાહિત્ય સેવા.

વા. મો. શાહ કૃત પ્રસિદ્ધ થએલાં ગુજરાતી પુસ્તકો.

(૧) જૈન પ્રતિકા—બે આવૃત્તિ સન ૧૯૦૮ અને ૧૯૦૦ [illegible]

આ પુસ્તકમાં શાહ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] હેતુ [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] જીવન અને [illegible] જીવનની [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] સંબંધ વગેરે વગેરે વિષયો [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] પત્રોના રૂપમાં આપવામાં આવ્યા છે. મૂલ્ય [illegible]

(૨) સતી દમયંતી — બે આવૃત્તિ સન ૧૯૦૬ અને ૧૯૦૮ [illegible]

આ પુસ્તકને સરકારી કેળવણી ખાતાએ [illegible] [illegible] તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલું છે. [illegible] [illegible] પતિ અને પત્નીવ્રત, જીવનની પવિત્રતા વગેરે [illegible] વાર્તાના રૂપમાં આપવામાં આવેલી છે. [illegible] [illegible] શક્તિ, આત્મજ્ઞાન ખીલી શકે એવા પ્રશ્નો પણ આવેલા છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

(૩) કચ્છના સ્થા. જૈનોની ડિરેક્ટરી—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦[illegible]

કચ્છ પ્રાન્તના દરેક નાના મોટા ગામમાં વસતા સ્થાનકવાસી જૈનની સંપૂર્ણ ડિરેક્ટરી (વસ્તીપત્રક) સહુએ અપાર મહેનત કરીને વિના-મૂલ્ય પ્રચારાર્થે પ્રસિદ્ધ કરી હતી.

(૪) દુર્ઘિતા આખ્યાયિકા—બે આવૃત્તિ : સન ૧૯૦૮ : અને [illegible] ૨૦૦૦ પતિપત્નીને અરસપરસ વશીકરણ મંત્ર શીખવવાની સરસ આ ટૂંકી વાર્તા સારી છે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

(૫) સમ્યકત્વ અથવા ધર્મનો દરવાજો —પ્રથમ આવૃત્તિ, સન ૧૯૦૩, પ્રત ૨૫૦૦: બીજી આવૃત્તિ સન ૧૯૦૫, પ્રત ૩૦૦૦.

આ પુસ્તકમાં સમ્યકત્વ (સમકીત) અને મિથ્યાત્વનું સવિસ્તર વર્ણન આપેલું છે. નય-નિક્ષેપ વગેરે અનેક ઉપયોગી બાબતોનો એમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. આ પુસ્તકના વાંચનથી દેવ, ગુરુ, ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવામાં સહાય છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦.

(૬) જિનશિક્ષા—પાંચ આવૃત્તિ: સન ૧૯૦૪થી ૧૯૦૫: પ્રત [illegible]

આ પુસ્તકમાં ધર્મ, નીતિ, સ્વદેશ પ્રેમ, વ્યવહાર શુદ્ધિ, [illegible] ધાર્મિક છંદની સુભાષિતો ઉપદેશ આદિ ૧૪ જુદા જુદા પાઠરૂપે આપવામાં આવ્યા છે. આ પુસ્તક સરકારી કેળવણી ખાતાએ ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલું છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અનુક્રમણિકા

(૧) પરમેશ્વરની વાતો.

૧

ધરતીકા કાગજ કરૂં, કલમ કરૂં બનરાય;
સાત સમુદર સ્યાહી કરૂં, હરિગુન લિખ્યો ન જાય. ૧
ભારી કહૂં તો મૈં ડરૂં, હલકા કહૂં તો જૂઠ;
મૈં ક્યા જાનૂં રામકો? નૈનોં કબહૂં ન દીઠ. ૨
ઐસા કોઇ ન મિલા, ઘટમેં અલખ લખાય;
બિન બતી બિન તેલકે, જલતી જ્યોત દેખાય. ૩

---

(૧) એકંદર જમીનને કાગળ રૂપે વાપરૂં અને એકંદર 'વનરાય' એટલા અઢાર ભાર વનસ્પતિની કલમ બનાવું તથા સાત સમુદ્રના પાણી શાહી તરીકે વાપરૂં—એટલો બધો પ્રયાસ કરૂં તો પણ (ઇન્દ્રિયોની શક્તિથી પર એવા) હરિ-પરમાત્માનો ખ્યાલ આપી શકાય નહિ.

(૨) પરમાત્મા 'ભારે' છે એમ કહું તો હું જ ડરી જાઉં; 'હલકા' છે એમ કહું તો તેમનું ઉપહાસ્ય કરાવવા બરાબર થાય. (આંખ વગેરે ઇન્દ્રિયોની શક્તિથી પર એવા) આત્મારામને (સ્થૂલ આંખોથી) મેં કદી દીઠા જ નથી તો પછી હું રામની વાત શું જાણું?

(૩) આત્મારામને 'અલખ' કહેવાય છે—તે લખી શકાય તેમ નથી; પણ ઘટમાં—હૃદયમાં તો તે લખી શકાય. અને ઘટમાં લખાયલા તે 'અલખ'ને વાંચવા માટે (ભોંયરા જેવા ઘટમાં અંધારૂં હોય એટલા માટે) દીવાની જરૂર છે, કે જે દીવામાં બત્તી (દીવેટ), તેલ કે જ્યોત કાંઇ હોય નહિ. આવા દીવા વડે ઘટના ભોંયરામાં અલખને વાંચી શકે એવા કોઇ મને મળ્યા નહિ!

દેખા હૈ વો કિસે કહૂં, કહે કૌન પતિઆય ?
જૈસેકે તૈસે હરિ, હરખ હરખ ગુન ગાય. ૪

સાહબ ! તેરી સાહબી, સબ ઘટ રહી સમાય;
જ્યોં મેંહદીકે પાતમેં, લાલી લખી ન જાય. ૫

૨

માલક બિન ખાલી નહીં, સુઈ ધરનકો ઠૌર;
આગે પીછે રામ હૈ, રામ બિના નહીં ઔર. ૧

જ્યોં નૈનનમેં પૂતલી, ત્યોં માલક ઘટ માંય;
ભોલે લોક ન જાનતે, બાહિર ઢૂંઢન જાય. ૨

કસ્તૂરી નાભિ વિષે, મૃગ ઢૂંઢે બન માહિં;
ઐસે ઘટ ઘટ રામ હૈ, દુનિયા દેખે નાહિં ! ૩

---

(૪) મ્હેં આત્મારામને જોયા છે એમ ત્હમને કહું તો ત્હમે પૂછશો કેઃ ત્હારે તે કેવા છે ? હું કહેવાની કોશિશ પણ કદાચ કરૂં, પરન્તુ મ્હારી વાત માનશે કોણ ? એ અદ્ભૂત વાતોને લોકો વ્હેમ—ઘેલછા કે ચક્રમપણામાં ખપાવે છે.) માટે ટુંકમાં જ જવાબ આપુંછું કે, "હરિ જેવા છે તેવા છે." એટલું જ મ્હોઢેથી બોલીને હું મનમાં જ રાજી થઇને ગુણ ગાયાં કરૂં છું.

(૫) મ્હારા આત્મારામ સાહેબની સાહબી કેટલી છે એમ ત્હમે પૂછતા જ ના; એ તો ઘટઘટ (સર્વત્ર) વ્યાપી રહી છે. શું મેંદીનાં પાંદડાંમાં લાલી કોઇ અમુક જગાએ જ રહેલી છે કે !

(૨) ભોળા એટલે અક્કલ વગરના લોકો રામને બહાર ઢૂંઢવા દોડે છે—પણ તે તો જેમ આંખોમાં પૂતળી (કીકી) છે તેવી રીતે ભીતરમાં જ છે.

घट बिन कहूं न देखिये ! राम रहा भरपूर;
जिन जाना तिन पास है, दूर कहा उन दूर. ४
बाहर भीतर राम है, नैननका अभिराम;
जित देखूं तित राम है राम बिना नहिं ठाम. ५
ज्यों पत्थरमें आग है, त्यों घटमें करतार;
जो चाहो दीदारको, तो चकमक होके जार. ६
पावक रूपी राम है, सब घट रहा समाय;
चित चकमक लागे नहीं, धूंवा व्हहि व्हहि जाय. ७

(૪) હે ભાઈ! તું ઘટ સિવાય બીજી જગાએ રામને શોધતો જ નહિ; કારણકે ત્હારા એટલે ઘટમાં રામ ભરપૂર છે. જે રામને જાણે ત્હેની પાસે જ તે વસે છે; અને જે રામને સ્વર્ગમાં કે બીજી કોઈ દૂરની જગાએ માને છે—અંતરથી વેગળો વસનાર માને છે ત્હેનાથી તે ખરેખર દૂર જ છે એમ સમજજે; અર્થાત્ એવાને આત્મારામનું ભાન જ ન થઇ શકે.

(૫) હું પ્રથમ કહી ગયો કે રામ તો ભીતરમાં જ છે, તેથી એમ નથી સમજવાનું કે બહાર તો રામ છે જ નહિ. ભીતરમાં રામ 'ભરપૂર' છે—ત્હાં ત્હેનાં દર્શન થઈ શકે છે, બાકી, જ્હાં જ્હાં ત્હારી દૃષ્ટિ પડે ત્હાં ત્હાં રામ જ છે એમ સમજજે, સર્વત્ર રામ જોવાથી—સઘળામાં પરમેશ્વર દૃષ્ટિ રાખવાથી જ વિશ્વદર્શન થાય છે.

(૬) પત્થરમાં અગ્નિ ગુપ્તપણે રહેલો છે, તેમ ઘટમાં ઇશ્વર રહેલા છે. ત્હેનાં દર્શન કરવા ઈચ્છા હોય તો. ચકમકની માફક બહારના (ખોખા–સ્થૂલ–ઉપરીક) શરીરને ઠોકરો ખાવા દે; ઠોકરો અને મુશ્કેલીઓ રૂપી ઘર્ષણથી અંદર રહેલા આત્મારામનાં દર્શન થશે. (કેવી સુંદર કલ્પના!)

(૭) રામ પાવક એટલે આગ રૂપે છે (સઘળા પદાર્થોમાં આગ ગુપ્તપણે રહેલી છે. અગ્નિ અને રામ બન્નેને 'પાવક' એટલે

સાંઈ તેરા તુજમેં રહે, જ્યોં પત્થરમેં આગ;
જોત સરૂપી રાગ હૈ, ચિત ચકમક હો લાગ. ૮

૩

પરદેશે ખોજન ગયા, ઘર હીરાકી ખાન;
કાચ–મની ના પારખે, ક્યોં હરિકો પહચાન ? ૧
મૈં જાનૂં હરિ દૂર હૈ, હરિ હિરદેકે માંહિં;
આડી–ટેડી કપટકી, તાસે દીસત નાહિં. ૨

'પવિત્ર કરનાર' ગણાય છે.) જો ચિત્તમાં બરાબર રીતે રામના નામની આગ ન સળગે અને 'ધૂંધવાતું' રાખવામાં આવે અર્થાત્ ઘડીભર રામનું નામ સ્મરી પછી વિષયવિકારમાં રમ્યાં કરે તો એવા માણસના ચિત્તમાં 'ભડકો' ન થાય એટલે કે રામ પ્રગટ થાય નહિ, પણ 'ધૂણી–ધૂમાડો' થાય એટલે કે સંકલ્પવિકલ્પ અને ઉદ્વેગ એ જ પરિણામ આવે. અર્ધદગ્ધની દશા દયાજનક છે એમ બતાવે છે. મતલબ કે આત્મારામની પવિત્રતાનો ખ્યાલ અહોનિશ નજર સામે રાખીને જ આહાર–વિહાર આદિ ક્રિયા કરવી, કશામાં લુબ્ધ થવું નહિ. 'આ કામ રામ પોતે કરે ખરા કે ?' એવો વિચાર કરીને વર્તવાથી રામમાં જ રમ્યા ગણાશો.

(૧) સાચા હીરાની ખાણ તો પોતાના જ ઘરમાં છે, છતાં જે અબૂઝ પરદેશમાં હીરા શોધવા જાય છે, જેને કાચ અને મણીનું પારખું નથી તેવા માણસ હરિને શું પીછાનવાના હતા ?

(૨) પ્રથમ હું અજ્ઞાન હતો તેથી જાણતો હતો કે હરિ કોઇ દૂરની જગાએ બેસી રહ્યા હશે; પણ હવે મ્હને પ્રત્યક્ષ ભાન થયું કે હરિ તો હૃદયની અંદર જ છે. આડીઅવળી (ભૂલભૂલામણી વાળી) કપટમયી વર્તણુકથી (તૈજસ શરીરના–સ્વાર્થમયી ઇચ્છાઓના પડદાથી) હરિ દેખી શકાતા નથી; બાકી છે તો અહીં જ.

જાકો આડા અંતરા, તાકો દીસે ન કોય;
જાન બૂઝ જડ હો રહે, બલ તજ નિર્બલ હોય. ૩

ભટક મુઆ ભેદૂ બિના, કૌન બતાવે ધામ?
ચલતે ચલતે જુગ ગયો, પાવ કોસ પર ગામ! ૪

બસત કહાં ઢૂંઢે કહાં? કિસ બિધ આવે હાથ?
કબીર! તબ હી પાઇયે, જબ ભેદૂ લીજે સાથ. ૫

---

(૩) આંખ આડા પડદા રાખીને જ ફરવાનું જેને મન થતું હોય તેને શું દેખાય? જાણી જોઈને-પોતાની રાજીખુશીથી જ જે 'જડ' રહેવા ઇચ્છે અર્થાત્ જડભાવમાં જ મચ્યો રહે તે માણસને આત્માનું અગાધ બલ (જાનું પાસે છતાં) છે નહિ એવું ભાસે એમાં કોનો દોષ? આત્મભાવ ભૂલી જડભાવમાં જ રહેનાર માણસ આત્મબલનાં વારસાનો હક્ક જાણી જોઇને જ ગુમાવે છે.

(૪) અરેરે! આજ સુધી માત્ર એક ભેદૂ, જાણકાર પુરૂષ અથવા 'ભોમીઆ' અથવા ગુરૂ' વગર હું નકામો જ ભટકી મુઓ! મ્હને કોણ 'ધામ' (goal) બતાવે! ચાલતાં ચાલતાં અનેક યુગ વીતી ગયા છતાં 'ધામ'-લક્ષ્ય સ્થળ-રામધામ-મોક્ષપુરી,એવી (સ્થૂલ જગાને નામે ઓળખાતી) દશાને પ્રાપ્ત કરી શક્યો નહિ. પણ હવે માલમ પડે છે કે હું જ્યાંથી નીકળ્યો ત્યાંથી તે 'ધામ' તો૦ કોશ જ દૂર હતું! અને હું નકામો જ બટક્યો! (અરે પા કોશ જેટલું પણ દૂર એ સ્થળ નથી; અનંતા યુગ સુધી ચાલવાથી જેટલો રસ્તો કપાય તે બધા કોશના પ્રમાણમાં ૦ કોશ એક તદ્દન નિર્માલ્ય ચીજ છે, માટે ૦ કોશ તો સંજ્ઞાસૂચક શબ્દ છે; બાકી એ ધામ તો એટલું નજીક છે કે સંકલ્પ કરો કે ત્યાં પહોંચ્યા જ છો!)

જા કારન હમ ઢૂંઢતે, (ઔર) કરતે આસ-ઉમેદ;
સો તો અંતરગત મિલા, ગુરૂમુખ પાયા ભેદ. ૬

હીરા હરીકા નામ હૈ, હિરદા અંદર દેખ;
બાહર ભીતર ભર રહા, ઐસા અગમ અલેખ. ૭

૪

કબીર ! હદકે જીવકો; હિતકર મુખ ના બોલ;
જો હુદ્દ લાગા બેહદસે, તાસે અંતર ખોલ. ૧

---

(૬) જેને કારણે એટલે જેને માટે હું ઘરોઘર ભટકતો હતો અને અનેક તરેહની આશા અને ઉમેદો કરતો હતો તે તો છેવટે મ્હારા અંતર રૂપી પટારામાં જ પ્રગટ થયા ! પણ જ્યહારે ગુરૂ મળ્યા ત્યહારે જ મ્હેં એમને પીછાન્યા–ત્યહારે જ હું ભેદ પામ્યો.

(૭) ત્હારા હૃદયની અંદર જ જોવાની દરકાર કર; તેથી ત્હને હરિ રૂપી સાચો હીરો જડી આવશે. અને એક વાર હૃદયમાં તે પ્રકાશ પ્રકટ થયો એટલે પછી જાણજે કે અંદર તેમજ બહાર હરિને જ જોવાશે. બાકી તો હરિ અગમ્ય (અક્કલમાં ન આવે એવું) અને અલેખ (લખ્યું લખાય નહિ–વર્ણવી શકાય નહિ એવું) તત્ત્વ છે. તે માત્ર નિર્મળ વર્તન અને નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ દ્વારા જ પ્રગટ કરી શકાય; અને એવું **ભાન** (realization) જ થઇ શકે, **બ્યાન** ન થઇ શકે; કારણ કે ઇન્દ્રિયોથી પર છે.

(૧) જેઓ 'હદના જીવ' છે અર્થાત્ હદવાળી–મર્યાદાવાળી એટલે કે પુદ્‌ગલીક ચીજો પર જ જેનો જીવ લાગી રહ્યો છે તેવા મનુષ્ય આગળ, હે કબીર ! હિતબુદ્ધિએ પણ મ્હોઢેથી તત્ત્વની વાત તું કહેતો ના. ત્હારૂં અંતર માત્ર તેવા પુરૂષ પાસે જ ખોલજે કે જેમનું હૃદ્દ એટલે અંતઃકરણ 'બે–હદ' એટલે હદવગરના–સીમા વગરના

હદમેં રહે સો 'માનવી', બેહદ રહે સો 'સાધ';
હદ–બેહદ દોનો તજે, તાકા મતા અગાધ! ૨
હદ છાંડી બેહદ ગયા, અવર કિયા વિશ્રામ;
કબીરા જાસેં મીલ રહા, સો કહિયે નિજ ધામ. ૩
હદમેં બૈઠે કથત હૈ, બેહદકી ગમ નાહિં;
બેહદકી ગમ હોય તબ, કથનેકો કછુ નાહિં. ૪

—આત્મિક તત્ત્વ પર લાગેલું હોય. (આત્મજ્ઞાનની પૂરી ગરજ હોય એવા પાસે જ આવી વાતો કરજો; બીજા પાસે બોલીશ તો નાહક મશ્કરી થશે.)

(૨) સામાન્ય માનવી, સાધુ અને અવધૂતની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે, હદવાળી—આકારવાળી ચીજોમાં જ જેનું મન લાગેલું છે, જેની બુદ્ધિ હદ વગરની ચીજોમાં જઈ શકતી જ નથી તેને 'માનવી' કહેવો. અને હદ વગરના તત્ત્વ—અમર્યાદ ચેતનમય પોતાના —પરબ્રહ્મમાં જેનું 'ભાન' (consciousness) જઈ શકે છે (સમાધિ-દ્વારા) તે 'સાધુ' સમજવો; અને હદ–બેહદ સર્વના ભેદ વગરનો જે બની જાય એને 'અવધૂ' કહેવો.

(૩) જે જિવાત્મા હદવાળા 'ભુવન' (place) ને છોડી હદ વગરના ભુવનમાં જાય છે અને ત્યાં જ 'અવર' એટલે બીજું ઘર કરે છે તથા ત્યાં પરબ્રહ્મ સાથે મ્હારી પેઠે ભળી જાય છે તેણે પોતાનું કામ કર્યું સમજવું. એ કામ પોતા માટે પોતે જ કરી શકે; બીજો આપણે માટે તે કામ કરી ન શકે.

(૪) સ્થૂલ સૃષ્ટિમાં જીવનારો માણસ હદ વગરના તત્ત્વની–પરબ્રહ્મની–પરમેશ્વરની ગમ ન હોવા છતાં બેઠાંબેઠાં ઢાઢા પહોરના તડાકા મારે છે કે ઇશ્વર આવા હોય, તેવા હોય વગેરે. જ્યારે તે જ માણસને 'બેહદ' ની ગમ પડશે ત્યારે તે કાંઇ બોલશે જ નહિ, તે તો મનમાં જ સમાઇ જશે. એ દશાવાળો બોલે શું અને જતું કરે શું!

૫

દેખન સરખી બાત હૈ, કહન સરીખી નાહિં;
ઐસા અદ્ભુત સમઝકે, સમઝ રહે મન માંહિં. ૧
બિન ધરતીકા ગામ હૈ, બિના પંથકા દેશ;
બિના પિંડકા પુરૂષ હૈ, કહે કબીર ઉપદેશ. ૨
કબીર ચલકર જાય વહાં, પૂછ લિયા એક નામ;
ચલતા ચલતા તહાં ગયા, ગામ નામ નહિં ઠામ! ૩
કૌતુક દેખા દેહ બિન, રવિ શશી બીના ઉજાસ;
સાહેબ સેવામેં રહે, બેપરવાહી દાસ. ૪

---

(૧) ચેતનનાં—પરમાત્માનાં દર્શન કરવાં એ તો 'દેખવા'ની વાત છે—'કહેવાની' વાત નથી. અનુભવ (Realization) ની વાત છે, અનુમાન (conjecture) ની નહિ.

(૨) કોઈ સાધુનાં દર્શન કરવાને કોઇ ગામ આપણે જઈએ તો તે ગામ, ત્હાં જવાનો રસ્તો અને તે સાધુના શરીરની એધાણી વગેરે પૂછીને ગમે તેટલે દૂર પણ જઇ શકીએ. પરન્તુ પરમેશ્વરનાં દર્શન માટે નીકળી પડેલા કબીરજી કહે છે કે હું યાત્રાએ તો જાઉંછું પણ એ પરમેશ્વરને કાંઇ શરીર નથી તો પત્તો શી રીતે લાગશે? વળી જ્યહાં તે છે ત્યહાં કોઇ જમીન નથી તો પછી રસ્તો કે સડક ક્યહાંથી જ હોય?

(૩) તેમ છતાં યાત્રાએ નીકળતી વખતે મ્હેં માત્ર ત્હેમનું નામ પૂછી લીધું અને આગળ ને આગળ ચાલવા જ માંડયું; અર્થાત્ ધ્યાન ધર્યા કર્યું—નામ જપ્યાં કર્યું. તેમ કરતાં કરતાં હું તો એક દિવસ ત્હાં જ જઈ પુગ્યો! પરન્તુ આશ્ચર્ય—અત્યંત આશ્ચર્ય કે ત્હાં ન મળે કોઈ ગામ, ન મળે કોઈ જમીન, કે ન મળે કોઇ નામ પણ!

(૪) હું પરમાત્માની યાત્રાએ નીકળ્યો તે સ્થૂલ શરીરથી નહિ; પણ સૂક્ષ્મ શરીરથી જ. (સ્થૂલ) આંખો વગર જ મ્હેં ત્હાં કૌતક

ધરતી ગગન પવન નહિં, નહિં તુંબા નહીં તાર;
તબ હરિકે હરિજન હુતે, કહે કબીર વિચાર. ૫

દેખા એક અગમ ધની,* મહિમા કહી ન જાય;
તેજ-પુંજ પરગટ ધની, મનમેં રહા સમાય. ૬

દીપક દેખા જ્ઞાનકા, પેખા અપરમ દેવ;
ચાર વેદકો ગમ નહીં, તહાં કબીરા સેવ. ૭

બેકુંઠસે પર બસત હૈ, મેરા સાહબ સોય;
જાકે રૂપ ન રેખ હૈ, સો અંતર મિલ્યા હૈ મોય. ૮

'મૈં' થા વહાં તક 'હરિ' નહી, અબ 'હરિ' હૈ 'મૈ' નાહિં;
સકલ અંધેરા મિટ ગયા, દીપક દેખા માંહિં. ૯

જોયું; ને એ કે જ્યાં જો કે સૂર્ય કે ચંદ્ર તો હતા જ નહિ તો પણ ઉજાસ પુષ્કળ હતો. પછી હું તે પરમેશ્વરની સેવામાં રહ્યો. 'સેવા' Service—પરમાર્થ એ જ મ્હારો 'ધર્મ' એમ મેં નિશ્ચય કર્યો, તથા આ દાસ 'બેપરવાહી' બન્યો, સુખ—દુઃખની પરવાહ વગરનો થયો.

(૫) જે વખતે પરબ્રહ્મમાંથી સૃષ્ટિનો પરપોટો નીકળ્યો ન હતો અર્થાત્ ધરતી-ગગન-પવન-તુંબા-તાર વગેરે કાંઈ ઉદ્દભવ્યું ન હતું તે વખતે પણ હરિજન-પરમેશ્વરનો ભક્ત તો હતો જ. (અહીં આત્માના અનાદિ ગુપ્ત તત્ત્વ સૂચવ્યું છે પણ ત્હેનો ખુલાસો કરવાને એક આખા પુસ્તકની જરૂર પડે.)

* ધણી એટલે માલીક, પરમેશ્વર, સાહેબ, Lord.

(૯) 'મૈં' અથવા 'હું' એવો ભાન જ્યાં સુધી મ્હારામાં હતો ત્યાં સુધી હરિ મ્હારાથી દૂર હતા; પણ હવે જ્યારે 'હરિ' મ્હારામાં પ્રકટ થયા ત્યારે 'હું' પણ ઉડી ગયું નથી. "હું" પણ અને 'હરિ' બે એક જગ્યાએ રહી શકે જ નહિ.

ગુન ઇંદ્રિય સહજે ગઈ, સદ્ગુરૂ ભયે સહાય;
ઘટમેં બ્રહ્મ બિરાજિયા, બક બક મરે બલાય! ૧૦

૬

વિષયસે લગી પ્રીતડી, તબ હરિ અંતર નાહિં;
જબ હરિ અંતરમેં બસે, પ્રીતિ વિષયસે નાહિં. ૧
ભક્તિ બિગાડી કામિયા, ઇંદ્રિય કેરે સ્વાદ;
જન્મ ગમાયા ખાધમેં, હીરા ખોયા હાથ. ૨

---

(૧૦) તમોગુણ, રજોગુણ અને સતગુણ એ ત્રણે ગુણ અને ઇન્દ્રિયો પણ **સ્વાભાવિક રીતે** ચાલી ગઇ, માત્ર સદ્ગુરૂ (પરમાત્મ તત્ત્વનો **સાક્ષાત્કાર** કરાવી શકે એવા **અનુભવી** ગુરૂ) ની કૃપા થઇ તેથી આ પરિણામ આપોઆપ–વગર પ્રયત્ને આવ્યું. ઘટમાં બ્રહ્મ પ્રગટ થતાં હવે મ્હારી બલારાત બકબકાટ કરે છે!

(૧) જ્યહાં સુધી ઇન્દ્રિયોના વિષય પર પ્રીત લાગેલી રહે ત્યહાં સુધી અંતરમાં હરિ આવી શકે જ નહિ અર્થાત્ પ્રકટ થઇ શકે જ નહિ. (તેથી ઉલટું) જ્યહારે હરિ કોઇના અંતરમાં પ્રકટ થાય છે ત્યહારે ત્હેનું ચિત્ત ઇન્દ્રિયજન્ય સુખો તરફ ખેંચાવા પામતું નથી.

(૨) કામી એટલે ઇચ્છામાં રચ્યાપચ્યા રહેલ મનુષ્યોએ ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોના સ્વાદમાં પડીને ભક્તિને ભ્રષ્ટ કરી દીધી છે. (જ્ઞાનયોગમાં અભિમાનનો ડર છે તેમ ભક્તિયોગમાં વિષયની ધાસ્તી રાખવી પડે છે, એ આ વાક્ય ઉપરથી સુચિત થાય છે.) હીરાને બદલે જેમ કોઇ કાચ વ્હોરી આવે તેમ મૂર્ખ માણસો ભક્તિને બરાબર નહિ ઓળખવાથી ભક્તિને બદલે ભજનો જ કોઇ વિષયવિકાર નામના ગુણમાં ફસાઇ પડે છે. જો ખરો હીરો—ખરી ભક્તિ જ શોધી તો જન્મ સફળ થઇ જાય.

રામ હૈ વહાં કામ નહિં, કામ નહીં વહાં રામ;
દોનો ઇકઠે ક્યોં રહે, કામ રામ એક ઠામ! ૩

(૩) એક મ્યાનમાં બે તલવાર રહી શકે નહિ. જે યોગીઓમાં 'રામ' હોય ત્યાં 'કામ' અથવા ઇન્દ્રિયજન્ય સુખની ઇચ્છા સમાઇ શકે નહિ; અને જ્યાં 'કામ' છે ત્યાં 'રામ' આવવા જતો નથી! એક પગ ભક્તિમાં અને એક બાવીમાં રાખવો પાલવે નહિ. બે સ્ટૂલ વચ્ચે માણસ જમીન પર પડે છે! તથાપિ જેમ થોડી વારને માટે એક બકરી અને એક વાઘ બન્નેને એક વાસણમાંથી દૂધ પીતાં આપણે ('સરકસ'ના ખેલમાં) જોઇએ છીએ; તેમ જો માણસ સંસારમાં રહી સંસારનાં કામકાજ મર્યાદામાં રહીને—તેમાં રચ્યા-પચ્યા રહ્યા વગર—બજાવે તો ભક્તિને હરકત આવે નહિ. એક પાંજરામાં બકરી અને વાઘ થોડી વાર રહી શકે એ વાત ખરી છે તો પણ આ શરત યાદ રાખવાની છે કે, તેઓ એવી રીતે રહી શકે તે માટે તેમને અગાઉ લાંબા વખત સુધી તાલીમ આપવી પડી હોય છે. બકરીનું સ્વાભાવિક બ્હીકણપણું અને વાઘનું સ્વાભાવિક ક્રૂરપણું બન્ને ગુણોને અમુક વખતને માટે અંકુશમાં રાખવાની તાલીમ આપી હોય છે. તેમ જ જો કોઇ મનુષ્યને જેટલો વખત તે ઘરસંસાર ચલાવે તેટલો વખત, લુબ્ધતાનો સ્વાભાવિક જેવો થઇ ગયેલો ગુણ અંકુશમાં રાખવાની તાલીમ અપાય અને તેવી તાલીમ મળ્યા બાદ જો તે સંસારનાં કામકાજમાં પડે તો તે ભક્તિને કશી હરકત ન આવે એવી રીતે વર્તન કરી શકે ખરો. આવાને માટે પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, બકરી અને વાઘને લાંબા વખત સુધી ભેગાં રાખી શકાય નહિ, માત્ર ટુંક વખતના નાટ્યપ્રયોગ માટે જ તેમ (સહીસલામતીથી) કરી શકાય, અને વળી એ ટુંક પ્રયોગ દરમીઆન પણ બન્ને વચ્ચે ચકમક ન ઝરે એ બાબત કાળજી રાખવા માટે ખાસ ચોકીદારો હથીઆર

૭

ચેતન ! ચોકી બેઠ કર, મનમેં રાખો ધીર;
નિર્ભય હો નિઃશંક ભજ, કેવલ કહે કબીર. ૧
લો લાગી નિર્ભય ભયા, ભરમ ગયા સબ દૂર;
બન બનમેં ઢૂંઢે કહાં, રામ યહાં ભરપૂર. ૨
સબ હી ભૂમિ બનારસી, સબ નીર ગંગા તોય;
જ્ઞાની આતમ રામ હૈ, જો નિર્મળ ઘટ હોય. ૩

સાથે ઉભા રાખવા પડે છે. વિવેક અને જ્ઞાનના ચોકીદારોને પોતાનાં તીવ્ર હથીઆરો સાથે ઉભા રાખીને જ રામ—કામને એક પીંજરમાં રાખવાનો ટૂંક મુદતનો પ્રયોગ ભજવવો જોઇએ, તે સિવાય નહિ જ.

(૧) હે ચેતન ! આત્મા નામે રાજા વારેવારે મન રૂપી દરવાજેથી બહાર સટકી જાય છે માટે ત્હાં તું ચોકીદાર તરીકે બેસ (વિવેકને બેસાડ) અને પછી મનમાં ધીરજ રાખજે કે નિર્ભય અને નિઃશંકપણે રાજાની મુલાકાત ત્હને થશે.

(૨) જેને પરમ તત્ત્વમાં લ્હે (એકતાન) લાગે છે તે નિર્ભય બને છે, એના મનમાં (સમર્થના શરણાનો ઉત્સાહક ખ્યાલ અહોનિશ હોવાને લીધે) ભય—ધાસ્તી—દરદ—ગભરાટ—ચિંતા કસાનો પ્રવેશ જ થઇ શકતો નથી. 'પરમતત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધા' એ positive ગુણ છે અને દરદ—ચિંતા—ગભરાટ વગેરે negative સ્થિતિઓ છે; એ કારણથી સાયન્સની દષ્ટિએ પણ ઉપર કહેલી શ્રદ્ધા માણસને ઘણી ઉપકારી થઇ પડે છે. એવા માણસને મુક્તિ માટે, કે દવા તરીકે વાપરવાની જડીબુટ્ટી માટે—કશા માટે વનમાં ભટકવાનું રહેતું નથી. 'રામ' એટલે આરામ—તનદુરસ્તી—વિજય—નિડર સ્થિતિ—આબાદી તે તો એના ભીતરમાં ભરપૂર હોય છે.

(૩) આ સઘળી ભૂમિ કાશી જેવી પવિત્ર જ છે; સઘળાં પાણી ગંગાજળ બરાબર જ છે; અને જ્ઞાન પામેલો આત્મા એ જ

'આપા' ખોયે 'હરિ' મિલે, હરી મિલત સબ જાય;
અકથ કહાની રામકી, કહે સો કોન પતિયાય ? ૪

કબીર જબ જગ નહીં તબ, રહા એક ભગવાન;
જિનને દેખા નજરસે, સો રહા કૌન મકાન ? ૫

પોતે રામ છે,–જો માત્ર 'ઘટ' નિર્મળ હોય તો. એટલે કે નિર્મળ 'ઘડ'માં રાખેલું પાણી સાબરમતીનું હોય કે ગંગાનું હોય, એક સરખું જ નિર્મળ–પવિત્ર ગણાય; જે ગામમાં અધ્યાત્મનો પ્રચાર હોય તે ગામ કાશી જ છે; જે માણસનું મન નિષ્કામ હોય અને જેનામાં જ્ઞાન હોય તે પોતે ઇશ્વર જ છે.

(૪) 'હું પણું' એવો જે ખ્યાલ આજે આપણામાં છે ત્હેને જો વિશ્વદૃષ્ટિમાં ડૂબાવી દઇએ અર્થાત્ હુંપણું ભૂલી જઇએ તો હરિ તરત જ મળી જાય. અને હરિ મળતાં સર્વ ભ્રમણા—ભ્રમજાળ અદૃશ્ય થઈ જાય (એક દીવાથી જેમ સઘળું અંધારૂં અદૃશ્ય થાય છે તેમ.) આવી અકથ્ય કહાણી રામની છે। કોઈને કહીએ તો માને પણ નહિ એવી આ વાત છે.

(૫) કબીર કહે છે કે, જ્યારે જગત્ નથી હોતું એટલે કે જ્યારે આપણા મન રૂપી દુનીઆમાંથી જગત્ અદૃશ્ય થાય છે ત્યારે ત્યાં માત્ર ભગવાન બીરાજી રહે છે. મનમાં આખું વિશ્વ સમાતું ત્હેની જગાએ હવે એક પરમેશ્વર જ સમાયો એટલે પરમેશ્વર આખા વિશ્વ જેવડો થયો; આવડા મ્હોટા પરમેશ્વરને હવે કોઈ એક મકાનમાં રહેવાનું કેમ પાલવે ! એક મકાનમાં આવડો મ્હોટો પરમેશ્વર કેમ સમાય ! આ એક સુંદર શબ્દરંગ છે—કલ્પના છે. મતલબ એ છે કે જેના મનમાં પરમતત્ત્વનો પ્રકાશ થયો છે ત્હેને ઘરબારમાં બન્ધન પડતું જ નથી, એને મન આખું વિશ્વ એ ઘર છે.

હરિજન હરિ તો એક હૈ, જો 'આપા' મિટ જાય;
જા ઘરમેં 'આપા' બસે, સાહબ કહાં સમાય ? ૬

તૂ તૂ કરતા તૂ ભયા, તૂ મન માંહિ સમાય;
તૂ માંહી મન મિલ રહા, અબ મન ફેર ન જાય; ૭

તૂ તૂ કરતા તૂ ભયા, મુઝમેં રહી ન 'હૂં';
વારી જાઊં નામ પર, જિત દેખૂં તિત 'તૂં'. ૮

રામ કબીરા એક હૈ, કહન સુનનકે દોય;
દો કર જો કોઇ જાનસી, ગુરૂ મિલા નહિં હોય ! ૯

---

(૬) હરિ અને હરિજન, ગુરૂ અને શિષ્ય, આત્મા અને પર
માત્મા એક જ છે, એવો એકતાર થાય તો આનંદ આવે. બાકી
ઘરમાં હરિજન એકલો વસે (જેના મનમાં 'હું' ના વિચારો જ–પછ
તે ગમે તેવા સારા હોય તો પણ શું) તે ઘરમાં સાહેબ
હરિ સમાય જ કેમ કરી ?

(૭) 'તુંહી તુંહી' જપતાં–પરમતત્ત્વનું જ સ્મરણ અને ચિન્તન
કરતાં કરતાં એ જ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્હેમાં જ મન સમાઇ જાય
('નદી સમુદ્રમાં જઇ ભળી જાય છે.)

(૮) પરમતત્ત્વનું સ્મરણ કરતાં હવે કબીરમાં 'હું' પણ રહ્યું
નથી. જ્યહાં જ્યહાં નજર પડે છે ત્યહાં ત્યહાં કબીરજી પરમેશ્વરને જ
ભાળે છે, તેથી પરમેશ્વરના નામ પર ઓવારણાં લઇને કહે છે કે
આ તે ત્હારો કેવો ચમત્કાર !

(૯) પોતાનો દાખલો સાક્ષ આપીને કહે છે કે, રામ અને
કબીર એક જ છે, માત્ર કહેવા–સાંભળવામાં બે છે. જે કોઇ જુદું–
જુદા સમજશે ત્હેને સાચી ગુરૂ મળ્યા જ નથી એમ સમજવું.

નામ કબીરા હો રહા, કલજુગમેં પરકાસ;
સબ સંતનકે કારને, નામ ધરાયા દાસ. १०
કબીર કુત્તા રામકા, મોતી નામ ધરાય;
ગલ બિચ ડોરી પ્રેમકી, જિત ખેંચે તિત જાય. ११
દાસ કહાવન કઠિન હૈ, મૈં દાસનકો દાસ;
અબ તો ઐસા હો રહૂં, કે પાંવ તલેકી ઘાસ! १२

---

(१०) આ કલિયુગમાં કબીરનું નામ ગવાઇ રહ્યું છે (અથવા કબીર એવું નામ ધારણ કરીને મ્હેં આ કલિયુગમાં જન્મ લીધો છે) તે માત્ર સંતજનોની ખાતર જ; બાકી હું તો હરિનો દાસ છું. જે કાંઇ કીર્તિ મળી છે તે મ્હારી નથી. હું તે હરિના ચરણમાં અર્પણ કરૂંછું. હરિનું 'મિશન' બજાવવામાં હરિના જે અનેક હાથો કામ કરી રહ્યા છે, ત્હેમનો એક હાથ હું છું; હરિના જ્ઞાનતંતુ હુકમ કરે છે અને એમના હાથો તે મુજબ કામ કરે છે; એ પ્રમાણે કામ થતાં જે નહો મળે તે ઉપર હાથનો શો હક્ક છે ભલા?

(११) આ કબીર તો રામનો કૂતરો છે—ગુલામ છે. કૂતરાના ગળામાં જેમ શેઠ પટ્ટો-દોરી નાખે છે તેમ મ્હારા ગળામાં હરિપ્રેમ રૂપી પટ્ટો બાંધ્યો, તેથી મ્હને તે મ્હારો માલીક જ્હાં ખેંચે ત્હાં હું જાઉં છું. મ્હારે કરવાનું કશું નથી, મ્હારે માત્ર હરિની આજ્ઞાને અનુસરવાનું છે.

(१२) દાસપણું દોહ્યલું છે, ત્હેમાં પણ સઘળા જગતના 'દાસ' બનવું એટલે જગતની સેવામાં રોકાવું એ તો સૌથી કઠીન છે; અને ત્હેમાં પણ (કબીર કહે છે કે) હું તો દાસનો પણ દાસ છું; છતાં એટલી નમ્રતાથી સંતોષ નથી મળતો માટે એમ ઇચ્છા થાય છે કે, હવે તો બધે હરિજનોના ચરણ તળેનું ઘાસ જ બની જાઉં! (Service—જનસેવાના ખ્યાલની હદ વાળી દીધી છે. 'હું' ને ભૂલી જઇ જનહિતમાં જોડાવાની એટલી તીવ્ર ઉત્કંઠા બનાવી છે કે કોઇ પ્રજનને ક્યારે તો પણ ત્હેમાં આનંદ માનવા અને પરમાર્થ કર્યા કરશે.)

૬

જો દેખા સો તીનમેં, ચૌથા મિલે ન કોય;
ચૌથેકો પ્રગટ કરૈ, 'હરિજન' કહિયે સોય. ૧

જબલોં નાહ એક ન જાનિયા, બહુ જાને ક્યા હોય?
એકે સબ કુછ હોત હૈ, સબમેં એક ન હોય. ૨

એક સાધે સબ કુછ સાધા, સબ સાધે એક જાય;
જો તૂ સીંચે મૂલકો, ફૂલે ફલે અઘાય. ૩

સબ આવે ઉસ એકમેં, ડાર, પાત, ફલ, ફૂલ;
કબીર! પીછે ક્યા રહા, ગહી પકડ નિજ મૂલ? ૪

મેરા મુજમેં કછુ નહીં, જો કછુ હૈ સો તેરા;
તેરા તુજકો સોંપતે, ક્યા લગેગા મેરા? ૫

---

(૧) જે કોઇ માણસો મ્હેં આજ સુધીમાં જોયા છે તે બધા 'ત્રણ'માંના છે. ચોથા વર્ગનો કોઇ મળ્યો જ નહિ. કોઇ તમસમાં, કોઇ રજસમાં અને કોઇ વીરલા સત્ત્વ ગુણમાં છે; પણ એ ત્રણેથી જૂદી એવી તુરિયા અવસ્થાવાળા તો મ્હારી નજરે પડયા જ નહિ. કાળો, લાલ કે ગુલાબી સર્વ કોઇ રંગ જ છે; રંગ વગરની દશામાં કોઈ જોયા નહિ. ચોથી દશા પ્રકટ કરી શકે તે માણસને હરિજન અથવા અધ્યાત્મી–જ્ઞાની કહીએ. હરિજન એટલે હરિના નામની તાળીઓ વગાડનાર કે હરિની માળા ફેરવનારા કે કથા બેસાડનારા નહિ!

(૨) એકને—આત્માને—પરબ્રહ્મને જાણે નહિ ત્યાં સુધી દુનીઆની સઘળી વિદ્યાઓ જાણે તો પણ શું થયું? એકના જ્ઞાનમાં સઘળું જ્ઞાન સમાઇ જાય છે; માટે એક વડે બધું થઇ શકે; બીજી બધી ચીજોનો સરવાળો કરીએ તો પણ તે એક ચીજ ન થાય!

(૩–૪) તે એકને સાધન કરનારને બીજું બધું (વગર પ્રયત્ને) સાધ્ય થઇ જાય છે, અને એ એક વગરની બીજી બધી ચીજો સાધે તો એક તો ઉલટો દૂર જતો રહે! જો તું મૂળને પાણી પાઇશ તો આખું વૃક્ષ ફાલશે અને ફૂલશે, ડાળ, પાંદડાં, ફળ–ફૂલ વગેરે આપો–આપ આવી મળશે. કબીર કહે છે કે જે સખસ મૂળને જ પકડે છે ત્હેને બીજું કાંઇ રહેતું જ નથી.

(૨) જીવની વાતો.

૧

બિના બીજકા વૃક્ષ હૈ, બિન ધરતી અંકૂર;
બિન પાનીકા રંગ હૈ, તહાં જીવકા મૂલ. ૧
હમ વાસી વો દેશકે, (જહાં) ગાજ રહા બ્રહ્મંડ;
અનહદ બાજા બાજતા, અવિચલ જ્યોત અખંડ. ૨
આયા એકહિ દેશસે, ઉતરા એકહિ ઘાટ;
બિચમેં દુબધા હો ગઈ, હો ગયે બારાબાટ ! ૩
હમ વાસી વો દેશકે, (જહાં) જાત-વરન-કુલ નાહિં;
શબ્દ મિલાવા હો રહા, (પર) દેહ મિલાવા નાહિં. ૪

---

(૧) જીવનું 'મૂળ' ક્યાં છે ? જ્યાં બીજ વગરનું વૃક્ષ છે, જ્યાં ધરતી વગર અંકુર ફુટયા છે, જ્યાં પાણી વગરનો રંગ છે—ત્યાં—તે જગાએ જીવનું મૂળ છે. જીવનું મૂળ સ્થાન—પરબ્રહ્મ એ રૂપ-રંગ—આકાર વગરનું છે.

(૨) હમે એટલે આ જીવ તો તે દેશના રહેવાશી છીએ કે જ્યાં 'શબ્દબ્રહ્મ અથવા Logos અથવા The Word નો નાદ—અવાજ થયાં કરે છે .તેથી નિરંતર વાજતાં વાજાં' જેવો ભ્યાસ આવે છે અને જ્યાં અખંડ પ્રકાશ છે.

(૩) તે પરબ્રહ્મમાંથી જ સઘળા જીવો આવ્યા છે. એક જ 'દેશ'થી આવેલા સઘળા જીવ રૂપી મુસાફરો એક જ 'ઘાટ' પર ઉતર્યા છે (એટલે આ સ્થૂલ દુનિયા રૂપી જગાએ ઉતર્યા છે) પણ અહીં ઉતર્યા પછી 'દુબધા' એટલે મુશ્કેલીઓ—હરકતો આવી પડી (કર્મ રૂપી બદનસીબે અનેક મુશ્કેલીઓમાં નાખ્યા) તેથી બધા છુટા પડી ગયા.

(૪) હમે (જીવ) એ ને દેશના મૂળ વતની છીએ કે જ્યાં જાત—વર્ણ—કુલ વગેરે કોઈ જ બાબત નથી. ત્યાં તો માત્ર 'શબ્દ'—

૨

ગેબી આયા ગેબસે, (ઔર) યહાં લગાઈ એબ;
ઉલટ સમાવે ગેબમેં, (તો) મિટ જાયે સબ એબ. ૧
જાત જાતકા પાહુના, જાત જાતમેં જાય;
સાહબ જાત અજાત હૈ, સબમેં રહે સમાય ! ૨
એક બૂંદને સબ કિયા, નર નારીકા નામ;
સો તૂ અંતર ખોજ લે, સબમેં વ્યાપક રામ. ૩

થીજ સમ્મીલન થઈ શકે છે. એક દેહ બીજા દેહની મુલાકાત લે એવું કાંઇ ત્હાં નથી. ('શબ્દ' એ શબ્દમાં પણ ઘણું ગુપ્ત જ્ઞાન સમાયલું છે. બોલાયલો ઉચ્ચાર એ જ કાંઈ શબ્દ નથી; પણ આ ઉંડા તત્ત્વજ્ઞાનમાં ખાસ અભ્યાસ વગર સમજ પડી શકે નહિ.)

(૧) 'ગેબી' એટલે ગુપ્ત તત્ત્વ યાને આત્મા, ગેબી યાને ગુપ્ત સ્થળથી આવ્યો છે; પણ આંહીં એટલે ઇન્દ્રિયોથી સ્પર્શ થઇ શકે એવી ચીજોથી ભરેલી દુનીઆમાં આવીને તે વટેમાર્ગુએ તે તે ચીજોમાં મોહી પડીને એબ લગાડી છે. પણ હવે જો તે જીવ ઉલટો—પાછો ફરે અને ગેબમાં સમાય તો સઘળી એબ–દુર્ગુણ મટી જાય.

(૨) જેમ એક ટ્રેનથી ઉતરેલા સેંકડો વટેમાર્ગુઓ પોતપોતાની જાતના—પોતપોતાના સગાને ત્હાં જઈ મેમાન બને છે; પણ જે સાધુ હોય છે તેહને કાંઈ નાત—જાત કે સગું સંબંધી નહિ હોવાથી તે તો આખા ગામનો મેમાન બને છે; તેમ જૂદા જૂદા આત્માઓ પોતાના વિકાસક્રમ (evolution) માટે અવતાર લેવા આવે છે ત્યારે પૂર્વ કર્માનુસાર જૂદી જૂદી જાત, વર્ણ ને કૂળમાં આવે છે; પણ સાહેબ એટલે પરમાત્મા તો અ–જાત (જાત વગરના અગર જેનો જન્મ નથી એવા) હોવાથી તે કોઇના ન થતાં સર્વમાં સમાઇ રહે છે.

(૩) એક બુંદ—એક બુંદમાંથી આ બધું થયું છે અને પછી

૩

એક બુંદને સબ કિયા, (યે) દેહીકા બિસ્તાર;
સો તૂ ક્યોં બીસર ગયા, અબે મૂઢ ગમાર ? ૧
સબ ઘટ ભીતર રામ હૈ, ઐસા આપહિ જાન;
આપ આપસે બાંધિયા, આપે ભયા અજાન. ૨
પાંચ ધાતકા પીંજરા, સો તો અપના નાહિં;
અપના પિંજર વહાં બસે, અગમ અગોચર માંહિ. ૩
સગા હમારા રામજી, સોદર હૈ પુનિ રામ;
ઔર સગા સબ સગમગા, કોઇ ન આવે કામ. ૪

નર નારી વગેરે નામો પડ્યાં છે. તે બધામાં સર્વવ્યાપક એવા 'રામ' ને તું 'અંતર' માં શોધી કહાડ.

(૧) એક બુંદમાંથી દેહનો બધો વિસ્તાર થયો છે; એ વાત, હે મૂર્ખ ! તું કેમ વિસરી ગયો છે ?

(૨) સર્વ આકારોમાં અને સર્વ ભીતરમાં રામ છે, એ વાત તું ત્હારી મેળે જ જાણી લે. તું પોતે પોતાને બાંધવાનું કામ કરે છે—તું પોતાનું કેદખાનું પોતે જ રચે છે; કારણ કે તું અજ્ઞાનમાં જઈ ફસ્યો છે.

(૩) પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ (ધાતુ) એ પાંચ તત્ત્વ-પાંચ મૂળ પદાર્થોનું આ સ્થૂલ શરીર બનેલું છે; પણ તે કાંઇ આપણું (આત્માનું ખરૂં) કે કાયમનું 'ઘર' નથી. આપણું 'ઘર' તો ત્યાં—તે જગાએ છે કે જે જગા કલ્પનામાં આવી શકતી નથી અને જ્યાં ઇન્દ્રિયોથી જઈ શકાતું નથી.

(૪) હમારા (આ આત્માના) સગા તો રામ જ છે. પુની એટલે વળી, અમારો સહોદર (સગો ભાઇ) પણ રામ જ છે. તે સિવાયના બીજાઓ (સગા હોવાનો દાવો કરનારાઓ) નામના જ છે; ખરા કામના નથી.

જેતે ગયે તે ના મિલે, કિસકો પૂછું જાય ?
માત પિતા સુત બાંધવા, જૂઠા સબ સંઘાત. ૫

*

ક્યા કિયા હમ આયકે, ક્યા કરેંગે જાય ?
ઇતકે ભયે ન ઉતકે ભયે, ચલે મૂલ ગમાય. ૧
કબીર ! યહ તન જાત હૈ, સકે તો ઠૌર લગાય;
કૈ સેવા કર સાધકી, કૈ ગોવિંદ ગુન ગાય. ૨
કહાં જાય કહાં ઊપજે, કહાં લડાવે લાડ ?
ન જાનું કિસ રૂખ તલે, જાય પડેગો હાડ. ૩

---

(૫) જેટલાં (સગાં) ગયાં, તે હવે ફરીથી તો મળતાં નથી. (ખરા સગા હોય તે કાંઈ દગો દે નહિ; તેની પ્રીતિ કાયમની હોય.) માટે આ વાત હું કોને પૂછું ? મને તો લાગે છે કે, મા—બાપ—પુત્ર—ભાઈ સર્વ સંઘાત જૂઠો છે.

(૧) 'અમે' ('જીવ' ને માટે બહુવચન શબ્દ વપરાય છે) અહીં આવીને શું ધાડ મારી ? અને હવે અહીંથી જઇશું ત્યહાં (જન્માંતરમાં) પણ શું ધાડ મારવાના હતા ? ના અહીંના રહ્યા, ના ત્યહાંને લાયક થયા; અમે તે મૂળ મૂડી ગમાવીને જઇએ છીએ (આત્મતત્ત્વ ભૂલીને અને પૂર્વનાં શુભ કર્મ શીલીક હશે તે ખાઈ જઈને ઉલટું દેવાની રકમો સાથે જન્માન્તરની સફર કરીએ છીએ.)

(૨) અરે ઓ કબીર ! જો, જો, ત્હારૂં–દેખાતું શરીર–જેમાં તું બહુ આનંદ માનતો હતો તે તો ચાલ્યું–ગયું સમજ. ત્હારાથી બની શકે તો એને સ્થિર રાખ. અને ન બને તો પછી અત્યારથી જ ચેતીને સંતસેવા કે ગોવિંદગુણગાન બેમાંથી એક કામ કરી લે.

(૩) આ શરીર અહીંથી ચાલીને ક્યહાં જશે અને ક્યહાં ઉપજશે, અરે એનાં હાડકાં કયા ઝાડ તળે જઈ પડશે ત્હેની કોને ખબર છે ? તો પછી તું એવા શરીરને આટલાં બધાં લાડ શા માટે લડાવે છે ? શું વગડાના ઝાડ તળે દટાવા માટે કે સ્મશાનમાં બળવા માટે ?

આજ કાલ દિન પાંચમેં; જંગલ હોગા બાસ;
ઉપર લોક ફિર જાયેંગે, ઢોર ચરેંગે ઘાસ. ૪
રામ નામ જાન્યો નહી, કિયા ન હરિસેં હેત;
તાસે જનની ભારે મુઇ, પત્થર પડિયો પેટ. ૫

૫

રામ બિસાર્યો બાવરા, અચરજ કીનો ચેહ;
ધન જોબન ચલ જાયગા, અંત હોયગી ખેહ. ૧
મનુષજન્મ તોકોં દિયો, ભજનેકો ગોવંદ;
તૂ અપને કર આપકો, કહાં બંધાયે ફંદ ? ૨
મનુષજન્મ દુર્લભ અતી, મિલે ન બારંબાર,
તરવરસે ફલ ગિર પડ્યા, ફેર ન લાગે ડાર. ૩

(૫) જે કામ માટે આ દેહ ધર્યો હતો ને કામ એટલે કે હરિથી હેત કરવાનું કામ–પરમાત્માથી એકતાર જોડવાનું કામ તો ત્હારાથી બન્યું નહિ, તો પછી એમજ લોકો કહેશે કે ત્હેં જનનીને ફોગટ ભારે મારી, ત્હારી જગાએ પત્થર પેટ પડ્યો હોત તો પણ ઠીક હતું.

(૧) હે બાવરા મનુષ્ય ! ત્હને આશ્ચર્ય તો એ વાતનું થાય છે કે ત્હેં રામને વિસાર્યો. પણ તે વિસારાયતું તો મનુએ–ધન–જોબન વગેરે–ચાલ્યુ જનારૂં છે અને અંતે ખાખ થઈ જનાર છે.

(૨) મનુષ્યનો જન્મ ત્હને મળ્યો છે તે ગોવિંદ–પરમાત્માને ભજવા–સેવન કરવા માટે જ મળ્યો છે તે છતાં તું પોતાના હાથે જ પોતાને બંધનમાં ફસાવે છે એ શું !

(૩) મનુષ્ય તરીકેનો અવતાર દુર્લભ છે–વારંવાર મળે તેમ નથી જેમ તરૂ એટલે ઝાડથી ફળ નીચે પડ્યું ન હોય ફરી ડાળીએ ચોંટતું નથી તેમ. (મનુષ્યજન્મ ફરી કદાપિ મળતો નહિ એવો અર્થ નથી, પણ ઘણી મુશ્કેલીએ અને લાંબે કાળે મળે તેમ છે, એવી મુશ્કેલીનો ખ્યાલ આપવા માટે ફળનું દ્રષ્ટાંત આપ્યું છે)

કાહે સોવે નીંદભર, જાગી જપો મુરાર;
એક દિન ઐસા સોવના, લંબે પાઉ પસાર ! ૪
કબીર ! કેવલ નામકે, જબ લગ દીવે બાતિ;
તેલ ઘટા બાતી બુઝી, તબ સોવે દિન રાતિ ! ૫

૬

મન તૂ કૈસા બાવરા, તેરી સુધિ કયોં ખોય !
મોત આયે સિરપેં ખડી, ફસતે બેર ન હોય; ૧
મન અપના સમજાઇ લે, આયા ગાફિલ હોય;
બિન સમજે ઉઠ જાયગા, ફોકટ ફેરા તોય. ૨
મનખ જનમકો પાયકે, ભજ્યા ન રઘુપતિ રાય:
તેલી કેરા બેલ જ્યોં, ફિર ફિર ફેરા ખાય ! ૩

---

(૪) તું ગાઢી નિદ્રામાં કેમ સૂતો છે ? જાગ અને મોરારને યાદ કર. એક દિવસ એવો જરૂર આવશે કે જ્યહારે ત્હને પગ લાંબા કરીને નીરાંતે સૂવાનું (સ્મશાનમાં) મળશે.

(૫) આ કબીર એ તો કેવળ નામ માત્ર છે; અને તે 'દીવા' એવા નામથી ઓળખાતા પદાર્થ જેવો છે. દીવો અમુક કલાકો સુધી દેખા દઇ, તેલ કે બત્તી બેમાંથી એક પણ પુરૂં થાય કે તુરત, અદસ્ય થાય છે; તેમ આ કબીર પણ પૂર્વસંચિત ભોગવાઈ રહ્યા એટલે અદસ્ય થવાનો. શ્વાસોશ્વાસ રૂપી તેલ પૂરૂં થયું કે કબીરને રાત ને દિવસ સૂવાનું જ છે ! (દુનિયાની દષ્ટિએ સૂવાનું છે; પણ સ્થૂલ સૃષ્ટિની પછીની દુનિયામાં તો જાગવાનું બાકી છે.)

(૧) હે મન ! તું બાવરૂં કેમ બને છે ? શુદ્ધબુદ્ધ શામાટે ગુમાવે છે ? જો તો ખરૂં કે મોત તો આવીને શિર પર ખડું રહ્યું છે, અને ત્હને એના પંઝામાં ફસતાં વાર લાગશે નહિ.

(૩) મનુષ્યજન્મ પામવા છતાં રઘુપતિ–રામ–પરમાત્માને ભજતો નથી તો તું ખરેખર ઘાંચીનો બળદ જ છે; ભલે હવે તું ગોળમટોળ ફર્યા જ કર !

જગ સારા દરિદ્ર ભયા, ધનવંત ભયા ન કોય;
ધનવંત સોહી જાનિયે, રામ પદારથ હોય. ૪
રામ નામકી લૂટ હૈ, લૂટ સકે તો લૂટ:
પીછેસે પછતાયગા, પ્રાણ જાયંગે છૂટ. ૫
કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અબ્બ;
અવસર બીતો જાત હૈ, ફેર કરોગે કબ્બ ? ૬

(૩) ક્ષણનો પણ પ્રમાદ ન કરશો.

કાલ કહે મૈં કલ કરૂં, આગે વિસામી કાલ;
દો કર્ક બિચ કાલ હૈ; સકે તો આજ સંભાલ. ૧
આજ કહે હરિ કાલ ભજું, કાલ કહે ફિર કાલ;
આજ કાલ કરતે રહે, અવસર જાતા ચાલ ૨
અપને પેહેરે જાગીયે, ના પર રહીયો સોય;
ના જાનૂં છિન એકમેં, કિસકા પહેરા હોય ? ૩

(૩) હે કબીર ! ત્હારો પહેરો છે એટલો વખત તો તું જાગ ! સૂઈ રહેતો ના. એક ક્ષણમાં ત્હારો પહેરો જતો રહેશે અને બીજાનો પહેરો નીમાશે (રેંટિયારને પગાર વગેરે આપીને અમુક કામ પર નિમવામાં આવે છે, તેમ આ શરીરને ઈશ્વર તરફથી મનુષ્ય દેહ રૂપી પગાર આપીને પરોપકારના કામ માટે નીમેલો છે. એ વખત દરમ્યાન તેનું કામ બજાવો. ખબર કરવા કહેતા નથી. જો તે પ્રમાદ કરે—અને ઘેર સૂએ એટલે કે અપનો પુરો ન [illegible] રહે અર્થાત્ દુ:ખ દે તે એને માટે [illegible] પહેરેદારને શિર છે. પરમાર્થ. અનેક કષ્ટ વેઠી હરિજનને [illegible] પડતાં છે. [illegible] [illegible] [illegible] નહિ)

કબીર ! માયા સાંપની, જને તાહિકો ખાય;
ઐસા મિલા ન ગારૂડી, પકડ પછાડે બાય. ૪
માયાકા સુખ ચાર દિન, ચાહે કહા ગમાર ?
સુપને પાયો રાજ ધન, જાતે ન લાગે વાર. ૫
કરક પડા મેદાનમેં, કુકર મિલે લખ કોડ;
દાવા કર કર લડ મુએ, અંત ચલે સબ છોડ. ૬

૨

હસ્તી ચઢ કર જો ફિરે, ઊપર ચમર ચઢાય;
લોક કહે સુખ ભોગવે, રહે વો દોજક માંય ! ૧
રામહિ થોરા જાનકે, દુનિયા આગે દીન;
વહ રંકકો રાવ કહે, માયાકે આધીન ૨

(૪) માયા નાગણ છે, અને તે પોતાના અસ્થાનિ જ ખાય છે. એને એવો કોઈ ગારૂડી-જાદુગર મળવો જોઈએ છે કે જે તેણીને પકડીને ઝોંપ પડે.

(૬) જગતરૂપી મેદાનમાં ભોગ્ય પદાર્થોરૂપી હાડકાં પડ્યાં છે, જેને મેળવવા માટે લાખો કરોડો કૂતરારૂપી ઇન્દ્રિયલોલુપી મનુષ્યો એકઠા થયા છે અને તે હાડકાંની માલેકી માટે દાવા-હક કરી લડી મરે છે. પણ અફસોસની વાત છે કે તે હાડકું તો હાડકાના ઠેકાણે રહે છે અને લડનારા અધવચ નાસે છે.

(૧) હાથી-ચમ્મર વગેરે સાહ્યબી ભોગવનારને શેઠો સુખી કહે છે, પણ તે માણસ અંદરખાને દોઝખ-નરકમાં સડતો હશે તેની કોને ખબર છે !

(૨) હાથી-ચમ્મરવાળા શેઠો ખરેખર તો 'રાંક' છે-નિર્ધન છે; જ્યાં તેમને 'રાજા' કહેનારા કહે છે તેઓ માયાને આધીન હોવાથી તેમ કહે છે પણ તેમ કહેનારાઓમાં રામ સંબંધી જાણપણું કે ? જ હોય છે. અને દુનિયા અજ્ઞાન નજીવાના એટલે કે દુનિયાની રીતે જાણનારા હોય છે તેથી જ એવું બોલ્યા કરે છે.

તિસના સૌથિ ના ઘટે, દિન દિન બઢતી જાય;
જ્વાલાકા રૂપ જ્યોં, ધને મેઘ કુમલાય. ૩
કામી અમૃત ન જાણહી, વિષયા લીની ગોધ;
જનમ ગમાયા આપણોં, આવે ત્યોં પરબોધ. ૪

[illegible]

(૬) [illegible]

[illegible]

માન તજા તો ક્યા ભયા, મનકા મતા ન જાય;
સંત બચન માને નહીં, તાકો હરિ ન સુહાય. ૬
માયા છાયા એક હૈ, જાને બિરલા કોય;
ભાગે તાકે પીછે પરે, સનમુખ આગે હોય. ૭

૫

માયા સમ નહિં મોહિની, મન સમાન નહિં ચોર;
હરિજન સમ નહિં પારખી, કોઇ ન દીસે ઓર. ૧

(૬) માની લો કે કોઇએ માન પણ તજ્યું છે; પણ કબીરજી કહે છે કે તેથીએ શું થયું? એણે બાહારથી માન તજ્યું છે પણ મનમાં રહેલી મહત્તા (મ્હોટાઇ) તો તજી નથી. જ્યાં સુધી મનમાંથી ગર્વ છોડે નહિ અને ખરી દીનતા—નમ્રતા આવે નહિ ત્યાં સુધી સંત પુરૂષોનાં વચનને માની શકે જ નહિ અને હરિ તો મળી શકે જ ક્યહાંથી?

(૭) માયા અને છાયા (પડછાયો) એની પ્રકૃતિ એક સરખી છે; પણ તે વીરલા પુરૂષો જ જાણે છે. માણસ દોડે છે તો પડછાયો પાછળ પાછળ આવ્યા કરે છે અને ઉભો રહે છે તો પડછાયો આગળ આવે છે. જે માણસ [illegible]

[illegible]

છોડે બિન છૂટે નહિં, છોડનહારા રામ;
જીવ જતન બહુતહિ કરે, સરે ન એકો કામ. ૨
કબીર ! માયા મોહિની, જૈસી મીઠી ખાંડ;
સદ્‌ગુરૂકી કિરપા ભઇ, નહિતર ટરતિ ન ભાંડ ! ૩
ભલા ભયા જો ગુરૂ મિલા, નહિં તો હોતી હાન;
દીપક જોત પતંગ જ્યોં, પડતા પૂરી જાન. ૪
કબીર ! માયા ડાકિની, ખાયા સબ સંસાર;
ખાઇ ન સકી કબીરકો, જાકે રામ આધાર ! ૫
કબીર ! જુગકી ક્યા કહું, ભવજલ ડુબે દાસ;
પરબ્રહ્મ પતિકો છાંડકે, કરે દુનીકી આંસ. ૬
કબીર, એ સંસારકો, સમઝાવું કંઈ બાર;
પૂંછ જો પકડે ભેંસકી, ઉતરા ચાહે પાર ! ૭

(૨) માયા છોડવાનો પ્રયાસ કર્યા વગર કાંઇ તે પોતાની મેળે છૂટવાની નથી, અને છોડાવનાર—છોડવાના પ્રયાસમાં મદદ કરનાર પરમેશ્વર છે. જીવ જતન તો ઘણુંએ કરે પણ પરમેશ્વરની મદદ વગર કામ સરતું નથી; (પરમ તત્ત્વમાં શ્રદ્ધા રાખે અને અહંપણાને વીસારી મ્હેલે જ શરણે જાય તો માયા છોડવાનો પ્રયાસ સફળ થાય.)

(૩) માયા રૂપી મોહિની ખરેખર મીઠી ખાંડ જેવી છે તેથી લોકો તેમાં ફસાઇ પડે છે પણ મ્હારા પર સદ્‌ગુરુની કૃપા થવાથી અને કંઈક જ્ઞાન મળવું તેથી હું બચી ગયો છું, નહિ તો તે 'ભાંડ' જેવી ભ્રષ્ટ હાલત નહિ—કદર પામત નહિ [illegible] કવિતા પ્રસિદ્ધ છે. [illegible] ૧૮૮૮ [illegible] એક 'ભાંડ' [illegible] છે, કે જે [illegible] અને ઢોંગ, ચાળા. [illegible] તમામ [illegible] છે. એ ભાંડ [illegible] છે, જે પશીમાં [illegible] પશીમાં [illegible] પશીમાં [illegible] ઢોંગ, [illegible]

(૫) કાળની વાતો.

મૂસા ડરપે કાલસોં, કઠિન કાલકા જોર;
સ્વર્ગ ભૂમ પાતાલમેં, જહાં જાવે વહાં ગોર! ૧

ફાગન આવત દેખકે, મન ઝૂરે બનરાય;
જિન ડાલી ક્રીડા કિયા, સોહી ખ્યારે જાય. ૨

---

(૬) કબીર કહે-છે કે આ કલિયુગની શી વાત કરૂં? સઘળા લોકો માયાના દાસ થઇ ભવ રૂપી જળમાં (ભ્રમણમાં) ડુબી રહ્યા છે, પરબ્રહ્મ રૂપી પતિનું દાસત્વ છોડીને દુનિયાની આશા કરે એવા મૂર્ખ લોકો આ કલિયુગમાં છે. »

(૭) આ સંસારના લોકોને કેટલીએ વાર સમજાવું છું પણ તેઓ એવા તો ડાહ્યા છે કે દરીઆની પાર જવા માટે ભેંસનું પૂછડું પકડે છે! (ભેંસ ડૂબાડ્યા વગર રહેજ નહિ, અને ગાય તાર્યા વગર રહે નહિ એ લોકપ્રસિદ્ધ કહાણી છે.) અહીં ભેંસ એટલે પ્રમાદ અને પૂંછડું એટલે શરણ; અથવા ભેંસ એટલે લાલો મારે એવા-ખાઉ‌ધી બુદ્દે એવા નામધારી સાધુઓ. ભેંસ જેવા ગુરૂનું શરણું કરી ભવજળપાર ઉતરવા ઇચ્છે એવી આ મૂર્ખ દુનીઆને કેટલી વાર સમજાવું?

(૮) મુસા પેગમ્બર પણ કાળથી ડરે છે, કારણકે કાળનું જોર એટલું બધું છે કે સ્વર્ગલોક, પાતાળ તથા પૃથ્વી એ ત્રણે જગાએ 'ગોર' એટલે કબરો તો ખરી જ છે. [illegible] છે. [illegible] તેને [illegible] તો છે જ.

(૯) [illegible]

[illegible] ૬

[illegible] ૪

[illegible] ૨

[illegible] ૩

[illegible] ૪

---

(૧) [illegible]

(૪) [illegible]

(૫) [illegible]

(૬) [illegible]

(૩) [illegible] અરેરે આ બે [illegible] કોઈ [illegible] જાય છે [illegible] નથી! ([illegible] છે)

આરે પારે જો રહા, ઝીના પીસે સોય;
ખૂંટ પકડ઼કે જો રહે, (તાકો) પીસ સકે ના કોય. ૪

૩

કાલ સીસ પર આ ખડા, જાગ પિયારે મિત્ત;
રામ સનેહિ બાવરા, તૂ ક્યોં સોવે નચિંત ? ૧
માટી કેરા પૂતલા, માનુષ ધરિયા નામ;
દિન દોચારકે કારને, ફિર ફિર રોકે ઠામ. ૨
ખડ ખડ બોલી ઠીકરી, ઘડઘડ ગયે કુંભાર;
રાવન સરખે ચલ ગયે, (જો) લંકાકે સરદાર. ૩

---

(૪) જે દાણા ઘંટીના નીચલા પડ પર અહીં તહીં પથરાયલા રહે છે તે તો પિસાઇને આટો થઇ જાય છે; પણ જે ખીલાની પાસે પડી રહે છે ત્હેને કોઇ પિસી શકતું નથી, જે માણસ વિકસિત થયેલી માયાના પડ પર ફરે છે તે પિસાઇ જાય છે. પણ જે મધ્ય બિંદુને પકડીને બેસે છે અર્થાત્ પરમ તત્ત્વમાં જ લીન થઇ રહે છે તે ગમે તેટલા કાળ સુધી માયાની ઘંટી ચાલે તોપણ પિસાતા નથી. એ તો ઉલટા ઘંટીનું વાજીંત્ર નીરાંતે સાંભળવા પામે છે!

(૧) કાલ નામનો એક શત્રુ મ્હારે આવી ઉભો છે! હે પ્યારા મિત્ર! હવે તો તું જાગ! રામમાં સ્નેહ [illegible] બાવરા બનેલા, હે મિત્ર! નચિંત સુવાનું તને કેમ કરી પાલવશે!

(૨) [illegible]

(૩) [illegible]

[illegible]
[illegible] ૪
[illegible]
[illegible] ૫
[illegible]
[illegible] ૬
[illegible]
[illegible] ૭
[illegible]
[illegible] ૮

[illegible]

(૪) [illegible]

(૫) [illegible] (પરમતત્ત્વને પીછાનવાનું) [illegible]

[illegible]

કેહે દરિદ્ર [illegible] ૨

૩

[illegible]
[illegible] ૩
[illegible]
[illegible] ૪
[illegible]
[illegible] ૩
[illegible]
અનેક [illegible] ગયે, [illegible] ! ૪
મરતે મરતે [illegible], [illegible] ન [illegible]
દાસ [illegible] અરતા [illegible] ૫

(૧) [illegible] નહિ, [illegible]
[illegible] છે

(૪) [illegible]
છે એવું એક [illegible] છે,
પણ વિચારતા નથી કે [illegible] 'ગુરૂ' [illegible]
[illegible]) આપના [illegible] છે.

(૫) [illegible] મરતા—જન્મના અનેક [illegible], એટલે
અનેક [illegible] જન્મમરણના ફેરા [illegible] પણ [illegible]
[illegible] નહિ ' ([illegible]
એના [illegible], અનેક [illegible]
[illegible] એટલે [illegible] મરતા' [illegible] નહિ ! [illegible]
[illegible]

જિન મરનેસે જગ ડરૈ, ઉસમેં મુઝે આનંદ;
કબ મરિયે કબ ભેટિયે, પૂરન પરમાનંદ. ૬

૬

મરૂં મરૂં સબ કોઈ કહે, મેરી મરે બલાય;
મરના થા સો મર ચુકા, કોન મરેહિ અબ જાય ? ૧
મન મૂવા માયા મુઈ, સંશય મુવા શરીર;
અવિનાશી તો ના મરે, તૂ કયોં મરે કબીર ? ૨
જીવતસેં મરનો ભલો, જો મર જાણે કોય;
મરને પહેલે જો મરે, કુલ ઉજિયારા હોય. ૩

વખતે ગમ ખાતાં આવડી નહિ.) કબીરજી તો એવી રીતે મૂઆ છે કે જેથી ફરી જન્મવું જ ન પડે; મતલબ કે પરબ્રહ્મમાં લીન થયેલા સંતો મરણ પામે છે તે સાથે, ત્હેમના ઉપર આજ સુધી રાજ કરતો અવસર એટલે કાળ પણ મરી જાય છે; મતલબ કે ત્હેમને હવે કાળનું બંધન નથી. (કાળ–ક્ષેત્ર–સંજોગ વગેરે કશાની એમને મર્યાદા નથી)

(૬) જે મૃત્યુથી લોકો ડરતા રહે છે તે મૃત્યુમાં મ્હને તો આનંદ લાગે છે. હું તો કહું છું કે મરણને ક્યહારે ભેટીએ કે જેથી પૂર્ણ પરમાનંદને પણ ભેટવાની તક મળે ?

(૧) સર્વ કોઇ કહે છે કે "હું મરવાને ખુશી છું." પણ (કબીરજી કહે છે કે) "મ્હારી તો બલારાત મરે છે! મરવાનું જે કાંઇ હતું તે તો (એટલે કે મન) મરી ગયું છે; હવે કોણ મરે ?"

(૨) મન, માયા અને શરીરના સંશયો (ખોટા વેહેમો) મરી ચૂક્યા. જે અવિનાશી હોય તે કાંઇ મરતો નથી. તો પછી હે કબીર ! તું કેમ કરી મરવાનો હતો ?

(૩) જે માણસ મરવાની વિદ્યા જાણતો હોય ત્હેને માટે તો જીવવા કરતાં મરવું બેહેતર છે. શરીરના મરવા પહેલાં જે માણસ મનથી મરી જાણે છે ત્હેના જીગરમાં સર્વત્ર પ્રકાશ થઇ રહે છે.

મરતે મરતે જુગ મુવા, મુન કિન દાસા કોય;
રામ કબીરા યોં મુવા, કેર બગાગર હોય. ૪

ના મૂવા ના મર ગયા, નહિં આવે નહિં જાય;
એ ચરિત્ર કરતારકા, ઉપજે ઔર સમાય. ૫

જબ લક આસ શરીરકી, નિર્ભય ભયા ન જાય;
કાયા માયા મન તજે, ચૌપટ રહે બજાય ! ૬

નિજ ઘર જલાનેકો લિયા, મૈને પલીના હાથ;
જો ઘર જાલો આપકા, તો ચલો હમારે સાથ ! ૭

ઘર જાલે ઘર ઊગરે, ઘર રાખે ઘર જાય;
એક અચંબા દેખિયા, મડા કાલકો ખાય ! ૮

(૪) મરતાં—મરતાં (જન્મ-મરણના ફેરા ફરતાં) અનેક જુગો મરી ગયા—થઈ ગયા, અને દરેક જન્મમાં સ્ત્રી—પુત્ર—ધન વગેરે મેળવ્યું અને ખોયું. પણ કબીરજી મુઆ તે રામજીમાં જાગી ગયા—પરમતત્ત્વમાં સમાયા.

(૫) આત્મા તો મરતોએ નથી અને આવતો—જતો પણ નથી. આ સર્વ તો કર્મની લીલા છે, કે જેથી માણસો ઉપજતા અને સમાઈ જતા દેખાય છે.

(૬) જ્યાં સુધી સ્થૂલ શરીરની મમતા છે ત્યાં સુધી નિર્ભય દશા પ્રાપ્ત થવાની નહિ (શરીર પોતે રોગ અને વિનાશને પાત્ર છે માટે.) પણ જો કાયા અને માયાની દરકાર મનમાંથી દૂર થાય તો પછી તેવા માણસ માટે આખું વિશ્વ ખુલ્લું છે! ખુશી આવે ત્યાં જાય. (સૂક્ષ્મ ભુવનોમાં પણ વિહાર થઈ શકે.)

(૭) કબીરજી કહે છે કે મ્હારૂં ઘર બાળવા માટે મ્હેં મ્હારા હાથમાં પલીતો લીધો છે, તમારે પણ જો તમારૂં ઘર બાળવું હોય તો ચાલો અમારી સાથે! કારણ કે —

(૮) ઘર બાળવાથી જ ઘર ઉગરે છે અને ઘર સાચવવાથી ઘર જાય છે. એક આશ્ચર્યકારી વાત મ્હેં જોઈ કે મુડદું કાળને

કબીર મરતક દેખ કર, મત ધારો વિશ્વાસ;
કબહૂ જાગે ભૂત હોય, કરે પિંડકો નાસ. ૯

મરતક તો તબ જાનિયે, 'આપા' ધરે ઉઠાય;
સહજ શૂન્યમેં ઘર કરે, તાકો કાલ ન ખાય. ૧૦

સહજ શૂન્યમેં પાઈયે, જહાં મરજી વહાં મન;
કબીર ચુન ચુન લે ગયા, ભીતર રામ રતન. ૧૧

ખાય છે! સ્થૂલ ઘર એટલે બહારનું શરીર, તેના ભોગે જ કાર્મણ શરીરરૂપી ઘર ઉભરી શકે; જેઓ સ્થૂલ શરીરને સાચવવાની જ ગરજ કરે છે તેમનાં કાર્મણ શરીર બહુધા જેવા-તેવા રૂપ દશામાં પડ્યાં હોય છે. જેનું મન મરી ગયેલું હોય છે તેને [illegible] પણ સ્પર્શી શકે છે.

(૯) [illegible]

(૧૦) [illegible]

(૧૧) [illegible]

ફૂલન થે સો ગિર પડે, ચરન કમલસે દૂર;
કલિયોંકી ગત અગમ હૈ, તાતે રામ હજૂર. ૧૨

(૬) બહારના પરમેશ્વરથી ઠગાતા નહિ.

૧

પત્થર પૂજે હરિ મિલે, તો મૈં પૂજૂં ગિરિરાય;
ઈસસે તો ચક્કી ભલી, પિસ ખાય સંસાર ! ૧

દેહી નિરંતર દેહરા, તામેં પરતછ દેવ;
રામ નામ સુમરન કરો, કહા પત્થરકી સેવ ? ૨

---

(૧૨) અભિમાનથી ફૂલી ગયેલાં ફૂલો યાને પુષ્પો કમળના ચરણ એટલે થડથી દૂર ખરી પડે છે; પણ નાજુક કળીઓની ગતિ અગમ્ય હોવાથી તેઓ કમળનાં ચરણ આગળ રહે છે. (જેઓ દુનીઆદારી) માં ફૂલી જાય છે- તેઓ પ્રભુના ચરણકમળથી દૂર છે; તેમને સત્ના દર્શનનો લાભ મળતો નથી. પણ કળીઓ (અંગોપાંગ સંકોચીને અંદરથી ખીલવાનો પ્રયાસ કરતી કળીઓ) હરિની નજદીકમા રહેવા પામે છે.

(૧) પત્થરને પૂજવાથી જો હરિ મળતા હોય (આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત થતું હોય) તો તો હું આખો પહાડ જ પૂજી કહાડું ! અરે પહાડને પૂજવા કરતાં પણ ઘંટીની પૂજા કરૂં તો કેવું સારૂં. કે જે ઘંટી જગતને માટે આટો પિસવા જેટલું પણ કામ કરી આપશે !

(૨) આ દેહ એ જ દેરૂં છે, અને એમાં જ ખરેખરો દેવ (આત્મા) બેઠો છે. માટે જાગીઓ ! એ ભીતરમાંના રામના નામનું ધ્યાન ધરો, આત્મજારમાં લીન થાઓ. બાકી પત્થરની સેવા તો તમારૂં કાંઇ ઉકાળશે નહિ.

પત્થર મુખ ના બોલહિ, જો સિર ડારો ફૂટ;
રામ નામ સુમરન કરો, દૂજા સબહી જૂઠ. 3
કુબુધીકો સૂઝે નહિ, ઉઠ ઉઠ દેવલ જાય;
દિલ દેહરાકી ખબર નહિ, પત્થર તે કહા પાય ? ૪
પત્થર પાની પૂજ કર, પચ પચ મુવા સંસાર;
ભેદ નિરાલા રહ ગયા, કોઈ બિરલા હૂવા પાર. ૫

મહાત્મા કબીરનાં આ વચનો સાથે યોગીંદ્રદેવ નામે જૈન પૂર્વાચાર્યે રચેલા 'સ્વાનુભવદર્પણ' નામના ગ્રંથની ૪૧ થી ૪૪ સુધીની ગાથાઓ સરખાવવા જેવી છે. તે ગાથાઓનું ગુજરાતી પદ્યબંધ ભાષાંતર શ્રીયુત લાલને નીચે મુજબ કર્યું હતું, અને તે માટે તે ભાઇને ત્હેમની મૂર્તિપૂજક જૈન કૉન્ફરન્સે માફી માગવાની ફરજ પાડી હતી:

તીર્થ ને દેહેરાં વિષે, નિશ્ચય દેવ ન જાણ;
જિન ગુરૂવાણી એમ કહે, દેહમાં દેવ પ્રમાણ. ૪૧
તન મંદીરમાં જીવ જિન, મંદિર મૂર્ત્તિ ન દેવ;
રાજા ભિક્ષાર્થે ભમે, એવી જનને ટેવ. ૪૨
નથી દેવ દેહરાં વિષે, છે મૂર્ત્તિ ચિત્રામ;
જ્ઞાની જાણે દેવને, મૂર્ખ ભમે બહુ ઠામ. ૪૩
ખરો દેવ છે દેહમાં, જ્ઞાની જાણે તેહ;
તીર્થ દેવાલય દેવ નહીં, પ્રતિમા નિશ્ચય એહ. ૪૪

(૩) કદાચ ત્હમે પત્થરની મૂર્ત્તિ સાથે માથું ફોડી નાખો તો પણ તે બોલવાની નથી–મતલબ કે ત્હમારી અરજ બેહેરા કાન ઉપર અથડાઈ ફોકટ જશે; માટે રામનામનું સ્મરણ કરી લો, બીજું સર્વ જૂઠું છે.

(૪) 'કુબુદ્ધિ'ને અક્કલ ન હોવાથી ઉઠી ઉઠીને દેવળમાં જાય છે. દીલરૂપી દે'રામાં આત્મારૂપી દેવની જેમને ખબર નથી એવા પત્થરોને તત્ એટલે 'તે'ની–ખરા દેવની પ્રાપ્તિ કેમ થાય ?

(૫) પત્થરમાં અને પાણીમાં દેવ સમજી મૂર્ખ માણસો ત્હેમની પૂજા કરીકરીને અને બાહ્ય ક્રિયાઓમાં લુબ્ધ રહીને સંસારમાં દુઃખી

મક્કે મદિનેમેં ગયા, જહાંભી હરકા નામ;
મૈં તુહ પૂછું હે સખી! કિન દેખા કિસ ઠામ ? ૬

૨

રામ નામ સબકોઈ કહે, ઠગ ઠાકુર ઔર ચોર;
ધ્રુવ પ્રહ્‌લાદ સબ તર ગયે, યહિ નામ કછુ ઓર! ૧

સુદ્ધી બિન સુમરન નહિં, ભાવ બિન ભજન ન હોય;
પારસ બિચ પરદા રહા, ક્યોં લોહ કંચન હોય ? ૨

ગયા છે. પરમ તત્ત્વનો ભેદ તો એમનાથી દૂર રહી ગયો છે; એ ભેદ તો વીરલા જ જાણે છે, કે જેઓ ભેદ જાણવાથી ખરે રસ્તે પાર પહોંચે છે.

(૬) મક્કા-મદીનામાં જાઓ ત્યાં પણ હરિ કે ખુદાનું જ નામ છે; તો કબીરજી મુસલમાનોને પૂછે છે કે, હે મ્હારી બ્હેનો! મક્કા મદીનામાં કઈ જગોએ અને કોણે ખુદાને દીઠા ? મતલબ કે ખુદા તો અંતરમાં જ જોઈ શકાય છે.

(૧) ઠગ લોકો, ઠાકોર લોક તેમ ચોર લોક પણ રામનું નામ ઉચ્ચારે છે; પરન્તુ ધ્રુવ અને પ્રહ્‌લાદજી જે રામનામથી તરી ગયા, તે નામ તો કાંઈ જૂદી જ જાતનું હતું. (તે કાંઈ મ્હોઢેથી ઉચ્ચારાતું નામ ન હતું પણ અંતરના એકતારનું પરિણામ હતું.)

(૨) મનશુદ્ધિ વગર રામનું સ્મરણ નકામું છે. અંતરના ભાવ વગરનું ભજન નકામું છે. પારસમણિમાં લોઢાને સોનું કરવાનો ગુણ છે એ વાત તો ખરી પણ લોઢા અને સોનાનો સ્પર્શ થાય તો જ એ બનાવ બને; એ બે વચ્ચે કાંઈ પણ પડદો રાખશો તો સોનું કેમ કરી થશે ? તેમ હરિનો સ્પર્શ જ (મનથી) કરો તો તો જરૂર હરિ રૂપ થઇ જશો; બાકી વાતો કરવાથી કાંઇ ન થાય.

સુમરન સિદ્ધા યોં કરો, જયોં ગાગર પનિહાર;
હાલે ચાલે સુરતમેં, કહે કબીર બિચાર. ૩
સમરન સિદ્ધા યોં કરો, જૈસે દામ કંગાલ;
કહે કબીર બિસરે નહીં, પલ પલ લેત સંભાળ. ૪
જૈસી નિયત હરામ પૈ, એસી હરસેં હોય;
ચલા જાય વૈકુંઠમેં, પલ્લા ન પકડે કોય. ૫
બાહિર ક્યા દિખલાઇયે-? અંતર કહિએ રામ;
નહીં મામલા ખલકસોં, પડા ધનીસે કામ. ૬

(૩) હરિનું સ્મરણ કરવાની રીત બતાવે છે કે, જેમ પાણી ભરવા ગયેલી સ્ત્રી માથે ભરેલું બેડું હોવા છતાં હાલે છે, ચાલે છે અને સખીઓને તાળી પણ દે છે પણ બેડું પડે નહિ એવી સુરત લગાવે છે, તેમ ત્હમે પણ સંસારનાં કામ કરવા છતાં હરિથી સુરત લગાવી રાખો.

(૪) વળી પણ સ્મરણ કરવાની રીત બતાવે છે કે, જેમ કંગાલ લોકો દામ એટલે પૈસાનું નામ ઘડી પણ ભૂલતા નથી તેમ કબીરજી કહે છે કે, ત્હમે પણ ઘડી ઘડી હરિનું નામ સ્મરણમાં રાખો.

(૫) હરામનું-વગર મહેનતનું ધન લેવા તરફ જેટલી લગની છે તેટલી જ લગની હરિમાં હોય તો ત્હમે સીધા વૈકુંઠમાં ચાલ્યા જાઓ; કોઈની મગદૂર નથી કે ત્હમારો પલ્લો પકડીને રોકવાની હિમ્મત ધરે.

(૬) રામનું નામ કિંમતી છે માટે બહાર શા માટે ઉચ્ચાર કરવો? શા માટે ત્હેનો દેખાવ (Show) કરવો? આપણે બલક અથવા દુનિયાથી કાંઇ કામ નથી, આપણે તો ધણી એટલે હરિથી કામ છે. આપણી ભક્તિ, ધણી પોતે સ્વીકારે એટલે બસ; અંતરનું [illegible] આપણી દુનીઆ ત્હારી ભક્તિ જોઈ [illegible] તેમ છે જ નહિ, તે તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. માટે તું ત્હેમના [illegible] દરકાર કરીશ જ ના.

(૭) ભક્તિ કેવી રીતે કરશો ?

માલા તો કરમેં ફિરે, જીભ ફિરે મુખમાંહિ;
મનુવા તો ચોદિસ ફિરે, ઐસો સુમરન નાહિ. ૧

સુમરન ઐસો કીજિયે, ખરે નિશાને ચોટ;
સુમરન ઐસો કીજિયે, હલે નહીં જીભ હોઠ. ૨

અંતર 'હરિ હરિ' હોત હૈ, મુખકી હાજત નાહિં;
સહજે ધુન લાગી રહે, સંતનકે ઘટ માંહિ. ૩

---

(૧) હાથમાં માળા ફરે, મુખમાં જીભ ફરે અને તેજ પ્રમાણે મન પણ વિશ્વમાં ફરે છે—ભટકે છે; તો એવી જાતના પ્રભુ-સ્મરણથી શું દહાડો વળવાનો હતો ?

(૨) જેમ કોઈ નિશાનબાજ માણસ બરાબર ધારેલા નિશાન પર જ તીર ચ્હોંટાડી દે છે, તેમ ત્હમે પણ પ્રભુ ઉપર ત્હમારૂં ધ્યાન ચ્હોંટાડો. જીભ કે હોઠ હલાવવાની જરૂર નથી. ધ્યાન કાંઈ શબ્દથી નહિ પર મનથી થવાનું છે.

(૩) 'સંત' અથવા 'હરિજન' કેવા હોય છે ? તો કહે છે કે, એમના અંતરમાં હરિનું 'ભાન' સદૈવ હોય છે, તેથી મુખથી 'હરિ' એવો ઉચ્ચાર કરવાની એમને 'હાજત' અથવા ભૂખ રહેતી નથી. સંતના ઘટમાં 'સહજ' અથવા સ્વાભાવિક રીતે જ ધૂન લાગી રહેતી હોય ત્હાં બાહ્ય પોકારની શી જરૂર હોય ? આ પદમાં 'સંત'ની વ્યાખ્યા બહુ સારી આપી છે. 'સંત' એ સંસ્કૃત શબ્દ છે અને તે અસ=હોવું એ ધાતુ ઉપરથી નીકળેલો છે. જે હરિવાસમાં 'છે' અથવા જે અમરતાના ભાનમા દાખલ થયો છે તેજ સંત અથવા હરિજન. બાહ્ય ક્રિયા ઉપરથી સંતની પરીક્ષા થાય જ નહિ.*

સુમરન સુરતિ લગાય હૈ, મુખસે કછૂ ન બોલ;
બાહરકે પટ દેય કે, અંતરકે પટ ખોલ. ૪

લૌ લાગી તબ જાનિયે, કબહૂ છૂટ ન જાય;
જીવત હિ લાગી રહે, મૂવા માંહિં સમાય. ૫

બૂંદ સમાના સમુંદ્રમેં, જાનત હૈ સબ કોય;
સમુદ્ર સમાના બૂંદમેં, જાને બિરલા કોય. ૬

(૪) ભક્તિ કેમ કરવી તે બતાવે છે. પ્રભુ સાથે એવી સુરતિ લગાવ કે મ્હોઢેથી કાંઈ ન બોલવું પડે. બહારની સર્વ ક્રિયાઓ મોકૂફ રાખી અંદરના પડદા ખોલ. દેહના બાહ્ય ધર્મોને વિસારી આત્માના આંતરિક ધર્મમાં લીન થા. જેમ કોઈ માણસ જગતથી કંટાળીને પોતાના ઘરમાં પેશી, બારણાં બંધ કરી, પોતાની પતિ-પરાયણ સ્ત્રી કે હસમુખાં બાળકોમાં સુખ શોધે, તેમજ હે ભક્ત! તું બાહ્ય પ્રવૃત્તિ છોડી, ઇંદ્રિયોનાં દ્વાર બંધ કરી, અંદર પ્રવેશ કર, ત્હાં સુમતિ રૂપી સ્ત્રી કે સાર્વત્રિક પ્રેમના વિચારો રૂપી બાળકો સાથે કલ્લોલ કર.

(૫) પરમાત્માનો ખરો પ્રેમ લાગ્યો છે એમ બોલનારા તો ઘણાએ હોય છે; પણ ત્હેની કસોટી શી? જે માણસ જીવતાં સુધી તો પરમાત્માના પ્રેમમાં મસ્ત રહે એટલું જ નહિ પણ મૃત્યુબાદ પણ એ પ્રેમનાં રાજ્યોમાં જ જાય એ જ માણસ ખરો પ્રેમી સમજવો. મતલબ કે ખરો પ્રેમ સમય, જગા કે સંજોગોથી મર્યાદીત નથી હોતો.

(૬) પાણીનું એક બિંદુ સમુદ્રમાં સમાય એ તો સમજાય એવી વાત છે; પણ સમુદ્ર આખો એક બિંદુમાં સમાઇ જાય એ સમજાવું મુશ્કેલ છે. છતાં ધ્યાનમાં મસ્ત રહેનાર પુરૂષ અને પરમાત્મા તે બેની બાબતમાં ઉપર મુજબ જ બને છે. ધ્યાન ધરનાર મનુષ્યનું હૃદયાકાશ કે જે એક બિંદુ અથવા બુંદ સમાન છે [illegible]

ભક્તિ દ્વાર હૈ સાંકરા, રાઈ દસમા ભાય;
મન જબ મેહાવત હો રહા, કયોં કર સકે સમાય ? ૭
રાઈ બાંટા બીસવાં, ફિર બીસનકા બીસ;
ઐસા મનુવા જો કરે, તાકુ મિલે જગદીશ. ૮
માલા જપૂં ન કર જપૂં, મુખસે કહું ન રામ;
રામ હમારા હમકો જપે, (મૈં) બૈઠ કરૂં વિશ્રામ ! ૯

આખા વિશ્વને જાણી શકે છે. પવિત્ર યોગા–પ્રકાશિત હૃદયમાં આખા વિશ્વનું પ્રતિબિંબ જણાય છે. આ યોગનો વિષય અતિ ગહન છે, તેથી વિરલા–યોગી જનો જ તે સમજી શકે છે.

(૭) 'ભક્તિદ્વારા' એટલે જે દરવાજે થઈને ભક્તો પરમાત્મા પાસે જઈ શકે છે તે દરવાજો એવડો તો સાંકડો છે કે જાણે રાઈના દાણાનો દસમો ભાગ જોઈ લો ! એવા સાંકડા દરવાજામાં થઈને જવાનું છે છતાં મન તો કહે છે કે હું હાથી ઉપર માવત બેસે છે તે જગાએ બેસીને દરવાજામાં પેસું ! આ વાત કેમ બને ! માટે મન જો અભિમાન રૂપી હાથીથી નીચે ઉતરીને ન્હાનું થઈ જાય—નમ્રતા રાખે તો જ તે સાંકડા દરવાજાથી પ્રવેશ કરી પરમાત્માની હજુરમાં આવી શકે. 'નમે તે હરિને ગમે' અર્થાત્ નમ્રતા રાખે —અહંપદથી દૂર રહે તે માણસ પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિનો અધિકારી થાય.

(૮) વળી આગળ વધીને કબીરજી કહે છે કે, રાઈના દાણાના દસમા ભાગ જેટલો દરવાજો છે માટે તે દરવાજે થઈને જવાની ઈચ્છા રાખનાર, મન તો રાઈના વીસમા ભાગના પણ વીસમા ભાગ જેવડું બનાવવું જોઈએ.

(૯) મ્હારે લોકોની માફક હાથથી માળા જપવાની જરૂર નથી અને મુખથી પણ જપવાની જરૂર નથી. હું તો શાન્ત બેઠો રહું છુ અને મ્હારો રામ ઉલટો મ્હને જપે છે. ધ્યાનારૂઢ થઈ પરમાત્મસ્વરૂપમાં લીન થવાથી આત્મસ્વરૂપ જોવાય છે.

(૮) સાધુ કોને કહેવા ?

૧

કેશોં કહા બિગાડિયા, જે મૂંડે સૌ બાર ?
મનકો કાહે ન મૂંડિએ, જામેં વિષય વિકાર ? ૧
મન મેવાસી મૂંડિ લે, કેશોં મૂંડે કાંઈ ?
જો કૂછ સો કિયા સો મન કિયા, કેશોં કીયા નાંહિ. ૨
સ્વાંગ પહરિ શૂરા ભયા, ખાયા પીયા ખૂંદ;
જેહિં સેરી સાધૂ નીકલે, સો તો મેલ્હી મૂંદ. ૩

(૧) હે દ્રવ્યસાધુઓ ! હે સાધુવેષધારીઓ ! ત્હમારા માથાના કેશ એટલે વાળનો શો વાંક છે-તેણે ત્હમારૂં શું બગાડ્યું છે, કે જેથી ત્હમે સો વાર-વારંવાર એના ઉપર વૈર લેવાની માફક મૂંડવામાં જ 'ધર્મ' ને સમાપ્ત થતો માનો છો ? મૂંડવું હોય તો 'મન'ને મૂંડો, કે જેમાં વિષય વિકાર ભરેલા છે. બહારથી સાધુનો વેષ રાખનારા ઘણાઓ ઢોંગીઓ મનથી તો વિષયવિકારથી ભરપૂર છે-એ કેશ કહાડવાની એમની ઈચ્છા નથી !

(૨) ખરો મેવાસી-ખરો લૂટારો તો 'મન' છે; એને મૂંડે તો ખરો સાધુ કહેવાય; કેશ મૂંડેથી શું થવાનું હતું ? બીચારા કેશે કાંઈ કર્યું નથી, જે કાંઈ કરે છે તે તો પેલું મન કરે છે.

(૩) સાધુનો સ્વાંગ પહેરવામાં તો શૂરાતન ધાર્યું છે; પણ સાધુ થયા પછી ખાઇ-પીને દુનીઆને ખૂંદવાનું-પજવવાનું જ આવડ્યું ! જે શેરી (Street) માં 'સત્ યાને 'પરમતત્ત્વ' પ્રગટ થઇ શકે છે તે શેરીને તો અર્થાત્ કાર્મણ શરીરને તો મૂઢ દશામાં-સુનમુન દશામાં રાખે છે; એ કાર્મણ શરીરદ્વારા 'સત્'નો પ્રકાશ થઈ શકે છે તે છતાં એ શરીરને ખીલવવા માટે કોઈ પ્રયત્ન કરતો નથી.

કર સેતી માલા જપેં, હિરદે બહે ડંડૂલ;
પગ તો પાલામેં ગિરયા, ભાજન લાગી સૂલ. ૪
માલા પેહરે મન સુખી, તાતેં કછુ ન હોય;
મન માલકો ફેરતાં, જુગ ઉજિયાલા હોય. ૫
માલા પેહરે કૌન ગુન, મનકી દુબિધા ન જાય;
મનમાલા કર રાખિયે, હરિ ચરનન ચિત લાય. ૬
મનકા મસ્તક મૂંડ લે, કામ ક્રોધકા કેશ;
જો પાંચોંકો વશ કરે, તો ચેલા સબ દેશ. ૭

(૪) હાથમાં માળા રહી ગઇ છે પણ હૃદય તો ડામાડોળ દશામાં છે, એમાં તો કોઇ કાંઈ જાતના સંકલ્પ વિકલ્પનાં મોઝાં ઉડે છે, અને સાધુમહારાજના પગ તો વળી માયામાં જ ખૂંચી ગયા છે, જેને બહાર કઢાડવાનું ભાન પણ ત્હેને થતું નથી.

(૫) માળા પહેરવાથી મન સુખ માની લે તો ભલે માને; બાકી તેથી કાંઈ દહાડો વળે નહિ. પણ જો મન રૂપી માળાના મણકા એક પછી એક ફેરવે તો આખા વિશ્વમાં પ્રકાશ—પ્રકાશ જ નજરે પડે. મનના ખરાબ ભાવને એક પછી એક તપાસી જઈ ત્હેને મણકાની પેઠે આંગળામાંથી છટકી જવા દઇ બીજા મણકાને પકડવો, ત્હેને પણ તપાસીને પછી સરી જવા દેવો; છેવટે મ્હોટો મણકો કે જે એક જ હોય છે—જે સર્વોપરી 'સત્' છે ત્હાં જઈ સ્થિર થવું ત્હાંથી આગળ જવાનું જ નથી. આ સ્થિતિમાં આવનારને વિશ્વમાત્રમાં 'ઝળહળતા પ્રેમ'નો પ્રકાશ સાક્ષાત્ જોવામાં આવે.

(૬) માળા પહેરવાથી જો મનની દુબધા દૂર ન થઈ શકે તો તે ક્રિયા શા કામની ? તે કરતાં તો મનને જ માળા બનાવીએ અને પરમાત્માની ભક્તિમાં તલ્લીન થઇએ એ કેવું ?

(૭) બીચારા વેશધારીઓને ચેલા મેળવવાનો શોખ બહુ હોય છે તેથી અનેક અનર્થ સેવીને પણ ચેલા મેળવવાને દોડે છે;

માલા તિલક બનાયકે, ધરમ બિચારા નાહિં;
માલા બિચારી ક્યા કરે? મેલ રહા મન માંહિં! ૮
મૂંડ મુંડાવત જુગ ગયે, અજહુ ન મિલિયા રામ;
રામ બિચારા ક્યા કરે? મનકે ઔર હિ કામ! ૯
કાઠ કાટિ માલા કિની, માંહિ પિરોયા સૂત;
માલા બિચારી ક્યા કરે, જો ફેરનહાર કપૂત? ૧૦
માલા તિલક તો ભેખ હૈ, રામભક્તિ કછુ ઔર;
કહે કબીર જિન પહેરિયા, પાંચો રાખો ઠોર. ૧૧

પરન્તુ કબીરજી કહે છે કે, એમ તો માત્ર બે ચાર ચેલા મળશે પણ જો ત્હારે આખી દુનીઆને ચેલા બનાવવાની ઇચ્છા હોય તો હું કહું તેવો સાધુ બન; પ્રથમ મનરૂપી મસ્તક પરથી કામ-ક્રોધ રૂપી કેશને મૂંડીને દૂર કર. જો તું મન અને પાંચ ઇંદ્રિયોને વશ કરશે તો **આખી દુનિયાના** જીવો ત્હારા **ચેલા** બનશે.

(૮) માળા-તિલકનો દેખાવ તો સારો કર્યો અથવા મુહપતિ-રજોહરણનો દેખાવ પણ સારો કર્યો, પણ ધર્મનું **રહસ્ય** તો વિચાર્યું નહિ. **મનમાં** તો મેલ રહી ગયો તો પછી માળા વગેરે બાહ્ય ઉપકરણ બીચારાં ત્હને શું ફાયદો કરી શકવાનાં હતાં?

(૯) આમ માથું મૂડાવતાં મૂડાવતાં અનેક જુગ વહી ગયા પણ હજીએ 'રામ'-પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ નહિ. (ઓઘા-મુહપતિ તો મેરૂ પર્વત જેટલા કર્યા પણ હજીએ આત્માને ઓળખ્યો નહિ.) મન જૂદે જ રસ્તે ભટકે ત્હાં બીચારો રામ શું કરે?

(૧૦) માળામાં કાંઇ જીવ નથી, એ તો લાકડાને કાપીને અંદર દોરો પરોવીને બનાવેલી છે; માટે જો માળા ફેરવનારો જ કપૂત હોય તો માળા બીચારી શું કરી શકવાની હતી!

(૧૧) માળા-તિલક-મુહપતિ-રજોહરણ એ સર્વને ધિક્કારવાની જરૂર નથી, પણ એ સર્વ 'ભેખ' છે; અને રામભક્તિ-આત્મૈક્તા એ

માયા તો મનકી બની, ઔર સંસારી લોગ;
આશા પડિયે હરિ મિલે, તો અરસઠ ગતિ હોય. ૧૨
આશા છૂટે સબ મટી, કહિ કિસકો કોઈ ?
જો હિત કરે આપના, તો રામ મિલાવે તાહિ. ૧૩
સરમ ન આવે જગતમાં, આનંદિ મરિયા લોગ;
સતગુરૂ મારે બાંધિયા, અંતર રહ્યા અતીત. ૧૪
મનકો કોઈ મત કરે, મનકો ગિરવા કોય;
રામ હિરદે માહેં પ્રગટે, તો મન કોટી હોય. ૧૫

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

મન મેલા તન ઉજલા, બગલા કપટી અંગ;
તાતે તો કઉવા ભલા, તન મન એક હિ રંગ ! ૧૬
કબીરા કોટી કોટ હૈ, સિરકે મુંડે કોટ;
મનકે મુંડે દેખ કર, તા સંગ લિજે ઓટ. ૧૭
માથા મૂછ મુડાયકે, કાયા ઘોટમ ઘોટ;
મનકો કાહે ન મુંડિયે, જામેં સબહી ખોટ ! ૧૮

રાગ–દ્વેષ રહિત–'હું'પણા રહિત હોય; એવાને સઘળી સિદ્ધિઓ સહેજે વરે છે, બાકી શરીરને 'જોગી' બનાવનારા પાખંડી તો બાર લાખને બાણું હશે ! રળવું કઠણ લાગે કે સંસારમાં આવી પડેલું કોઈ દુઃખ વસમું લાગે એટલે તરત માથું મૂંડીને વેષ પહેરી લીધો અને બન્યા 'તરણતારણ'! પણ પોતે તર્યા સિવાય 'બીજાને તારનારા' એવો ખિતાબ શરૂઆતમાં જ આ લોકો શી રીતે લઈ શકતા હશે તે કાંઈ સમજાતું નથી.

(૧૬) તન એટલે શરીરને ઉજળું અથવા ટાપટીપવાળું અથવા સાધુતાનો દેખાવ કરનારૂં રાખે અને મન તો મલિન રાખે, આવા સાધુડાઓ ખરેખર 'બગલા' જેવા છે. એમના કરતાં પેલા કાગડા સારા કે જેઓ મનના મેલા છે તો બહારથી શરીર પણ કાળું જ રાખે છે, કે જેથી એમનાથી કોઈ ઠગાવા પામે નહિ. અને આ ધૂતારા સાધુઓએ તો બહારથી સાધુતાનો સ્વાંગ પહેરી અંદર-ખાને મલિનતા રાખી જગતને ભરમણાના ખાડામાં હોમવાનો ધંધો આદર્યો છે !

(૧૭) કબીર કહે છે કે શિર મુંડાવનારા કરોડો છે, પણ જે મનને મૂંડે–તાબે કરે તેની જ તું સોબત કરજે.

(૧૮) માથું–મૂછ વગેરે મૂંડાવીને કાયાનું દેહ બગાડી નાખનારા આધીનોએ મનને કેમ મૂંડ્યા નહિ હશે ? ખરી ખોટ તો મન મૂંડ-નારની છે; એ ખોટ–એ વાંકી ટેવ પૂરી થાતું નથી.

૬

ગુરૂ લોભી શિષ્ય લાલચી, દોનો ખેલે દાવ;
દોનો ડૂબે બાપડે, બૈઠ પત્થરકી નાવ. ૧
જાકા ગુરૂ હૈ [illegible], ક્યા નાહિં શિષ્ય માંહિ;
[illegible] કૂવા માંહિ. ૨

(૧) [illegible] 'સ્વભાવ' [illegible] (Attraction) ના નિયમ [illegible]

[illegible]

મન મૈલા તન ઊજલા, બગલા કપટી અંગ;
તાસે તો કઉવા ભલા, તન મન એક હિ રંગ ! ૧૬
કબીરા કોટી કોટ હૈ, સિરકે મુંડે કોટ;
મનકે મુંડે દેખ કર, તા સંગ લિજે ઓટ. ૧૭
માથા મૂછ મુડાયકે, કાયા ઘોટમ ઘોટ;
મનકો કાઉ ન મુંડિયે, જામેં સબહી ખોટ ! ૧૮

રાગ-દ્વેષ રહિત-'હું'પણા રહિત હોય; એવાને સઘળી સિદ્ધિઓ સહેજે વરે છે, બાકી શરીરને 'જોગી' બનાવનારા પાખંડી તો બાર લાખને બાણું હશે ! રળવું કઠણ લાગે કે સંસારમાં આવી પડેલું કોઈ દુઃખ વસમું લાગે એટલે તરત માથું મૂંડીને વેષ પહેરી લીધો અને બન્યા 'તરણતારણ'! પણ પોતે તર્યા સિવાય 'બીજાને તારનારા' એવો ખિતાબ શરૂઆતમાં જ આ લોકો શી રીતે લઇ શકતા હશે તે કાંઇ સમજાતું નથી.

(૧૬) તન એટલે શરીરને ઉજળું અથવા ટાપટીપવાળું અથવા સાધુતાનો દેખાવ કરનારૂં રાખે અને મન તો મલિન રાખે, આવાં સાધુડાઓ ખરેખર 'બગલા' જેવા છે. એમના કરતાં પેલા કાગડા સારા કે જેઓ મનના મેલા છે તો બહારથી શરીર પણ કાળું જ રાખે છે, કે જેથી એમનાથી કોઇ ઠગાવા પામે નહિ. અને આ ધૂતારા સાધુઓએ તો બહારથી સાધુતાનો સ્વાંગ પહેરી અંદરખાને મલિનતા રાખી જગતને ભ્રમણાના ખાડામાં હોમવાનો ધંધો આદર્યો છે !

(૧૭) કબીર કહે છે કે શિર મુંડાવનારા ક્રોડો છે, પણ જે મનને મૂંડે-તાબે કરે ત્હેની જ તું સોબત કરજે.

(૧૮) માથું-મૂછ વગેરે મૂંડાવીને કાયાનું રૂપ બદલી નાખનારા ત્યાગીઓ મનને કેમ મૂંડતા નહિ હોય ? ખરી ખોટ તો મન મૂંડનારની છે; એ ખોટ-એ તંગી કોઇ પૂરી પાડતું નથી.

૨

ગુરૂ લોભી શિખ લાલચી, દોનો ખેલે દાવ;
દોનો ડૂબે બાપડે, બેઠ પત્થરકી નાવ. ૧
જાકા ગુરૂ હૈ લાલચી, દયા નાહિં શિખ માંહિ;
ઉન દોનોંકો ભેજિયે, ઉજ્જડ કુવા માંહિ ! ૨

(૧) ગુરૂ અને શિષ્યની જોડી ઘણે ભાગે એક સરખી જ મળે છે. ગુરૂ 'લોભી' હોય અને શિષ્ય 'લાલચુ' હોય. આ સિદ્ધાન્ત બરાબર સમજવા જેવો છે. જે માણસ જે ચીજને લાયક હોય તે જ ત્હેને મળે છે. 'આકર્ષણ' (Attraction) ના નિયમ પ્રમાણે સમાન પ્રકૃતિઓ એકબીજાને પોતા તરફ ખેંચે છે, ગુરૂ પૈસાનો લોભી હોય કે પછી (જ્હાં અન્ન-વસ્ત્ર માગવા પડેલાં બમણાં મળતાં હોય તેથી લક્ષ્મીની જરૂર ન રહેતી હોય ત્હાં) માનનો લોભી હોય; અને શિષ્ય 'લાલચુ' હોય એટલે કે થોડે ખર્ચે કે થોડી મહેનતે (માત્ર આ ગુરૂરાજની પગચંપી કરવાથી કે એના ચેલાને દીક્ષા આપવામાં બે ચાર હજાર રૂપીઆનું ખર્ચ કરવાથી કે એનો ગમે તેવી બાબતમાં પક્ષ કરવાથી) સ્વર્ગ મળી જશે એવી લાલચથી તે શિષ્ય થાય છે. દુનીઆના સાધુઓ અને ભક્તોનો મ્હોટો ભાગ આવો જ હોય છે. પત્થરની હોડીમાં બેઠેલા શિષ્યો ડૂબે એમાં શું આશ્ચર્ય ?

(૨) વાહરે કબીરજી વાહ ! ત્હમારા જેવા સત્યકથન નિડરપણે કરનારા પુરૂષો થોડા જ થયા હશે. જેના ગુરૂ પૈસા કે માનના લાલચી હોય ત્હેના શિષ્યને દયા તો હોઇ શકે જ નહિ; કારણ કે પૈસા કે માન રળવા માટે અનેક દગાફટકા અને કાટ-કૂટ કરવી પડે; એમાં શિષ્યો ગુરૂની ભક્તિ ખાતર-થોડી મહેનતે મોક્ષ સુન્દરીને વરી બેસવા ખાતર-કથીઆર તુલ્ય બને જ; માટે એવા ગુરૂ અને એવા ચેલાને તો ઉજ્જડ કૂવામાં પધરાવી દો, કે જેથી કોઇ કહાડનાર પણ ન મળે !

ગુરૂ ગુરૂ સબ કહા કરો, ગુરૂહિ, 'ગુર' મેં ભાવ;
સો ગુરૂ કાહે કીજીયે, જો નાહિં બતાવે દાવ ? ૩
બંદે સે બંદા મિલા, છૂટે કૌન ઉપાય ?
સંગત કર નિર્બંધકી, પલમેં દેય છુડાય. ૪
પૂરા સદ્ગુરૂ ના મિલા, રહા અધુરા શીખ;
સ્વાંગ જતીકા પેહેરકે, ઘર ઘર માંગે ભીખ. ૫
સદ્ગુરૂ ઐસા કિજીએ, તુરત દિખાવે સાર;
પાર ઉતારે પલકમેં, દર્પન દે દાતાર. ૬

(૩) હે લોકો! ત્હમે બધા ભલા માણસ છો, ત્હમે 'ગુરૂ-ગુરૂ' એવા પોકાર કર્યા કરો છો; પણ ત્હમારા ગુરૂના ભાવ એટલે લક્ષ તો 'ઘર' એટલે સંસારમાં–સંસારી જેવા કામમાં છે. જે ગુરૂ સંસાર ભાવને અળગો કરી પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિનો 'દાવ' બતાવે નહિ ત્હેને કયો મૂર્ખ 'ગુરૂ' કહેશે ?

(૪) બાંધેલો, બાંધેલાને કેમ છોડાવી શકે ? કર્મોથી ખરડાયલો બીજાને કર્મરહિત કેમ કરી શકે ? લોહીથી કપડાં ધોવાય જ નહિ. માટે નિર્બંધ–મૂક્ત પુરૂષોની સંગત કરો કે જેથી પળમાં ત્હમને પણ 'છૂટા' કરશે.

(૫) હે સાધુનામધારી ! ત્હને કોઇ 'પૂરો સદ્ગુરૂ મળ્યો નથી જણાતો; તેથી તું પણ ' અધૂરો શિખ ' એટલે ' અપૂર્ણ શિષ્ય ' બન્યો અને જતિનો–સાધુનો સ્વાંગ પહેરીને ઘેર ઘેર ટુકડા માગી ખાવા માંડયા !

(૬) સદ્ગુરૂ એવા મેળવવા જોઇએ કે જે જલદી જલદી 'સાર પદાર્થ'–આત્મપિછાન મેળવી આપે અને ભવજળ પાર ઉતારી દે. કારણકે સદ્ગુરૂ તો બીજું કાંઇ દેતા નથી, માત્ર દર્પણ દે છે,–એટલે કે હૃદયની નિર્મળતા કરી આપે છે. જેમ કોઇ બાળકના હાથમાં દર્પણ આપવા છતાં એમાં પોતાનું મ્હોં જોવાનો પરિશ્રમ

૩

દયા, ગરીબી, બંદગી, સમતા, શીલ, સ્વભાવ;
એ તે લક્ષન સાધકે, કહે કબીર સદ્ભાવ. ૧

માન નહીં અપમાન નહિં, ઐસે શીતલ સંત;
ભવસાગર ઉત્તર પડે, તોડે જમકે દંત. ૨

આશ તજે માયા તજે, મોહ તજે અરૂ માન;
હર્ષ શોક નિંદા તજે, કહે કબીર સંત જાન. ૩

તો બાળક પોતે જ લેવો પડશે; તેમ સદ્ગુરૂ કાંઈ આત્માનું દર્શન કરાવતા નથી, પણ હૃદયને અરીસા જેવું બનાવી આપે છે, કે જેથી કરીને શિષ્ય તે અરીસામાં પોતાનું સ્વરૂપ જોઈ શકે.

(૧) અત્યાર સુધી સાધુનામધારીનાં લક્ષણ બતાવી ભોળા લોકોને ચેતવ્યા, હવે સાચા સાધુનાં લક્ષણ બતાવી એમના શરણે જવાની સલાહ આપે છે. કબીરજી 'સદ્ભાવે' કહે છે અર્થાત્ જેવું છે તેવું–યથારૂપ સત્ય જણાવે છે કે, દયા, નમ્રતા, ભક્તિ, સમતા અથવા સુખ–દુઃખમા મનની એકાવૃત્તિ અને શીલ: આ પાંચ, 'સાધુ'નાં લક્ષણ સમજજો. (કબીરજીએ આપેલા આ 'કસોટીના પથ્થર' ઉપર પોતપોતાના ગુરૂને ઘસી જોવાથી દરેક માણસને ખાત્રી થશે કે એ ને સાચુ સોનુ છે કે કથીર છે!)

(૨) જે પુરૂષને માન–અપમાનની લેશ માત્ર અસર થતી નથી એવી શાન્તતા પ્રાપ્ત થઇ છે, તે જ પુરૂષ ભવસાગર તરી શકે અને જમના દાંતને તોડી શકે; અર્થાત્ ફરી મરવાની જરૂર તેને રહે નહિ.

(૩) કબીરજી કહે છે કે, જે પુરૂષ આશા (ઇચ્છા) ને તજે, માયાને પણ તજે, માનને પણ તજે અને હર્ષ–શોક નામની લાગણીઓ સાથે નિંદાને પણ તિલાંજલિ આપે એને જ તું 'સંત' જાણજે.

સંત ખરે સોહી જાને, કનક કામિની ત્યાગ;
ઔર કછૂ ઇચ્છા નહીં, નિશદિન રહે વિરાગ. ૪
હરિજન હારા હી ભલા, જીતન દે સંસાર;
હારા હરિપેં જાયગા, જીતા જમકી લાર ! ૫
સુખકે માથે સિલ પડો ! હરિ હિરદેસે જાય;
બલિહારી યે દુઃખકી, પલ પલ રામ સમાય ! ૬
આપા તહાં અવગુન અનત, કહેં સંત સબ કોય;
આપા તજૈ હરિકો ભજે, સંત કહાવે સોય. ૭

---

(૪) જેણે કંચન અને કામિની ત્યજી છે, ત્યજી છે એટલું જ નહિ પણ તે તે ચીજોની ઇચ્છાને પણ ત્યજી છે અર્થાત્ બાહ્ય તેમજ અભ્યંતર ત્યાગ કર્યો છે અને પરમાત્મા સાથે જ જેનો તાર લાગેલો છે ત્હેને 'સંત' કહેવા.

(૫) 'હરિજન' એટલે હરિનો દાસ, અથવા વિશ્વવ્યાપક તત્ત્વ એ રૂપી જે 'હરિ' ત્હેનો દાસ એટલે જગતમાત્રની સેવા એ જ જેનો જીવનમંત્ર છે એવો પુરૂષ. એવો હરિજન તો 'સંસાર'થી એટલે કે સ્થૂલ સંસારમાં મગ્ન રહેલા મનુષ્યથી હારે જ. એવાની સાથે ચર્ચા કરવા હરિજન કે જેને દુનીઆનાં અનેક પરોપકારી કામો કરવાનાં હોય છે તે મુદ્દલ ફુરસદ મેળવી શકે નહિ. માટે એવા પુરૂષોથી તો હરિજન હારે એ જ ઠીક છે. અને 'હારેલો' હશે તે હરિ તરફ ચિત્ત દોરવશે; જીતેલો તો જમની તરફ જવાનો. જેને સંસારી જનો 'જીત' કહે છે તે તો નરકનો રસ્તો છે. સંસારીઓ જેને નિંદે છે એનામાં જ પ્રાયઃ કાંઈ માલ હોય છે.

(૬) સુખના ઉપર મ્હોટા પત્થર પડજો! કારણ કે સુખની મીઠી ટેવને લીધે હૃદયમાંથી રામ જતા રહે છે. બલિહારી તો દુઃખને છે, કે જે ક્ષણે ક્ષણે રામનામને યાદ કરાવે છે.

(૭) સઘળા સંતજનો પોકારી કહે છે કે જ્યાં 'આપા' અથવા 'હું' પણું છે ત્યાં અનેક અવગુણ ભર્યા છે. જે 'આપાને'

હરિજન ઐસા ચાહિયે, જૈસા કોફલ ભંગ;
આપ કરાવે ટુકડા, (ઔર) પર મુખ રાખે રંગ.	૮
તન તાપ જિનકો નહીં, ન માયા મોહ સંતાપ;
હરખ શોક આશા નહીં, સો હરિજન હર આપ.	૯
ચંદન જૈસા સંત હૈ, સર્પ જૈસા સંસાર,
અંગ હિ સે લપટા રહે, છોડે નહીં વિકાર.	૧૦
એક ઘડી આધી ઘડી, આધીકૂમેં આધ;
સંગત કરિયે 'સંત' કી, (તો) કટે કોટ અપરાધ.	૧૧

ભજવાનું છોડી દઈ 'હરિને ભજે તે ખરો સંત' કહેવાય. અહીં શબ્દાર્થ વિચારવા જેવા છે. 'ઈ' જાની સાંકડી જેલમાંથી 'મનને' મુક્ત કરી પરમાત્મતત્ત્વ કે જે વિશ્વવ્યાપક છે ત્યેને 'ભજવું' એટલે તે રૂપમાં જવું (ભજવું=જવું.).

(૮) હરિજન તો એવો હોય કે જાણે કોફલ અથવા ભાગેલી સોપારી જેવું સા! પોતાના ટુકડા થાય તે સહન કરીને પણ બીજાને હાસ્ય કરવું 'જગ–સેવા' એ જ એનો 'ધર્મ' હોય છે.

(૯) હરિજન અને હરિ એ એક જ છે, એમાં ભિન્નભાવ નથી; પણ ક્યારે કે ત્યેને શરીરનો તાપ એટલે પીડા લાગી થી જ નહિ એવો તલ્લીન ભાવ પેદા થયો હોય, માયા–મોહનો પણ સંતાપ દૂર કર્યો હોય અને હર્ષ–શોક–આશા રહી ન હોય.

(૧૦) 'સંત' અને 'સંસારી' એ બે વચ્ચે તફાવત બતાવે છે કે, સંત તો ચંદન સમાન છે અને સંસારી જન સર્પ જેવા છે. ચંદન પોતે ઘસાઈને પણ પરને શાન્તિ આપે છે. સર્પ પોતાને દૂધ પાનારને પણ ડંખે છે. ભલે કેટલો જ તફાવત! આવી [illegible] ગુણો [illegible] સંતોમાં [illegible] તફાવત નથી!

(૧૧) અને એવા સંત 'સંત'ની સોબત એક ઘડીને માટે જ [illegible] ઘડી જ [illegible] [illegible] [illegible].

(૯) સાધુ થવું કાંઈ રસ્તામાં પડ્યું નથી.

જબ લગ નાતા જાતકા, તબ લગ ભગત ન હોય;
નાતા તોડે હરિ ભજે, 'ભક્ત' કહાવે સોય. ૧

હાટ હાટ હીરા નહીં, કંચનકા ન પહાર;
સિંહનકા ટોલા નહીં, સંત બિરલ સંસાર. ૨

સંત સંત સબ કોઈ કહે, સંત સમંદર પાર;
અનલ પંખકા એક હૈ, પંખકા કોટ હજાર. ૩

(૧) 'હરિભક્ત' અથવા સાધુ બનવું કાંઈ રસ્તામાં પડ્યું નથી. જ્યહાં સુધી 'જાત' સાથે 'નાતો' રહે છે એટલે કે સંબંધ રહે છે ત્યહાં સુધી 'ભક્ત' થઇ શકાય જ નહિ. 'નાત' એ એક સંસારીજનોએ ઉત્પન્ન કરેલો ભેદભાવ છે. એ 'ભેદભાવ' ભક્ત પુરૂષને હોય જ નહિ. અને મન તો 'વસુધા એ જ કુટુંબ' એમ હોય. આવા ક્ષુદ્ર બંધારણોનો નાતો એટલે સંબંધ ન રાખતાં જે હરિથી જ નાતો રાખે તે 'સાધુ' પુરૂષ અથવા 'હરિભક્ત' કહેવાય.

(૨) દુકાને–દુકાને કાંઈ હીરા વેચાતા નથી; હીરા વેચનાર ઝવેરીની દુકાનો તો થોડી જ હોય છે. કંચન એટલે સુવર્ણના કાંઇ પહાડ હોતા નથી. સિંહના ટોળાં ફરતાં નથી; સિંહ તો રડયા ખડયા જ જોવાય છે. તેમ હીરા–સુવર્ણ અને સિંહની સરખામણીમાં મૂકાય એવા સંતો પણ રડયાખડયા જ જોવામાં આવે છે. એનાં કાંઇ ટોળેટોળાં ભટકતાં જોવામાં આવશે નહિ.

(૩) 'સબ કો' એટલે સર્વ કોઇ એમ જ કહે છે કે 'અમે સંત છીએ–અમે સંત છીએ' અથવા 'અમારા ગુરૂ સંત છે.' પરન્તુ સંત કાંઈ રસ્તામાં આથડતા નથી, એ તો સમુદ્રની પાર છે. એટલે કે જેમ યૂરોપ આદિ કોઇ દેશ જોવા હોય તો સમુદ્ર ઓળંગવાની તકલીફ સહવી પડે છે, ત્યહારે જોવાય છે. તેમ ઘણી તકલીફે કોઇ રડયોખડયો સંત મળી આવે છે. જેમ કે, ગુપ્ત પાંખા-વાળા ગરૂડપક્ષી તો કોઇક જ હોય છે, પણ દેખાતી પાંખવાળા પક્ષીઓ હજારો–ક્રોડો હોય છે. પણ તે પક્ષીઓ કાંઇ આખો સમુદ્ર તરી શકે નહિ.

સૂરાકા તો દલ નહીં, ચંદનકા બન નાહિં;
સબ સમુદ્ર મોતી નહીં, યોં હરિજન જગ માંહિ. ૪
ચાર ચિન્હ હરિભક્તકે, પ્રગટ દિખાઇ દેત;
દયા ધર્મ આધિનતા, પર દુઃખકો હર લેત. ૫
એક ઘડી આધી ઘડી, ભાવ ભજનમેં જાય;
સતસંગત પલહી ભલી, જમકા ધકા ન ખાય. ૬

(૪) શૂરવીર પુરૂષોનાં કાંઇ ટોળેટોળાં હોતાં નથી. લશ્કરમાં પણ થોડા જ પુરૂષો ખરેખરા શૂરા હોય છે, જેમની હાજરીથી બીજા સૈનિકોને શૂરાતન ચઢી આવવાથી લડે છે. વળી ચંદન એટલે સુખડનાં ઝાડનાં કાંઇ વન હોતાં નથી; અને મોતી કાંઇ બધા સમુદ્રમાં પાકતાં નથી; તેમજ હરિજન અથવા સાચા સંત પણ જગમાં ઠેરઠેર નથી મળતા.

(૫) હરિભક્તને ઓળખવા માટે માટે સામાન્ય રીતે ચાર ચિન્હો યાદ રાખવા. (૧) દયા (૨) ધર્મ અથવા કર્તવ્યપરાયણતા (૩) નમ્રતા (૪) પરાયાં દુઃખો દૂર કરવાની તત્પરતા. આ ગુણોવડે 'સંત' ઓળખી શકાય. હવે વાંચનારાઓએ પોતપોતાના ગુરૂઓમાં આ ચાર ગુણો શોધી કહાડવા માટે ખૂણા–ખાંચરા જેટલા ઢૂંઢાય તેટલા ઢૂંઢી જોવા અને પછી ગુરૂ ખરેજ 'સંત' છે એમ ખાત્રી થાય તો તેને પોતાનો માલિક માની સર્વસ્વ અર્પણ કરવું; અને જો દયા ખરેખરી ન હોય, પોતાની ફરજ બજાવવામાં અપ્રમત્ત દશા ન હોય, નમ્રતાની જગાએ અહંપદ હોય, પારકાં દુઃખોનો ખ્યાલ પણ હૃદયમાં ન હોય; આવું જણાય તો એવા ગુરૂને, ઠ્ઠાજીએ બીજી જગાએ કહ્યું છે તેમ, જંગલ વચ્ચે આવેલા કોઇ ઊંડા કૂવામાં નાંખી દેવા, કે જેથી તે ગુરૂ, બીજાઓને પણ ડુબાવતા બંધ થાય!

(૬) ભજનના બે પ્રકાર: (૧) દ્રવ્ય ભજન (૨) ભાવ ભજન. 'દ્રવ્ય ભજન' તો બહારથી ભગવાનની સ્તુતિ કરવી તે, સ્તવન ગાવા તે. અને 'ભાવ ભજન' એટલે મનથી ભગવાનમાં લીનતા

કબીર સેવા દો ભલીં, એક સંત એક રામ;
રામ હૈ દાતા મુક્તિકા, સંત જપાવે નામ. ૭

નિરાકાર હરિ રૂપ હૈ, પ્રેમ પ્રીતસોં સેવ;
જો માગે આકારકો, (તો) સંતો પરતછ દેવ. ૮

સંત વૃક્ષ હરિ નામ ફલ, સતગુરૂ શબ્દ બિચાર;
હોતે અસ હરિજન ન તો, જલ મરતા સંસાર. ૯

કરવી તે. એવી લીનતા જો એક ઘડી કે માત્ર અડધી ઘડી જ થાય તો તે માણસને જમના ધક્કા બહુ ન ખાવા પડે. 'ભાવ ભજન' કરતાં પણ જો સત્સંગતનો જોગ મળી જાય તો જોઇ લો મજાહ! અડધી ઘડી નહિ પણ એક પલ માત્ર જો સત્સંગત મળે તો એથીએ વધારે લાભ થાય; કારણકે આપણી મેળે જે 'ભાવ ભજન' કરીએ તે કરતાં **સંતે બતાવેલી કૂંચી** (ચાવી) વડે ભજન કરીએ એ હજારગણું વધારે અસરકારક નીવડે, એ દેખીતું જ છે.

(૭) કબીરજી કહે છે કે 'સેવા' કરવી તો બેની જ કરવી: કાં તો 'સંત'ની અને કાં તો રામની. વચ્ચે અધકચરીઆ પુરૂષોની કે પત્થરની સેવા કરવાથી કાંઇ દહાડો વળે નહિ. રામ મુક્તિના દાતા છે, અને સંત છે તે રામ નામ બરાબર જપવાની રીત બતાવે છે, રામની 'પિછાન' (introduction) કરાવે છે.

(૮) હરિ એટલે પરમાત્મા તો નિરાકાર છે; એને કાંઈ પુષ્પાદિથી પૂજી શકાય નહિ. એની સેવા તો **પ્રેમરૂપી પ્રીતિથી** જ થાય. એટલે કે અંતઃકરણમાં એના ઉપર પ્રેમ આવવાથી જ એની સેવા થઇ શકે. પરન્તુ જો કોઇ માણસથી 'નિરાકાર'ની સેવા ન બની શકે તેમ હોય અને **'આકાર'ની સેવાની** જરૂર હોય તો નિરાકાર એવા જે પરમાત્મા તેનું આકારવાળું સ્વરૂપ તે જ 'સાધુ પુરૂષ' છે એમ માની સંતોની સેવા કરવી. કારણ કે સાધુમાં પરમાત્માના ગુણોની ઝાંખી છે.

(૯) [illegible]

(૧૦) 'કહેણી' સાથે 'કરણી'

અથવા

'જ્ઞાન' સાથે 'ક્રિયા'.

'જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ છે' એમ જે કહેવાય છે તેનો અર્થ [illegible] એમ થાય છે કે પ્રથમ જ્ઞાન થાય અને પછી ક્રિયા [illegible] જ્ઞાનપૂર્વક-સમજણપૂર્વક ક્રિયા [illegible] મોક્ષ [illegible] ક્રિયાથી [illegible] છે, [illegible] ક્રિયા [illegible] સાથેથી [illegible] જ્ઞાનપૂર્વક [illegible] 'ક્રિયા' [illegible] 'Ceremonials'-ક્રિયા' [illegible] Action [illegible] 'કર્મ' [illegible] છે

[illegible]

કહતા પર કરતા નહીં, મુંહકા બડા લબાર;
કાલા મુંહ લે જાયગા, સાહબકે દરબાર ! ૧
કહના મીઠી ખાંડ સી, કરના બિખકી લોય;
કહની ત્યોં રહની રહે, બિખકા અમૃત હોય. ૨
જૈસી બાની મુખ કહેં, તૈસી ચાલે નાહિં;
મનુષ્ય નહિં વે સ્વાન હૈ, બાંધે જમપુર જાહિં. ૩

---

(૧) જે માણસ કહે છે તેવું કરતો નથી તે-મુખનો લબાડ છે. પરમાત્માના દરબારમાં તે પોતાનું કાળું મુખ લઇને જશે. (જૈનોના 'કિલ્મીષી દેવ'ની માન્યતા સાથે આ વિચાર સરખાવવા જેવો છે.)

(૨) કહેવું એ તો ખાંડ ખાવા જેવું કામ છે, પણ કરવું એ તો વિષની લૂગદી ખાવા જેવું કઠિન કામ છે. જે માણસ કહેણી-રહેણી એક સરખી રાખે છે તે તો વિષને પણ અમૃત કરી શકે છે. આ વાક્યના બે અર્થ થઇ શકે. રહેણી-કહેણી બન્ને જેનામાં હોય તેવા પુરૂષો, એટલે કે 'જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા' કરનારા પુરૂષો, એટલે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ત્રણે જેનામાં છે એવા પુરૂષોને અમુક લબ્ધિઓ, વગર ઇચ્છાએ જ, સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, જેને પ્રતાપે વિષનું અમૃત પણ થઇ જાય એ કાંઇ તાજુબ થવા જેવું નથી. બીજો અર્થ એવો થાય કે, એવા પુરૂષો આગળ ઝેર જેવા શબ્દો કે બનાવો આવે ત્હેને પણ તેઓ અમૃત જેવા માની લે, પણ ક્રોધ કે આત્મક્લેષ ન જ કરે.

(૩) જે માણસ બોલે કાંઇ, ને ચાલે કાંઇ, ત્હેને 'માણસ' નહિ પણ 'કૂતરો' સમજો. તેવો માણસ અહીં-આ દુનીઆમાં જ જમપુરી બનાવે છે આ બહુ સમજવા જેવી બાબત છે. સામાન્ય 'ઇચ્છાઓ' અથવા વાસનાઓ તો થોડા જ્ઞાનથી પણ દૂર થઇ જાય છે; પણ જે તીવ્ર વાસનાઓ ઘણું જાણપણું થવા છતાં પણ છૂટે નહિ તે વાસનાઓ તો ખરેખર તૈજસ શરીરને પણ જ કદરૂપું

કથની બકની છોડ દે, રહનીમેં ચિત લાગ;
નિરખિ નીર પીયે બિના, કબહું પ્યાસ ન જાય. ૪
કથતે-બકતે મર ગયે, મૂરખ કોટ હજાર;
કથની કાચી પર ગઈ, રહની રહી સો સાર. ૫

બનાવી દે છે અને તે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિમાં જમ જેવી આકૃતિઓ ધારણ કરી પેલા 'કહેણી પર કરણી નહિ' વાળા પંડીતને ઓળખી રીતે પકડે છે.

(૪) હે ભાઇ ! તું બહુ બોલવાનું જવા દે; કરણી તરફ ચિત્ત લગાડ. મનરૂપ કે દંભ જવા દે અને હેને કહે ખરૂં જળાશય તે કરી બતાવ. ત્હારૂં વર્તન નિર્મળ બનાવ. ઉચ્ચ ચારિત્ર (Character) ખીલવ. પાણી નિર્મળ છે કે નહિ તે તપાસવું જરૂરનું છે એ વાત હું કબૂલ રાખું છું; પણ પાણી નિર્મળ હોવાની ખાત્રી થયા પછી હેને ગળે ઉતાર્યા વગર કાંઇ તરસ મટવાની નથી. જાણવું તેમજ કરવું એ બન્ને ક્રિયા વગર કાંઈ દારિદ્ર દૂર થવાનું નથી. પાણીને બદલે ઉતાવળથી ઝેર પીધું હોય તો જીવ પણ જાય; માટે જાણપણું શુદ્ધ જોઇએ તેમજ પાણીની ખાત્રી થયા પછી હેને જોયાં જ કરે-પીએ નહિ તો પણ તરસથી જીવ જાય.

(૫) કથતાં-બકતાં તો ક્રોડ હજાર ઉપદેશકો મરી ગયા; હેઓમાંના કોઇનું નામનિશાન પણ આજે રહ્યું નથી. કારણકે 'કથની' થોડા વખતમાં 'કાચી પડે છે'—દેવાળું ફૂંકે છે પારકા રૂપીઆ લાવીને સરાફું કરે તે કેટલો વખત ચાલે? ઘરમાં મૂડી હોય તો જ સરાફું લાંબો વખત ચાલી શકે. રહેણી તો ઘરની લક્ષ્મી છે—અંતરની મિલ્કત છે. અંતરમાં સંપૂર્ણ પવિત્રતા સિવાય શુદ્ધ રહેણી હોય જ નહિ. માટે રહેણી તો હજારો વરસ સુધી જગતના જીવોને ઉપદેશ કરનારી થઇ પડે છે. લોન્ગફેલો નામનો કવિ બરાબર કહે છે કે.—

Lives of great men all remind us,
We can make our *lives* sublime,

જૈસી મુખતેં નીકસે, તૈસી ચાલે ચાલ;
પારબ્રહ્મ નેડા રહે, પલકમેં કરે નીહાલ. ૬
કથની કથે સો પૂત હમારા, વેદ પઢે સો નાતી;
રહની રહે સો ગુરૂ હમારા, હમ હૈ તાકે સાથી. ૭

And, departing, *leave* behind us
Footprints on the sands of time;
Footprints, that perhaps another
Sailing o'er life's solemn main·
A forlorn and shipwrecked brother
Seeing shall take heart again.

મહાત્માઓના શબ્દો જેટલી અસર નથી કરતા તેટલી અસર ત્હેમનાં **મુંગા** આત્મભોગનાં કૃત્યો–**જગસેવાનાં** કાર્યો કરે છે.

(૬) જેવું બોલે તેવું જ કરે અને પરમાત્માની સાથે જ પોતે છે એવું ભાન (Consciousness) ક્ષણ માત્ર ન ભૂલતાં દરેક કામ તે ભાન સાથે જ કરે તે માણસ નિહાલ થાય, ત્હેનો બેડો પાર ઉતરે. લૉન્ગફેલો બરાબર જ કહે છે કે:—

Work, work in the living present;
Heart within, and God overhead.

વાતો કરવાનું કામ નથી, કાળજું ઠેકાણે રાખીને અને પરમાત્માને શિર પર રાખીને આજે–આજે જ કામ કરો. 'કર્મયોગ'ની આ હિમાયત બહુ જ ઉત્તમ છે. ઇશ્વર આવો છે ને તેવો નથી, ઇશ્વર છે કે નથી, ઇશ્વર કર્ત્તા છે કે નથી, એવી બૂમો પાડનારાઓ પોતાને જે કાંઇ ખરૂં લાગતું હોય તેટલું પણ જો કરવા માંડતા હોય–અને લૉન્ગફેલોની સલાહ પ્રમાણે કાળજું ઠેકાણે રાખીને કરવા માંડતા હોય, તો કરતાં કરતાં બધું જ્ઞાન મળી રહેશે. જે જેને લાયક છે ત્હેને તે મળ્યા વગર નથી જ રહેતું.

(૭) પોતાની બુદ્ધિ મુજબ કથની કથે તે માણસ કબીરને મન 'છોકરા' જેવો છે; એથી આગળ વધીને જે માણસ 'વેદ' ભણે

કર કરની છુટે નહીં, જ્ઞાન-હી કથે અગાધ;
કહે કબીર 'તાં દાસકો, સુખ દેખે અપરાધ. ૮
રહેનીકે મેદાનમેં, કથની આવે જાય;
કથની પીસે પીસનાં, રહેની અમલ કરાય.' ૯

તે કબીરનો 'નાતીલો' છે અને એથીએ આગળ વધીને જે માણસ આચારશુદ્ધિ અથવા ઉચ્ચ ચારિત્ર પાળે છે તે તો કબીરના 'ગુરુ' છે. આ બહુ સમજવા જેવું છે. કથની કથનાર કબીરના પુત્ર સમાન છે એટલે કે તે માણસ કગઅક્ષરનો—ઠોકરમત છે અને રહેની તો કબીરજી પોતાના પુત્ર જેટલી દયા ખાય છે. જે માણસ વેદ ભણે છે એટલે (વિદ્=જાણવું; 'વેદ' એટલે જ્ઞાનનો સંગ્રહ) જે માણસ જ્ઞાનનાં પુસ્તકો ભણે છે તે કબીરજીનો 'નાતીલો' એટલે એક જ વર્ગનો હોય એમ કબીરજી (વિવેકને લીધે) કહે છે. જો કે પોતે તે સ્થિતિથી આગળ વધી ગયા છે તો પણ પોતાની મહત્તા કરવી પસંદ ન હોવાથી કહે છે કે હું પણ હજી 'અભ્યાસી' છું અને નિરભિમાનવૃત્તિ મહાત્મા કબીરજી ઉમેરે છે કે, જે માણસ ઉચ્ચ વર્તનવાળો છે તે તો મ્હારો 'ગુરુ' થવા લાયક છે. આનું નામ નિરભિમાનવૃત્તિનો ઉપદેશ! જેવો ઉપદેશ તેવું વર્તન!

(૮) જે માણસ 'અસલ' જ્ઞાનની વાતો કરે અને તે જ્યાં [illegible] (Behaviour) અથવા કર્તવ્ય [illegible] (Duty), [illegible]

[illegible]

એરણકી ચોરી કરે, કરે સુઇકો દાન;
ઉંચા ચઢ કર દેખતે, કેતક દૂર વિમાન! ૧૦
કબીર મન ફૂલ્યા ફિરે, કરતા હૂં મૈં ધ્રમ;
કોટિ કરમ શિર લે ચલ્યા, ચેત ન દેખે બ્રહ્મ. ૧૧
તીરથ ચલા નહાનકો, મન મેલા ચિત ચોર;
એકો પાપ ન ઉતાર્યા, લાયા મન દશ ઔર. ૧૨

તો એક જગાએ **કાયમ** રહેવાનું છે, તે કાંઇ બદલાવાનું નથી; પણ હવા ખાનારી જેવી કથની તો **આવે ને જાય**. બીજી રીતે કહે છે કે, કથની તો 'દાસી' છે, તે દળણાં દળ્યાં જ કરે; અને રહેણી છે તે રાણી' છે, જે **હુકમ** કર્યા કરે છે. રાણી એક અક્ષર બોલે નહિ અને આંખના ઇસારાથી કાંઇ ફરમાશ કરે તે સાથે જ સેંકડો દાસ-દાસીઓ હુકમનો અમલ કરે છે; તેમ પવિત્ર વર્ત્તન કોઇનામાં જોવામાં આવે છે કે તુરત ત્હેની **સુંગી** છાપ આસપાસના હજારો માણસના મન પર પડી જાય છે; અને તે **અસર પણ કાયમના** રહે છે. પણ ઉપદેશની અસર એટલી સ્થિર ભાગ્યે જ રહે છે; એ તો દળણાં દળવા જેટલી જ આવકનું કામ છે.

(૧૦) આજકાલ લોકો કેવી જાતનો ધર્મ કરે છે તે તો જુઓ! **એરણની** ચોરી કરીને એક સોયનું દાન કરે છે; પછી છાપરે ચ્હડીને જુએ છે કે હવે મ્હારાથી સ્વર્ગનું વિમાન કેટલુંક દૂર રહ્યું છે?! ઘણાએ શેઠીઆઓ અનેક અનીતિને રસ્તે લાખો રૂપીઆની મૂડી એકઠી કરીને પછી થોડાક સો કે થોડાક હજારનું દાન કરે છે, પણ તેથી કાંઇ સ્વર્ગ મળે નહિ.

(૧૧) મનમાં ફુલાય છે કે હું તો બહુ બહુ ધર્મ કરૂં છું! એવો ફુલણજી માથા પર કુકર્મોનો પોટલો તો વધારતો જ જાય છે અને બ્રહ્મને ઓળખવા પ્રયત્ન કરતો નથી.

(૧૨) ધર્મ અર્થે નિર્મળસ્નાન કરવા આવ્યો, પણ મન તો મલિન છે અને ચિત્તમાં ચોર છે તેથી પાપ એક પણ ઘટવાને બદલે ઉલટાં દશ પાપ સાથે લેતો આવ્યો! વાહરે નિર્મળસ્નાન!

ન્હાયો ધોયો ક્યા ભયો? મનકા મૈલ ન જાય;
મીન સદા જલમેં રહે, ધોયે ગંધ ન જાય. ૧૩
જૈસી કરણી આપકી, તૈસા હી ફલ લેય;
કૂડે કર્મ કમાયકે, સાંઈયાં દોષ ન દેય. ૧૪

૨

રામ ઝરોખે બૈઠ કર, સબકા મુજરા લેત;
જિનકી જૈસી ચાકરી, તીનકો વૈસા દેત. ૧

---

(૧૩) ન્હાયે-ધોયેથી શું થયું? એથી કાંઇ મનનો મેલ દૂર થવાનો નથી. એમ તો માંછલાં આખી જીંદગી સુધી જળમાં જ રહે છે. માટે સ્થૂલ દેહ ધોયેથી કાંઈ આત્માનું કલંક જાય નહિ.' આ વાત તદન સાચી છે. પણ તે ઉપરથી કોઇએ એવું નથી સમજવાનું કે માણસ માત્રે સ્નાન જ ન કરવું એમ કબીરજી ઉપદેશ કરે છે. ના, માણસે પોતાના શરીરની સાચવણી માટે આહાર, સ્નાન, નિદ્રા, ઉદ્યમ વગેરે જે કાંઈ કરવું પડે તે વિવેકપૂર્વક કરવું જ જોઇએ પરન્તુ કબીરજી તો માત્ર એમ કહે છે કે સ્નાન કરવાથી ધર્મ થાય છે એવી ગેરસમજ ન ધરાવવી.

(૧૪) હે ભાઈ! જેવી ત્હારી કરણી (વર્તન) તેવું જ ફળ ભોગવવા તૈયાર થા. કૂડાં કર્મ કરીને પછી નાહક પરમાત્માને શિર દોષ ન દઈશ. સુખ-દુ:ખ એ માત્ર સારાં ખોટાં કર્મના 'વિપાક' છે. અહીં સ્પષ્ટ કહે છે કે, બાહ્ય ક્રિયા ઉપર સુખ-દુઃખનો આધાર નથી પણ કરણી એટલે વર્તન પર છે.

(૧) રામ (રમ્=રમવું)—સર્વત્ર વ્યાપ્ત રમી રહેલો એવો 'કર્મનો કાયદો' (Law of Cause & Effect) બધાનો હિસાબ ન ચૂકે છે અને જેવી જેની 'ચાકરી' (અર્થાત્ વર્તન-પ્રયત્ન) હોય તેવું તેનું ફળ તેને આપે છે. 'કર્મ'ના કાયદાની જુઓ કસોટી કોઇ બચી શકતું નથી, કે તેને કોઇ ટાળી શકતું નથી.

સાહેબકે દરબારમેં, સાંચેકો સિરપાવ;
જૂઠા તમાચા ખાયગા, ક્યા રંક ક્યા રાવ! ૨
સાંઈકે દરબારમેં, કમી કછુ ભી નાહિ;
બંદા મોજ ન પાવહી, (તો) ચૂક ચાકરી માંહિ. ૩
સાહેબકે દરબારમેં, કૈસેં કર પાવે દાદ?
પહલે કામ બુરા કરે, બાદ કરે ફર્યાદ! ૪

(૨) પરમાત્માનો ન્યાય એવો છે કે, સાચાને દુનીઆ જેની કિંમત ન સમજી શકે એવું વિચિત્ર પ્રકારનું ઇનામ મળે છે; અને જૂઠાને તમાચા મળે છે, પછી ભલેને તે શખ્સ રાજા હોય કે રંક હોય! કર્મનો અચળ કાનુન ગુપ્ત રીતે કામ કર્યાજ કરેછે. જ્યારે માણસને દુઃખ પડે છે ત્યારે જ તે કાનુનની હયાતીનું સ્મરણ થાય છે.

(૩) પરમાત્માને ત્હાં કોઈ જાતની કમીના નથી. મતલબ કે વિશ્વમાં કોઈ જાતનાં સુખોનો ટોટો નથી, કે જેથી ત્હને તે આપતાં આંચકો ખાય. સવાલ માત્ર એટલો જ છે કે, ત્હારી 'ચાકરી'માં 'ચૂક' અથવા ક્યાસ છે તેથી 'મોજ' મળતી નથી,—સુખ અને 'તું' એ બે વચ્ચે 'અંતરાય'–પડદો આવી રહે છે. છતી શક્તિએ જેઓ દાન નથી કરતા તેઓને સુખની અંતરાય પડે છે, એમ જૈન શાસ્ત્ર પણ પોકારી પોકારીને કહે છે. છતાં **ચાકરી–જગસેવા સૂઝતી નથી અને 'મોજ' એટલે સુખનાં સાધન ઇચ્છે છે એવો મૂર્ખ આ જીવ છે!** પણ જાણતો નથી કે આ વિશ્વ એ હરિનું અંગ છે; **વિશ્વની સેવા કરશો તો હરિની જ સેવા છે** (કાંઇ બાહ્ય ક્રિયા–પૂજા એ સેવા નથી) માટે **હરિ પાસેથી સુખ લેવું હોય તો હરિના અંગરૂપ વિશ્વના જીવોને શાતા (સુખ) પમાડવા બનતું કર.**

(૪) હે મૂર્ખ! ત્હને સુખ નથી મળ્યું એ માટે તું પરમાત્માને ફર્યાદ કરે છે કે? શું તું નથી જાણતો કે ત્હેં પ્રથમ જ બૂરાં

દાતા નહીં કે એક [illegible], [illegible];
[illegible] ૫
જે [illegible], નહિ [illegible];
[illegible] ! ૬

[illegible] નથી.

[illegible]

કહેતા હૂં, કહે જાત હૂં, દેતા હૂં હેલા;
"ગુરૂકી કરની ગુરૂ તિરે, ઔર ચેલાકી ચેલા." ૭
કબીર હમ તો ઘર કિયા, ગલકટ્ટોંકે પાસ;
કરેગા સો પાયગા, તૂ ક્યોં ફિરે ઉદાસ ? ૮

એમ કરવાથી ત્હને તો ફૂલનું ફૂલ જ મળશે અને પેલાને કાંટા અને શૂળ જ વાગશે. કાંટા મારનારા જે ખરાબ ભાવનાથી કાંટો ફેંકે છે તે ખરાબ ભાવના ત્હેના સૂક્ષ્મ દેહમાંથી છૂટીને ત્હારા તરફ દોડશે પણ ત્હારા સૂક્ષ્મ શરીરમાં તેવી ગંદી ચીજને રહેવાને જગા ન હોવાથી (ત્હેનું આકર્ષણ ન થવાથી) ને ખરાબ ભાવના પાછી જઇ જ્યહાંથી નીકળી હતી ત્યહાંજ પેસે છે. આ રીતે કાંટા ત્હેને જ વાગે છે. હવે તું કે જ્હેણે ત્હેનું ભલું જ ઇચ્છયું હતું એવા ત્હારા સૂક્ષ્મ શરીરમાંથી છૂટેલી તે સુગંધમય પ્રેમભાવના ત્હેના શરીરને સ્પર્શવા જશે, ત્યહાં જો તે પોતાને લાયક ખૂણો ખચકો પણ જોશે તો તો ત્યહાં રહીને ત્હેને ફાયદો કરશે; અને જો તિલમાત્ર જગા પોતાને લાયકની નહિ જુએ તો પાછી ફરીને પોતાના જન્મસ્થળની આબાદીમાં વૃદ્ધિ કરશે, આ હિસાબે ત્હને તો ફૂલનું ફૂલ જ મળશે.

(૭) કબીરજી કહે છે કે, હે મનુષ્યો ! હું કહુંછું અને ફરીથી છેવટને માટે કહી જાઉંછું—અરે 'હેલા' એટલે ટકોર મારીને કહુંછું કે "ગુરૂની કરણીથી ગુરૂ તરશે અને ચેલાની કરણીથી ચેલો તરશે." જે કરશે તે પામશે. ગુરૂની કરણી ચેલાને કે ચેલાની કરણી ગુરૂને કાંઈ કામ લાગશે નહિ. આપબળ સિવાય સર્વ નકામું છે. ગુરૂ કાંઇ વિમાન આપી શકતા નથી; તે તો પોતાનું વિમાન પોતે બનાવી ગયા અને શિષ્યને કહેતા ગયા કે આમ વિમાન બનાવાય; તું પણ ગરજ હોય તો આવી રીતે હાથ-પગને શ્રમ આપીને વિમાન બનાવજે એટલે મોક્ષધામ પહોંચી શકીશ.

(૮) કબીરજીએ પોતાનો રહેવાસ ગલકટા (કસાઇ) લોકોની પાસે રાખ્યો હશે તે ઉપરથી કોઇએ પૂછ્યું હશે કે, ત્હમે આવા પવિત્ર-

જબ તૂ આયો જગતમેં, લોક હસે તૂ રોય;
ઐસી કરની મતિ કરો, કે પીછેસે હસે કોય. ૧૦

ના કછુ કિયા, ન કરિ સકા, ન કરને જોગ શરીર;
જો કછુ કિયા સો હરિ કિયા, તાતેં ભયા કબીર. ૧૧

(૧૦) હે ભોળા ! ત્હારે તું આ જગતમાં આવ્યો અર્થાત્ જન્મ્યો ત્હારે તું તો રોતો હતો અને લોકો હસતા હતા ! ત્હને એવા વિચારથી રડવું આવતું હતું કે આ ઉત્તમોત્તમ ઓજારરૂપ મનુષ્ય ખોળીઉં પામું તો છું, પણ એનો સારો ઉપયોગ કરીને શાબાશી નહીં મેળવાય તો બહુ દુઃખી થવું પડશે. એ વિચારથી તું રોતો હતો. અને લોકો એમ ધારીને હસતા હતા કે, આપણે તો આ દુનીઆની હવા લાગવાથી સ્વાર્થી બની બેઠા પણ આ નવો–તાજો જીવ આવે છે તે **નિર્મળ રહીને જગસેવા બજાવશે**, તેથી આપણું પણ કામ થશે ! માટે હવે-હે ભાઇ ! એવી કરણી કદી ન કરીશ કે જેથી ત્હારા મૃત્યુને લીધે લોકો એમ બોલવા પ્રેરાય કે "સારૂં થયું કે આ મુઓ !" ત્હારા મરણથી ખોટ પડી એમ લોકોને જણાય તો જ ત્હારૂં જીવવું સફળ છે. (અહીં પણ શુદ્ધ 'કર્મયોગ'નો ઉપદેશ ઝળકી રહ્યો છે. વાહરે કર્મયોગી કબીરજી !)

(૧૧) કબીરજી કહે છે કે, હું આજે જે છું તે સર્વ હરિનો પ્રતાપ છે; મ્હેં કાંઈ કર્યું નથી, હું કરી શકયો નથી અને કરવા જેવું મ્હારૂં શરીર પણ નથી. પણ હરિએ **આ શરીરદ્વારા** જે કાંઇ કર્યું હોય ત્હેમાં આ શરીર શાનો ગર્વ કરે ? મ્હેં કોઇનું કાંઈ કામ કર્યું હોય તો તે હરિની પ્રેરણાથી આ હાથ–પગ ચાલ્યા અને કામ થયું, ત્હેમાં હાથ–પગને શાનો યશ ? કોઇને ઉપદેશ દીધો તે હરિએ પ્રેરણા કરી તે મુજબ જીભ બોલી ગઇ. એમાં જીભડી નકામી શાને ફૂલાય ? કબીર મહાત્મા કહેવાયો પણ તે તો એક ખોખું છે, મહાત્મા તો પ્રભુ કે જે કબીરના શરીરદ્વારા મહાત્માપણાનો

સબૈ રસાયન મૈં કિયા, હરિસા ઔર ન કોય;
તિલ ઇક ઘટમેં સંચરે, (તો) સબ તન કંચન હોય. ૧૨

એક અક્ષરને જ્ઞાનને ક્રિયાત્મક આપે છે. (વાહરે 'ત્યાગ'વૃત્તિ ... ! રોકન કરે તો ત્યજ્યું તે ત્યજ્યું પણ કામનો મત પણ ત્યજ્યો,—અરે 'હું ત્યજુ' મમત્વયું ત્યજ્યું ! કબીરગુરુ તો અસ્માનથી એકરૂપ થઈને કહે છે કે "તે તો ભગવાને કર્યું!" પણ ... ! આવો અનંત ધાણી ... બોલે છે ! હું અને તારો પ્રભુ બે એકરૂપ છો, તો ત્યારે પ્રભુએ કરેલું તે ત્યારે કરેલું કેમ ન કહેવાય?)

આનું જ નામ 'કર્મ યોગ' છે. કર્મ એટલે કર્તવ્ય કર્મ—જે કોઈ દુનિયામાં પોતાને કરવા જેવું જણાય તે નિઃસ્પૃહતાથી કરીને ... જવું. ફળ ઇચ્છવું નહિ અને ફળ પોતાની પેદાશ છે એમ ન માનવું. એ કર્મના બંધનથી દૂર રહેવાનો એકનો એક જ રસ્તો છે. એને કર્મ કેમ કરી નડશે !

(૧૩) [illegible]

[illegible]

(૧૧) મગજની પંડિતાઈ વિરુદ્ધ હૃદયની પવિત્રતા.

બ્રાહ્મન ગુરૂ હૈ જગતકા, સાધુનકા ગુરૂ નાહિં;
ઉરઝ પુરઝ કર મરિ રહા, ચારોં બેદોં માંહિ. ૧
ચાર બેદ પંડિત પઢ્યા, હરિસોં કિયા ન હેત;
માલ કબીરા લે ગયા, પંડિત ઢૂંઢે ખેત! ૨

---

(૧) 'બ્રાહ્મણ' એટલે જેને લોકોએ 'ધર્મગુરૂ' તરીકે માની લીધેલા છે તેવા લોકો તો 'જગત'ના એટલે સાધારણ લોકોના ગુરૂ છે: અથવા જગમાં સર્વસ્વ માની બેઠેલા દુનીઆદારીના લોકોને માટે એ ગુરૂ છે; કાંઈ 'સંત'ના તે ગુરૂ નથી. કારણ કે જગતના ગુરૂઓ તો વેદને એટલે ધર્મશાસ્ત્રોને ઉલટપાલટ ચુંથીને પોતાની પંડિતાઈ બતાવી જાણે એટલું જ; એમનામાં કાંઈ 'પવિત્રતા' ઓછી જ છે! મગજના ગુણ છે, પણ હૃદયના ગુણ નથી: માટે એમને 'પંડિત' ભલે કહો, પણ 'સંત' કે 'ગુરૂ' ન કહેશો.

(૨) એવા 'પોથીમાંના રીંગણાં' જેવા ધર્મગુરૂઓ સઘળાં ધર્મશાસ્ત્રો ભણીભણીને મોટા પંડિત બન્યા, પણ હજી એમના હૃદયમાં હરિ તરફ હેતની લાગણી થવા પામી [illegible] અર્થાત્ [illegible]
[illegible] 'તાત્વિક' તે [illegible] [illegible]
(સાર) તો [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

પઢ ગુનકર 'પાઠક' ભયે, સમઝાયા સંસાર;
આપન તો સમજે નહી, વૃથા ગયા અવતાર. ૩
પઢ ગુનકર બ્રાહ્મન ભયે, કીર્તિ ભઈ સંસાર;
બસ્તુકી સમજન નહિં, જ્યોં ખર ચંદન ભાર. ૪
પઢત ગુનત રોગી ભયે, બઢયા બહુત અભિમાન;
ભીતર ભડકા જગતકા, ઘડી ન પડતી શાન. ૫

---

(૩) ભણીગણીને 'પાઠક'–ઉપદેશક બન્યા અને આખા જગતને ઉપદેશ કરવા લાગ્યા પણ પોતે તો હજી કાંઈ પણ સમજ્યા નહિ; તો એવા ઉપદેશકનો અવતાર નકામો જ ગયો સમજવો.

(૪) ભણીગણીને 'બ્રાહ્મણ'–'બ્રહ્મત'–પંડિતજી બન્યા, અને સંસારમાં કીર્તિ મેળવી કે ફલાણા ભાઈ તો મ્હોટા કાશીના પંડિત થયા અગર ફલાણા તો મ્હોટા 'આચાર્ય' થયા કે ફલાણા તે 'મહાપુરૂષ યતિરાજ' થયા; પણ 'વસ્તુ'ની સમજણ હજી પડી નથ અર્થાત્ 'સત્'નું વિજ્ઞાન હજી એને થયું નથી—શાસ્ત્રોના અક્ષર ગોખી મારવા જાણ્યાં અને લાંબા લાંબા ટીકા—રચ્યા, વાંચવા પ હજી એ શબ્દોમાં છુપાયલું ગુપ્ત રહસ્ય તે શોધી શક્યા , માટે જ કબીરજી કહે છે કે ! હે ખર, હે ગદ્ધા ! આ વિચારૂ ચંદનનો ભાર ત્હારા માનેલા શરીર ઉપર તું ભરે છે તેથી ત્હ શો લાભ થવાનો છે ? તું ત્હેની સુગન્ધ તો લઈ શકતો નથી; પણ કદાચ બીજાનુ સેનરૂં કરવા માટે-બીજાના માટે આ ઉપાડ્યો હોઈશ !

(૫) બહુ બહુ ભણ્યા તો શું મળ્યું ? માત્ર અભિમાન રોગ ! એનું સૂક્ષ્મ શરીર તપાસો તો જણાશે કે ત્હાં તો જગ-પાપોની ઇન્દ્રિયથી અગ્નિ પ્રજ્વલિત હોય છે. આ નામથી એ ભાગો સ્થૂલ પદાર્થ ઉડ્યો હશે પણ ત્હેના સૂક્ષ્મ શરીરમાં .

પઢે ગુને સબ બેદકો, સમઝે નહીં ગમાર;
આશા લાગી બરમહી, જ્યોં મકરીકી જાળ. ૬
પંડિત પઢતે બેદકો, પુસ્તક હસતી લાડ;
ભક્તિ ન જાની રામકી, સભી પરિક્ષા બાદ ! ૭

લાલસા તો ભડકેભડકારૂપે બળતી હોય છે; ત્રાંબા-રૂપા નાણું ત્યજ્યું ખરૂં પણ નાણાંથી મળતી ચીજો તો અનેક પ્રકારની ભોગવે છે અને ત્હેનો **લોભ** પણ અસાધારણ રાખે છે—એટલે સુધી કે પોતાનું માનેલું એક બે બદામની કિંમતનું પાત્ર પણ કોઈ બંધુને લેવા નહિ દે; અભિમાન ન ઉત્પન્ન થાય એટલા માટે ઘર—બાર અને સ્ત્રી વગેરે છોડયું પણ **અભિમાન તો પહેલા કરતાં બમણો વધ્યો;** આમ તેજસ્ શરીરમાં અનેક ઇચ્છાઓની આગ બળતી જ હોય છે. અને એથી બચવાનું ભાન ઘડી પણ આવતું નથી.

(૬) સઘળાંએ ધર્મશાસ્ત્રો ભણ્યો, પણ ગમારને હજી કાંઈ સમજ પડી નહિ. શાસ્ત્રોમાં મનુષ્યના વિવિધ શરીરો શું છે અને આત્માને તે કેવી રીતે ઢાંકી રહ્યા છે અને ત્હેમની ખીલવટ કેમ થાય—આત્માનું પ્રકટીકરણ કેમ થાય એ સર્વ વાંચી ગયો, છતાં હજીએ દુનીઆના પદાર્થો અને દુનીઆના ભાવોનો જે ભ્રમ ત્હેની આશા તો લાગી જ રહી ! જાણે કે મકરી (કરોળીઆ)ની જાળમાં કોઈ જીવ ફસાઇ ગયો હોય તેમ આ પંડિતજી ઉપર પણ માયાના તાર આડા અને અવળા ફરી વળ્યા છે, વીંટાઇ ગયા છે, ત્હેને તે આટઆટલું જ્ઞાન થવા છતાં ભેદી શકતો નથી.

(૭) પંડિતજી—ધર્મગુરૂ 'મહાપુરૂષ પંડિતરાજ' એક વખત શાસ્ત્ર—સૂત્ર વાંચવા બેઠા. તે વખતે પોથીબાઇ (ચોપડી) લાડ કરીને હસવા લાગ્યાં અને બોલ્યાં કે "અહો પંડિતજી ! હવે ત્હમે પરીક્ષા આપવાની તકલીફ ફરીથી લેશો જ નહિ: કારણ કે રામની ભક્તિ ત્હમને આવડી નહિ તેથી ત્હમે એકવાર તો બધા વિષયની પરીક્ષામાં

સંસ્કૃતમેં પંડિત ભયે, બહુત કરે અભિમાન;
ભાષાકી કે બોરસે, તર્ક કરે નાદાન. ૮

નાપાસ થઈ ચૂક્યા છો. અને નાપાસ થયેલો વિદ્યાર્થી જો થોડું ભણ્યો હોય તો બીજી વાર તૈયાર થઈને પણ પરીક્ષામાં બેસી પાસ થઈ શકે, પણ તમે તો [illegible] વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જ—અરે, [illegible] માં જ 'મહાપુરુષ પંડિતરાજ' બની બેઠા છો એટલે તમારે હવે કાંઈ શીખવાનું રહેતું જ નથી!" વાહરે [illegible]! તમેએ ભૂલ કરી! અને હરિના ભક્ત [illegible]! [illegible] શાસ્ત્ર [illegible] પંડિત [illegible] સિવાય પણ [illegible] ભૂલ [illegible]!

(૯) [illegible] શરીર અને [illegible] છે [illegible] પણ [illegible] 'અભિમાન' [illegible] પંડિત [illegible] છે! [illegible]

આત્મદૃષ્ટિ જાને નહિં; ન્હાવે પ્રાતઃકાલ;
લોક લાજ લીયે રહે, લાગો ભરમં કપાલ. ૯
તીરથ કર કર જગ મૂઆ, ઉંડે પાની ન્હાય;
રામહિ રામ જપંતડાં, કાલ ઘસીટયાં જાય: ૧૦
કાશી કાંઠે ઘર કરે, ન્હાવે નિર્મળ નીર;
મુકતિ નહીં હરિનામ બિન, યોં કહે દાસ કબીર. ૧૧

---

(૯) કેટલાક પંડિતો પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને સ્નાન કરે છે અને લોકલાજ ખાતર તિલક તથા પૂજા વગેરે વિધિઓ કે જે 'ભ્રમ' રૂપ છે તે સર્વ કરે છે; પણ બીચારાને 'આત્મદષ્ટિ' છે નહિ તેથી નકામો ભટકે છે.

(૧૦) કેટલાક પંડિતો તીર્થ અને વ્રત વગેરે કરે છે અને ઉંડા પાણીમાં પેસીને સ્નાન કરે છે, પણ રામ નામનું તિર્થ કર્યું નહિ, રામનું ફરમાન (અગીઆરમી 'લોકસ્વરૂપ ભાવના') એ રૂપી વ્રત પળાયું નહિ, અને રામનાં પ્રેમરૂપી ઉંડા પાણીમાં ન્હવાયું નહિ તેથી તે પંડિતજી કાળદેવના કોળીઆ થઇ જવાના જ! મતલબ કે જન્મમરણના ફેરા ફર્યા કરવાના જ.

(૧૧) કેટલાક લોકો કાશી કાંઠે જઇને રહે છે અને ગંગાના રસાયણીકગુણવાળા સ્વચ્છ જળમાં હમેશ સ્નાન કરે છે, પણ હરિનામમાં રહ્યા સિવાય અને હરિનામમાં સ્નાન કર્યા સિવાય મુક્તિ કોઇ કાળે મળવાની નથી, એમ 'દાસ કબીર' કહે છે. જે સાધુઓ પોતાના નામની આગળ પાછળ મ્હોટાં પૂછડાં પોતાની જાતે લટકાવતા હોય તેમણે કબીરજીને પૂછી જોવું કે તે પોતાને 'દાસ કબીર' કેમ કહે છે? તેમ જ જે સંસારીઓ કોઇ યુનીવર્સીટી, સભા કે સંઘ તરફથી પદવિઓના ખિતાબ અપાયા સિવાય પોતાની મેળે પદવિના ખિતાબ લઇ લેતા હોય તેમણે પણ કબીરજી પાસે આ જાતનો બોધ ગ્રહણ કરવાનું! કેવો સુંદર છે!

[illegible]

કલિકા બામ્હણ મશકરા, તાહિ ન દીજે દાન;
કુટુંબ સહીં નરકહી ચલે, સાથ ચલ્યા જજમાન! ૧૩
કબીર! પંડિતકી કથા, જૈસી ચોરકી નાવ;

---

(૧૩) કબીરજી એક દાતારને ચેતવણી આપે છે કે, હે ભાઈ! તું દાતાર થયો એ તો ઠીક છે; દાનનો ગુણ ઉત્તમ છે; પણ ત્હારૂં દાન અયોગ્યપાત્રમાં ન જાય તે સંભાળજે! પેલો મશ્કરો–ઉખડેલ ધર્મગુરૂ છે, ત્હેને દાન રખે દેતો! કારણ કે એવા એક ધર્મગુરૂને કોઈએ દાન કર્યું હતું ત્હેનું ફળ એ મળ્યું કે, તે સાધુ પોતાના સોબતીઓને લઈને નરકે ગયો અને સાથે દાતાર–**દાન આપનારને પણ લેતો ગયો!** ગુરૂ કાંઇ એકલપેટા ન હોય, પોતાના દાતારને નરક જેવી સ્હેલધામાં સાથે લીધા વગર રહેજ નહિ એવો તે પરોપકારી હોય! માટે હે ભાઇ! તું દાન કરે તો 'ગુણ' જોઇને કરજે, 'વેષ' જોઇને ન કરતો.

(૧૪) કબીરજી કહે છે કે, આજકાલના 'પોથાં પંડીત' ના મુખથી ધર્મકથા સાંભળવી અને આંધળાએ ચોરની બોટમાં બેસવું એ બન્ને એકસરખાં જોખમભર્યાં કામ છે. બન્ને લોકો મરજીમાં આવે તે જગાએ પોતાના આશ્રિતોને ભરમાવીને લઈ જાય અને મરજીમાં આવે તેવી વ્યવસ્થા કરે! આ ગાથા બહુ સમજવા જેવી છે. કોઈ આંધળાને નદીપાર જવું હતું તેથી હોડીવાળાની મદદ માગતો હતો. એવામાં અમુક ચોર લોકો કહેવા લાગ્યાઃ "અમારી હોડીમાં બેસો; અમે ત્હમને થોડે ખર્ચે અને થોડા વખતમાં પાર ઉતારીશું." વિશ્વાસે સુરદાસજી હોડીમાં બેઠા અને પછી પેલા લૂટારા હોડીવાળાએ માંહોમાંહે વિચાર કરવા માંડયો. એક કહેઃ "આને લૂટીને નદીમાં ફેંકી દઇશું?" બીજો કહેઃ "છેક જ એવું ઉઘાડું કુકર્મ તો ન થાય; જરા દયા ખાઇશું દયા. આપણે એને આડાઅવળો ખેંચી જઇશું અને

સુન કર બૈઠે આંધલા, ભાવે ત્યોં ભરમાન. ૧૪

એક ઉજ્જડ જગામાં જઈ લૂટીને ત્હાં છોડી દઈશું." ત્રીજો કહેઃ "એમ પણ નહિ; જે માણસ ગોળથી મરતો હોય એને વિષથી શા માટે મારવો? માટે આપણે એને અડધેક સુધી દોડી હંકાર્યા બાદ કહેવું કે નદીમાં આ સ્થળે ચમત્કાર થયેલા છે, એ પવિત્ર ભૂમિ છે. અહીં કોઇ માણસ ડૂબી મરે–આપઘાત કરે તો મોક્ષે જાય અને એટલી હિમ્મત ન ચાલે અને ફક્ત પોતાની મીલ્કત અહીં સ્નાન કરીને ખેરીઆતમાં આપી દે તો દેવલોકમાં જાય. તે બિચારા આંધળાને પોતાના આ ભવના દુઃખથી કંટાળો આવેલો હોવાથી ગમે તે શિખામણ માનવા તત્પર જ થશે અને આપણો બેડો પાર થશે." લૂટારાઓએ અને આંધળાએ પછી શું કર્યું તે આપણે જાણવાનું રહેતું જ નથી, કારણ કે એવા સંખ્યાબંધ લૂટારા આપણ અંધ પુરુષોને (હૃદયની આંખ વગરનાઓને) હમેશ આવી રીતે લૂટતા આવ્યા છે તેથી કાંઈ નવો અનુભવ મળવાનો નથી. પછી આપણને જ્હારે પરમાધામીના દુઃખો ખમવા પડશે ત્હારે કહીશું કે "અરે ઓ પરમાધામી! મ્હને તું અહીં કેમ લાવ્યો? હું કે જેણે ગુરુદેવના કહેવાથી પેલી વિધવાના દીક્ષા ઉત્સવમાં પાંચસો રૂપીઆ ખર્ચ કર્યા હતા અને પેલા ઉપધઓની દયા માટે પુસ્તકોના પટારા ભરનારા મહાત્માના હુકમથી પાંચ રૂપીઆનાં પાનાં ચહોરાવ્યાં હતાં અને ગુરુના ગૃહસ્થ પણાના બેટાને ગુરુદેવની આજ્ઞાથી બસો રૂપીઆની કંઠી પહેરાવી દીધી હતી તથા ગુરુદેવના દર્શન કરવાને ચોમાસા વચ્ચે હું લાવલશ્કર લઇને બીજે ગામ જઈ ચારસો રૂપીઆ ખર્ચી આવ્યો હતો છતાં તું મ્હને અહીં–નરકાવાસમાં કેમ લાવે છે? મ્હારે તે આવવાનું હોય? મ્હને તો મ્હારા ગુરુ સાથે દેવલોકમાં લઈ આવશે એવી આશાએ મ્હેં જીગરથી પણ વ્હાલા એવા રૂપીઆ ખર્ચી નાખ્યા હતા! છતાં શું મ્હારા નરકમાં લઈ જાય એવાં પૂ

=

કામ ક્રોધ મદ લોભકી, જબ લગ મનમેં ખાન;
તબ લગ પંડિત મૂરખી, કબીર એક સમાન. ૧
[illegible] પિંજર માંહિ;
[illegible] આપન સમજે નાંહિ. ૨

કહો પોતાનાં નહિ હોય કે ? " એવો પુરુષાર્થ પરમાર્થની કરશે કે ?—
ઉ. જે પરમાર્થની નહીં તે અવશ્ય પુરુષાર્થ કરશે, બીજા નહિ જ.

(૧) કબીરજી કહે છે કે, જ્યાં સુધી મનમાં કામ–ક્રોધ–મદ–લાભ એ ચારની ' ખાણ ' છે ત્યાં સુધી મૂર્ખ અને પંડિતમાં કાંઈ તફાવત સમજતા ના. એવા માણસ ભણેલા હોય તો પણ મૂર્ખ જ છે; બુદ્ધિશાળી મનુષ્ય કદી પોતાના સૂક્ષ્મ શરીર કે જે વધુ કિંમતી છે અને જે બીજા અવતારમાં પણ સાથે રહેનાર છે તેવા સૂક્ષ્મ શરીરના ભોગે સ્થૂલ શરીરનું માયાવી સુખ ઈચ્છે જ નહિ.

(૨) ચતુરાઈ તો એક પોપટ (સૂવે–સૂવા)ના ભણવામાં આવી છે ! બાકી કોઈ ચતુર છે જ નહિ ! જુઓ તો ખરા કે અભણ પોપટ આકાશમાં ઉડતા ફરે છે અને કલ્લોલ કરે છે, ત્હારે ભણેલા પોપટજી પાંજરામાં કેદ થયા છે ! આ એમનું ભણતર ! અરે B. A. અને M. A.ની ડીગ્રીના અભિમાની ભણેલાઓ ! અરે સૂત્રો અને સંસ્કૃત ગ્રંથો અને થોકડાના અભ્યાસના અભિમાની ' પોપટજી 'ઓ ! ત્હમે ભણીભણીને શું ભણ્યા ? **માત્ર મગજને ભારે માર્યું !** કારણ કે હૃદય તો ભણ્યું નહિ, મનના પ્રણામ કોમળ થયા નહિ, વિશ્વ માત્ર ઉપર સમાન દૃષ્ટિ–પ્રેમ ભાવના તો શિખ્યા નહિ. **ભણતરથી** ત્હમારૂં હૃદય ' તર ' થવાને બદલે–વિકાસ પામવાને બદલે ઉલટું **સાંકડું** થયું અને ત્હમારાં **પોતીકાં** સ્વાર્થી સુખ મેળવવાની વધુ શક્તિ ત્હમે પામ્યા, કે જે શક્તિ બીજા ઓછા ભણતરવાળાના સુખના **ભોગે** ત્હમને વધારે (માયાવી) સગવડો લાવ

હરિગુન ગાવે હરખકે, હિરદે કપટ ન જાય;
આપન તો સમઝે નહિં, ઔરહિં જ્ઞાન સુનાય. ૩
ચતુરાઈ ચુલ્હે પડો, જ્ઞાનકો જમડા ખાવ!
'ભાવ ભક્તિ' સમઝે નહીં, જાતપનો જલ જાવ! ૪
લિખના પઢના ચાતુરી, યે સબ બાતેં સહેલ;
કામ દહન, મન વશ કરન, ગગન ચઢન મુશકેલ. ૫

આ ભણતર ત્હમને પાંજરામાં–સંસારભાવમાં જકડી રાખશે. ત્હમે બીજાને શું ઉપદેશ કરો છો? અરે બિચારા પોપટીઆ પંડિતો! ત્હમે ત્હમને તો પીંજરામાંથી છોડવો!

(૩) હરિના ગુણ મ્હોઢેથી ગાયા એટલે કાંઈ ભક્ત થઈ ગયા એમ સમજવું નહિ. હૃદયમાંથી કપટ જાય ત્હારે જ્ઞાની કહેવાય. માટે બગભક્તોનો ઉપદેશ સુણવો નહિ.

(૪) હે 'ચતુર' પુરુષો! ત્હમારી ચતુરાઈ ચૂલામાં પડો! ત્હમારું જ્ઞાન જહાનમમાં જાઓ! જો ત્હમારામાં 'દ્રવ્યભક્તિ' નહિ પણ 'ભાવભક્તિ' આવી હોય તો જ ત્હમારી પંડીતાઈ સફલ છે, નહિ તો દેવતા મૂકો એ જાણપણામાં!

(૫) લખવું-વાંચવું-ચતુરાઈ કરવી એ બધું સ્હેલું છે–દેખાદેખીથી શિખાય તેવું છે. પણ કામદેવને બાળી નાખવો અને મનને વશ કરવું તથા 'આકાશમાં ચ્હડવું.' એટલાં કામ ખરેખર મુશ્કેલ છે એ કાંઈ દેખાદેખીથી શિખાતાં નથી, એ તો જાતે જ સમજવાનાં અને જાતે જ કરવાનાં કામ છે, 'આકાશમાં ઉડવું' એનો અર્થ ભૂલોકમાં છતાં દેવલોક તરફ પ્રયાણ કરવું તે. કલ્પનાશક્તિને પવિત્ર બનાવીને ત્હેની પાંખે બેસી દેવલોકમાં વિચરવું અને પ્રેમના માર્મિક રાજ્યની મીઠી હવા ખાવી તે. બીજો અર્થ એવો પણ થાય કે 'ગુણસ્થાનક' ચ્હડવું તે. ગુણસ્થાનક કાંઈ દેખાય એવી ચીજ નથી; આકાશમાં ચ્હડવાનું જ તે કામ છે.

જ્ઞાની જ્ઞાતા બહુ મિલે, પંડિત કવી અનેક;
રામ રતા ઇંદ્રય જિતા, કોટિક માંહી એક. ૬

તારા મંડલ બૈઠકર, ચંદ્ર બડાઇ પાય;
ઉદય ભયા જબ સૂર્યકા, સબ તારા છુપ જાય. ૭

કુલ મારગ છોડા નહીં, રહા માયામેં મોહ;
પારસ તો પરસા નહીં, રહા લોહકા લોહ ! ૮

---

(૬) જ્ઞાનની વાતો કરનારા, કવિઓ, પંડિતો તો ઘણાએ મળે; પણ **રામમાં ' રત ' થયેલા—રામમય બનેલા** પુરૂષો કે જેઓ ઈંદ્રિયોને પોતાને વશ રાખી શકે છે તેવા તો કરોડમાં એકાદ જ મળશે.

(૭) તારાઓનાં ટોળાં વચ્ચે બેસીને ચંદ્ર (કે જે સૂર્યનું તેજ ઉછીનું લઇને પ્રકાશે છે, જેનામાં પોતાનું તેજ નથી તે) આપ બડાઈ ઘણીએ કરે તેથી શું વળ્યું ? પણ જ્યારે પ્રભાતે સૂર્યનો ઉદય થાય છે કે તરત જ તારાઓ છૂપાઈ જાય છે. તેઓ પોતાની ભૂલને માટે પસ્તાઇને મ્હોં છૂપાવે છે !

' પોથાં-પંડિત 'ની પંડિતાઇ માત્ર મૂર્ખ લોકો આગળ જ ચાલી શકે, સંત અગર ભક્ત અગર પરમાત્મપરાયણ લોકો આગળ તે ઝાંખાંઝખ પડી જાય છે.

(૮) જેણે ખરાબ રસ્તા (કુલમાર્ગ) છોડ્યા નથી અને જે માયામાં મોહી રહ્યો છે ત્હેને પારસમણિનો સ્પર્શ હજી સુધી થયો જ નથી એમ માનજો; તેથી જ તે લોઢા જેવા છે. જો સદ્ગુરૂ કે સદ્જ્ઞાન કે સત્દેવ (ત્રણે એક જ છે) નો સ્પર્શ થયો હોય તો આ દશા હોય નહિ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સમજનકા ઘર ઔર હૈ, ઔરનકા ઘર ઔર;
સમઝ્યા પિછે જાનિયે, "રામ બસે સબ ઠૌર." ૧૨
કબીર! ઇસ સંસારકો, સમઝાવું કઇ બાર?
પૂંછ જ પકડે ભેંસકી, ઉતરા ચાહે પાર! ૧૩
મન મથુરા, દિલ દ્વારિકા, કાયા કાશી જાન;
દસવાં દ્વારા દેહરાં, તામેં જ્યોતિ પિછાન. ૧૪

---

(૧૨) સમજવાળા માણસની દૃષ્ટિ જૂદી હોય છે અને વગર સમજણવાળાની જૂદી હોય છે. સમજ્યો નહોતો ત્હારે હું રામને **અમુક જગાએ** ઢૂંઢતો હતો, હવે **સમજ્યો** તો જણાયું કે રામ **તો સર્વ જગાએ** વસે છે. માટે રામની ભક્તિ કરવા માટે **અમુક** જગા 'રીઝર્વ્ડ' રાખી શકાય જ નહિ. **સર્વ પ્રાણીની સેવા એ જ રામસેવા છે. સર્વમાં હું અને હુંમાં સર્વ એવો 'એક ભાવ' થયો એ જ 'સેવા'** છે.

(૧૩) કબીરજી કહે છે કે આ મૂર્ખ સંસારને શી રીતે સમજાવું? એને ભવરૂપી સમુદ્રની પાર જવું છે, અને તે કામ માટે હોડી કે ગાયને બદલે કુગુરૂરૂપી ભેંસનું પૂંછડું પકડવા ઇચ્છે છે! એ ભેંસ જો એને ડૂબાડયા વગર રહે તો પોપટીઆ અને સ્વાર્થી ગુરૂઓ નરકમાં નાખ્યા સિવાય રહે!

(૧૪) હે ભાઇ! તું મથુરા અને દ્વારિકા અને કાશી અને ગીરનારજી અને તારંગાજી ભટકવા જાય છે, પણ હું ત્હને ત્હારી પાસે જ એ બધાં તિર્થસ્થળો લાવીને ખડાં કરૂં છું છતાં તું શા માટે ભટકવાની અને દામ ખર્ચવાની મૂર્ખાઈ કરે છે? જો, દેખ! ત્હારૂં મન એ જ મથુરા છે, દીલ એ જ દ્વારિકા છે, કાયા એ જ કાશી છે, તન એ જ તારંગાજી છે, ગો અથવા ઇંદ્રિયો એ જ ગીરનારજી છે; માટે તું એ સર્વ મન—વચન અને કાયાને શુદ્ધ કર એટલે તિર્થ જ છે. ત્હારા હૈયાના દસમા દ્વારમાં જે દેહેરૂં છે ત્હાં જ પરમાત્મા બીરાજે છે, એને શોધ. આટલા પ્રયાસ ધ્યાન ધરીશ તો પરત્માની સાથે એક તાર જરૂર જોડાશે. 'દશમા દ્વાર' સબંધે વિશેષ હકીકત 'યોગ' ના જાણકાર પુરૂષ પાસેથી જ મળી શકે

(૧૨) રામ ક્યહાં વસે છે?

કબીર ખોજત રામકો; ફિરતા સાગરદ્વીપ;
રામ બસે ઘટ ભીતરેં, હુવા ચક્ક પરતીત. 1

"રામ ઘટ ભીતર મૈં બસું, મોકોં મિલે ન કોય;
"જો હોતા સો મૈં કરું; નામ દાસકા હોય. 2

(૧) કબીરજી કહે છે કે, રામ અથવા પરમેશ્વરને શોધવા મ[illegible] ઘણો કાળ હું સાગર અને બેટમાં ઢુંઢતો ફર્યો અર્થાત્ તિર્થયાત્રાદિ ઘણો વખત ગુમાવ્યો; પરન્તુ છેવટે મ્હને ભાન થયું.. અથવા દૃઢ શ્રદ્ધા થઇ કે રામ્ તો મ્હારા ઘટમાં જ રમી રહ્યા છે રામ શબ્દ જ રમ્ એટલે 'રમણ કરવું' એ ધાતુ ઉપરથી નીકળ્યો છે; તેથી સમજાય છે કે રામ કાંઇ એક સ્થળે જડવત્ ગોંધી રહેલા નથી, પરન્તુ સર્વત્ર અને સર્વદા જે ચેતનશક્તિ રમી રહી છે તે જ રામ છે અને તે તો મ્હારા ઘટમાં પણ રમી રહી છે માત્ર મ્હારે ઘટમાં ઉતરીને ઉહાપોહ અથવા ચિન્તવન કરવું જો[illegible] કે જેથી બાહારની વસ્તુઓમાં રમી રહેલું મન રામને જોઇ શકે.

(૨) રામ કહે છે કે, હું તો સર્વના ઘટમાં વસું છું. તે[illegible] માણસોને જ મારી મુલાકાતની દૃઢ ઇચ્છા ન હોવાથી તેઓ મારા પ્રયત્ન કરતા નથી; ત્હેમાં મ્હારો શો દોષ? બીજા દેવોની પ્રતિમા બનાવવા માટે લોકો તિર્થયાત્રાદિ કરે છે પ[illegible] તેને તેઓ ખરેખર જ મ્હારા 'અર્પણ' હોય તો હું તેમને દે[illegible] [illegible] નહિ; કારણ કે જે કાંઇ બને છે તે હું જ કરું છું [illegible] [illegible] [illegible] છું; જેથી તેવા દંભ [illegible] [illegible] મ્હારી [illegible] [illegible] તેમ છે.

"સબ ઘટ મેરા સાઈયાં, ખાલી ઘટ નહિં કોય;
"બલિહારી (ઉસ) ઘટકી સહી, જા ઘટ પરગટ હોય." ૩

ચૌસઠ દીયા જોડ કર, ચઉદે ચંદા માહિં;
તિસ ઘર કૈસા ચાંદના, જિસ ઘર ગોવિંદ નાહિં? ૪

કોઉક પાવે સંતજન, જાકે પાંચો હાથ;
જાકો પાંચો બશ નહીં, તાકો હરી ન સાથ. ૫

---

(૩) સઘળા માણસના ઘટમાં હું એટલે રામ વસું છું, કોઇ મ્હારા સિવાય છે જ નહિ; પરન્તુ જે ઘટમાં હું 'પ્રગટ' થાઉં છું અર્થાત્ જે માણસ પોતાના ઘટમાં મ્હને પ્રત્યક્ષ ભાળે છે ત્હેની બલિહારી છે.

(૪) રામને જોવાને માટે કોઇ કદાપિ પોતાના ઘરમાં કે મંદીરમાં ચોસઠ દીવાનાં ઝમરૂખ (ઝુમ્મર) સળગાવે અગર ચૌદ ચંદ્ર લાવીને ટાંગે, તેથી કાંઇ તે સ્થળે ખરૂં 'ચાંદનું'–ખરો પ્રકાશ થવાનો નહિ; કારણકે ત્યહાં હજી ગોવિંદરૂપી સૂર્ય ઉગ્યો નથી. જ્યહાં ગોવિંદરૂપી સૂર્ય અજ્ઞાનરૂપી વાદળમાંથી બહાર નીકળીને પ્રકાશી રહ્યો છે, તે સ્થળે–તેવા માણસના ઘરમાં તેમ જ ઘટરૂપી મંદિરમાં પણ સદાસર્વદા અજવાળું જ છે. જેમ અજવાળાથી સઘળી ચીજો ત્હેના ખરા રૂપમાં જોઇ શકાય છે તેમ તે માણસ દરેક તત્ત્વને સાચા સ્વરૂપમાં સમજી શકે છે, જોઈ શકે છે, અનુભવી શકે છે.

(૫) હરિને પામવા એ કામ તો કોઈ વિરલાથી જ બને છે, કે જેઓ પાંચે ઇન્દ્રિયોને વશ રાખે છે. જેને પાંચ ઇન્દ્રિયો વશ નથી તે માણસની હરિ સેવન કરતો નથી–ત્હેના ઘરમાં તે 'પ્રગટ' થતો નથી. મુમુક્ષુનું પહેલું પગથીઉં ઇન્દ્રિયનિગ્રહ એ જ છે

(૧૩) ત્હને આત્મતત્ત્વ કોણ ઓળખાવશે?-તું પોતે

કબીર હદકા ગુરૂ મિલે, બેહદકા ગુરૂ નાહિં;
બેહદ આપે ઊપજે, અનુભવકે ઘર માહિં.

નિરાધાર સૌ સાર હૈ, નિરાકાર નિજ રૂપ;

(૧) હદવાળી ચીજો—જેને સમય, સ્થળાદિની હદ છે સર્વનું જ્ઞાન કરાવનાર ગુરૂ કોઈ કદિ મળે; પરન્તુ પરમાત્મા કે સમયસ્થળાદિથી મર્યાદિત નથી ત્હેમના સંબંધી જ્ઞાન–આપવાનું ગુરૂથી બની શકે જ નહિ. એ તો અનુભવનો સવાલ છે; 'અનુભવ' કાંઇ કોઇથી આપ્યો અપાય નહિ, એ તો પોતે જ મેળવાય. 'બે-હદ' એટલે Un-Limited અથવા સમયસ્થળ અમર્યાદિત એવા પરમાત્મા તો ત્હેની ખોજ કરનાર માણસના દિલ 'આપે'જ—પોતે જ 'ઉપજે છે' એટલે 'પ્રગટ થાય છે'—માત્ર મ 'અનુભવના ઘર'માં જવા કોશિશ કરવી જોઇએ.

(૨) પરમાત્મા કેવો છે? તો કહે છે કે, તે 'નિરાધાર' કોઇના પણ અમર કયાના પણ આધારની ત્હેને જરૂર નથી, તે 'સાર પદાર્થ' છે. તે સઘળાને આધાર આપી શકે, પણ કે આધારની એને જરૂર પડે નહિ. એને પોઢવા માટે પારણાં, ન્હેવા માટે 'હવેલીઓ' એને જમાડવા માટે 'અન્નકૂટ' વગેરે જરૂર નથી. એ તો એવો નિરાધાર પ્રભુનું સ્વરૂપ સમજવા એક જોવા સેવકોને અમસ્તા નાખી પોતાનાં ખીસ્સાં તર ક રવા માત્ર છે વળી પરમાત્મા કેવા છે? તો કહે છે કે, તે નિ છે—આકાર રહિત છે પરમેશ્વરના આકાર બનાવી ... આકારનો દેખાવ કરનારા અમજાના બને છે. વળી પરમે

નિશ્ચલ જાંકા નામ હૈ, ઐસા તત્ત્વ અનૂપ. ૨

છે ? તો કહ્યું છે કે, તે 'નિજરૂપ' છે, ત્હમારો આત્મા પોતે જ પરમેશ્વર છે, માત્ર ત્હેના ઉપર કર્મનો પડદો પડેલો હોવાથી ત્હેની અનંત શક્તિ છુપાઈ રહી છે. 'હું ઇશ્વર છું' એવી ભાવના સદૈવ ભાવતા રહો અને જ્યારે પણ કાંઇ કુકર્મ કે અપશબ્દ કે દોષિત કલ્પનામાં પડવાની લાલચ આવે ત્યારે ત્હમારા મનમાં જ વિચાર કરો કે "શું સર્વશકિતમાન ઇશ્વર કોઈ લાલચને વશ થવા જેવી નિર્બળતા દાખવી શકે ?" એવા સંકલ્પથી ત્હમારામાં છુપાયલું ઇશ્વિરત્વ પ્રગટ થતું થતું ત્હમને લાલચમાં લપટાતા બચાવી લેશે, વળી એ જ ઇશ્વરરૂપ હોવાની ભાવના આખરે ત્હમને નિજરૂપમાં તલ્લીન કરશે. વળી આગળ ચાલતાં પરમેશ્વર કેવા છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ત્હેનાં અનેક ગુણનિષ્પન્ન નામોમાંનું એક નામ 'નિશ્ચલ' એવું પણ છે; તેથી સૂચવે છે કે, તું પોતે કે જે ઇશ્વર જ છે તેણે પોતાનું 'નિશ્ચલ'—અડગ સ્વરૂપ યાદ રાખીને દુઃખથી, લાલચથી કે ભ્રમણાથી ફસાવું ન જોઇએ. સત્યના પાલન ખાતર ગમે તેવું દુઃખ આવે તો પણ ત્હારૂં નિજરૂપ બદલાવાનું નથી જ; કારણ કે 'નિશ્ચલ' છે. અસત્ય માર્ગ લેવાથી ત્હને કેટલીક દોલત કે લાભ મળે પણ તેથી 'નિશ્ચલ સ્વરૂપ'ને કાંઇ લાભ થતો નથી. એમ વિચાર કરી તું સત્યમાં નિશ્ચલ રહે; એમ કરવાથી પરમાત્માનું નિશ્ચલ સ્વરૂપ સમજી શકાશે; કારણ કે પરમાત્મા માત્ર **અનુભવથી** જ જોઈ શકાય છે; અને 'અનુભવ' શુદ્ધ વર્ત્તનથી જ મળે છે. ઇશ્વરનું તત્ત્વ એવું 'અનૂપ'—ઉપમા ન આપી શકાય એવું છે. આરસપહાણ, રૂપું કે સુવર્ણ કે હીરા માણેક કશાની ઉપમા આપેથી ઇશ્વરનો અંશ માત્ર ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી; એ તો 'અનુભવ'થી જ થઈ શકે છે.

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

---

(૬) [illegible]

[illegible]

નિશ્ચલ જાકો નામ હૈ, ઐસા તત્ત્વ અનૂપ. ૨

છે ? તો કહે છે કે, તે 'નિજરૂપ' છે, ત્હમારો આત્મા પોતે જ પરમેશ્વર છે, માત્ર ત્હેના ઉપર કર્મનો પડદો પડેલો હોવાથી ત્હેની અનંત શક્તિ છૂપાઈ રહી છે. 'હું ઇશ્વર છું' એવી ભાવના સદૈવ ભાવતા રહો અને જ્યહારે પણ કાંઇ કુકર્મ કે અપશબ્દ કે દોષિત કલ્પનામાં પડવાની લાલચ આવે ત્યહારે ત્હમારા મનમાં જ વિચાર કરો કે "શું સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર કોઈ લાલચને વશ થવા જેવી નિર્બળતા દાખવી શકે ?" એવા સંકલ્પથી ત્હમારામાં છૂપાયલું ઇશ્વરત્વ પ્રગટ થતું થતું ત્હમને લાલચમાં લપટાતા બચાવી લેશે, વળી એ જ ઇશ્વરરૂપ હોવાની ભાવના આખરે ત્હમને નિજરૂપમાં તલ્લીન કરશે. વળી આગળ ચાલતાં પરમેશ્વર કેવા છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ત્હેનાં અનેક ગુણનિષ્પન્ન નામોમાંનું એક નામ 'નિશ્ચલ' એવું પણ છે; તેથી સૂચવે છે કે, તું પોતે કે જે ઇશ્વર જ છે તેણે પોતાનું 'નિશ્ચલ'—અડગ સ્વરૂપ યાદ રાખીને દુઃખથી, લાલચથી કે ભમણાથી ફસાવું ન જોઇએ. સત્યના પાલન ખાતર ગમે તેવું દુઃખ આવે તો પણ ત્હારૂં નિજરૂપ બદલાવાનું નથી જ; કારણ કે 'નિશ્ચલ' છે. અસત્ય માર્ગ લેવાથી ત્હને કેટલીક દોલત કે લાભ મળે પણ તેથી 'નિશ્ચલ સ્વરૂપ'ને કાંઇ લાભ થતો નથી. એમ વિચાર કરી તું સત્યમાં નિશ્ચલ રહે; એમ કરવાથી પરમાત્માનું નિશ્ચલ સ્વરૂપ સમજી શકાશે; કારણ કે પરમાત્મા માત્ર અનુભવથી જ કળી શકાય છે; અને 'અનુભવ' શબ્દ વર્ણનથી જ પર છે. બ્રહ્મનું તત્ત્વ એવું 'અનૂપ'—ઉપમા ન આપી શકાય એવું છે. આકાશ જેવું, [illegible] કે સૂર્ય જેવું કે હીરા માણેક જેવી ઉપમા આપેલી [illegible]. એવાં અનેક [illegible] ઉપમા આપી શકાય નહિ એવું એ તો અનુભવથી જ જાણી શકાય છે.

નિશ્ચલ જાકો નામ હૈ, ઐસા તત્ત્વ અનૂપ. ૨

છે ? તો કહે છે કે, તે 'નિજરૂપ' છે, ત્હમારો આત્મા પોતે જ પરમેશ્વર છે, માત્ર ત્હેના ઉપર કર્મનો પડદો પડેલો હોવાથી ત્હેની અનંત શક્તિ છૂપાઈ રહી છે. 'હું ઇશ્વર છું' એવી ભાવના સદૈવ ભાવતા રહો અને જ્યહારે પણ કાંઇ કુકર્મ કે અપશબ્દ કે દોષિત કલ્પનામાં પડવાની લાલચ આવે ત્યહારે ત્હમારા મનમાં જ વિચાર કરો કે "શું સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર કોઈ લાલચને વશ થવા જેવી નિર્બળતા દાખવી શકે ?" એવા સંકલ્પથી ત્હમારામાં છૂપાયલું ઇશ્વરત્વ પ્રગટ થતું થતું ત્હમને લાલચમાં લપટાતા બચાવી લેશે, વળી એ જ ઇશ્વરરૂપ હોવાની ભાવના આખરે ત્હમને નિજરૂપમાં તલ્લીન કરશે. વળી આગળ ચાલતાં પરમેશ્વર કેવા છે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ત્હેનાં અનેક ગુણનિષ્પન્ન નામોમાંનું એક નામ 'નિશ્ચલ' એવું પણ છે; તેથી સૂચવે છે કે, તું પોતે કે જે ઇશ્વર જ છે તેણે પોતાનું 'નિશ્ચલ'—અડગ સ્વરૂપ યાદ રાખીને દુઃખથી, લાલચથી કે ભ્રમણાથી ફસાવું ન જોઇએ. સત્યના પાલન ખાતર ગમે તેવું દુઃખ આવે તો પણ ત્હારૂં નિજરૂપ બદલાવાનું નથી જ; કારણ કે 'નિશ્ચલ' છે. અસત્ય માર્ગ લેવાથી ત્હને કેટલીક દોલત કે લાભ મળે પણ તેથી 'નિશ્ચલ સ્વરૂપ'ને કાંઇ લાભ થતો નથી. એમ વિચાર કરી તું સત્યમાં નિશ્ચલ રહે; એમ કરવાથી પરમાત્માનું નિશ્ચલ સ્વરૂપ સમજી શકાશે; કારણ કે પરમાત્મા માત્ર **અનુભવથી** જ જોઈ શકાય છે; અને 'અનુભવ' શુદ્ધ વર્ત્તનથી જ મળે છે. ઇશ્વરનું તત્ત્વ એવું 'અનૂપ'—ઉપમા ન આપી શકાય એવું છે. આરસપહાણુ, રૂપું કે સુવર્ણ કે હીરા માણેક કશાની ઉપમા આપેથી ઇશ્વરનો અંશ માત્ર ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી; એ તો 'અનુભવ'થી જ થઈ શકે છે.

સૂરજમેં સૂરત બસે, સૂરત સોહી 'તન';
તન મિટાવો આપકી, તબ તબ મેં 'તન'.

જો કે તન મિટાવડે, ધાપે હૃદય મોઝાર;
કે કહીં ઢુંઢો નહીં, દુરમ ન આવે દ્વાર.

---

(૩) [illegible]

[illegible]

નિશ્ચલ જાકો નામ હૈ, ઐસા તત્ત્વ અનૂપ. ૨

છે ? તો કહે છે કે, તે 'નિજરૂપ' છે, ત્હમારો આત્મા પોતે જ પરમેશ્વર છે, માત્ર ત્હેના ઉપર કર્મનો પડદો પડેલો હોવાથી ત્હેની અનંત શક્તિ છુપાઈ રહી છે. 'હું ઇશ્વર છું' એવી ભાવના સદૈવ ભાવતા રહો અને જ્યહારે પણ કાંઇ કુકર્મ કે અપશબ્દ કે દોષિત કલ્પનામાં પડવાની લાલચ આવે ત્યહારે ત્હમારા મનમાં જ વિચાર કરો કે "શું સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર કોઈ લાલચને વશ થવા જેવી નિર્બળતા દાખવી શકે ?" એવા સંકલ્પથી ત્હમારામાં છૂપાયલું ઇશ્વરત્વ પ્રગટ થતું થતું ત્હમને લાલચમાં લપટાતા બચાવી લેશે, વળી એ જ ઇશ્વરરૂપ હોવાની ભાવના આખરે ત્હમને નિજરૂપમાં તલ્લીન કરશે. વળી આગળ ચાલતાં પરમેશ્વર કેવા છે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ત્હેનાં અનેક ગુણનિષ્પન્ન નામોમાંનું એક નામ 'નિશ્ચલ' એવું પણ છે; તેથી સૂચવે છે કે, તું પોતે કે જે ઇશ્વર જ છે તેણે પોતાનું 'નિશ્ચલ'—અડગ સ્વરૂપ યાદ રાખીને દુઃખથી, લાલચથી કે ભ્રમણાથી ફસાવું ન જોઇએ. સત્યના પાલન ખાતર ગમે તેવું દુઃખ આવે તો પણ ત્હારૂં નિજરૂપ બદલાવાનું નથી જ; કારણ કે 'નિશ્ચલ' છે. અસત્ય માર્ગ લેવાથી ત્હને કેટલીક દોલત કે લાભ મળે પણ તેથી 'નિશ્ચલ સ્વરૂપ'ને કાંઇ લાભ થતો નથી. એમ વિચાર કરી તું સત્યમાં નિશ્ચલ રહે; એમ કરવાથી પરમાત્માનું નિશ્ચલ સ્વરૂપ સમજી શકાશે; કારણ કે પરમાત્મા માત્ર **અનુભવથી** જ જોઈ શકાય છે; અને 'અનુભવ' શુદ્ધ વર્ત્તનથી જ મળે છે. ઇશ્વરનું તત્ત્વ એવું 'અનૂપ'—ઉપમા ન આપી શકાય એવું છે. આરસપહાણ, રૂપું કે સુવર્ણ કે હીરા માણેક કશાની ઉપમા આપેથી ઈશ્વરનો અંશ માત્ર ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી; એ તો 'અનુભવ'થી જ થઈ શકે છે.

સૂરતમેં મૂરત બસે, મૂરત સોહી 'તત';
તત્ત્વ બિચારો આપહી, તત્ત્વ તત્ત્વ સો 'તત'.

જો યે તત્ત્વ બિચારકે, રાખે હૃદય મઁઝાર;
સો પ્રાની સુખકો લહે, દુઃખ ન આવે દ્વાર.

---

(૩) ઈશ્વરની 'મૂરત'—મૂર્તિ કાંઇ પત્થરાદિમાં વસતી નથી 'સુરત'માં—ધ્યાનમાં વસે છે. શુદ્ધ ધ્યાન અથવા સમાધિમાં કે ક[illegible] ત્સર્ગમાં જ ઈશ્વર દેખાય છે, માટે ત્હાં જ તે વસે છે એમ અને ધ્યાનમાં જોવાયલી ઈશ્વરની મૂર્તિ એટલે 'પરમાત્મતત્ત્વ 'તત્' છે—એને વર્ણવી બતાવવાના શબ્દો જ નથી, માટે એનું [illegible] 'તત્' શબ્દમાત્રથી કરાવ્યું છે. ત્હમે પોતે જ તે તત્ત્વનો વિચાર ત્હેનું ધ્યાન કરો, પારકાં લખેલાં વર્ણનો કે મૂર્તિઓ ઉપરથી . અનુભવ નહિ થાય, ત્હમારા અંતરમાં જ તેં ખરેખરા તત્ત્વરૂપ પદનો સાક્ષાત્કાર કરો.

(૪) જે માણસ એ 'પરમાત્મ તત્ત્વ'ને વિચારીને—ગો[illegible] પોતાના હૃદયમાં સાચવી રાખે છે અર્થાત્ 'પરમાત્મમય' જ બ[illegible] છે (અને "પરમાત્મા મ્હારા હૃદયમાં બેઠા બેઠા મ્હારૂં દરેક દરેક શબ્દ અને દરેક કલ્પનાને જોયાં કરે છે" એવી દરેક કામ કરે છે) તે માણસ સુખ પામે છે, દુઃખ એની પ[illegible] આવી શકતું નથી.

નિશ્ચલ જાકો નામ હૈ, ઐસા તત્ત્વ અનૂપ. ૨

છે ? તો કહે છે કે, તે 'નિજરૂપ' છે, ત્હમારો આત્મા પોતે જ પરમેશ્વર છે, માત્ર ત્હેના ઉપર કર્મનો પડદો પડેલો હોવાથી ત્હેની અનંત શક્તિ છૂપાઈ રહી છે. 'હું ઇશ્વર છું' એવી ભાવના સદૈવ ભાવતા રહો અને જ્યહારે પણ કાંઇ કુકર્મ કે અપશબ્દ કે દોષિત કલ્પનામાં પડવાની લાલચ આવે ત્યહારે ત્હમારા મનમાં જ વિચાર કરો કે "શું સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર કોઈ લાલચને વશ થવા જેવી નિર્બળતા દાખવી શકે ?" એવા સંકલ્પથી ત્હમારામાં છૂપાયલું ઇશ્વરત્વ પ્રગટ થતું થતું ત્હમને લાલચમાં લપટાતા બચાવી લેશે, વળી એ જ ઇશ્વરરૂપ હોવાની ભાવના આખરે ત્હમને નિજરૂપમાં તલ્લીન કરશે. વળી આગળ ચાલતાં પરમેશ્વર કેવા છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ત્હેનાં અનેક ગુણનિષ્પન્ન નામોમાંનું એક નામ 'નિશ્ચલ' એવું પણ છે; તેથી સૂચવે છે કે, તું પોતે કે જે ઇશ્વર જ છે તેણે પોતાનું 'નિશ્ચલ'—અડગ સ્વરૂપ યાદ રાખીને દુઃખથી, લાલચથી કે ભ્રમણાથી ફસાવું ન જોઇએ. સત્યના પાલન ખાતર ગમે તેવું દુઃખ આવે તો પણ ત્હારૂં નિજરૂપ બદલાવાનું નથી જ; કારણ કે 'નિશ્ચલ' છે. અસત્ય માર્ગ લેવાથી ત્હને કેટલીક દોલત કે લાભ મળે પણ તેથી 'નિશ્ચલ સ્વરૂપ'ને કાંઇ લાભ થતો નથી. એમ વિચાર કરી તું સત્યમાં નિશ્ચલ રહે; એમ કરવાથી પરમાત્માનું નિશ્ચલ સ્વરૂપ સમજી શકાશે; કારણ કે પરમાત્મા માત્ર **અનુભવથી** જ જોઈ શકાય છે; અને 'અનુભવ' શુદ્ધ વર્ત્તનથી જ મળે છે. ઇશ્વરનું તત્ત્વ એવું 'અનૂપ'—ઉપમા ન આપી શકાય એવું છે. આરસપહાણ, રૂપું કે સુવર્ણ કે હીરા માણેક કશાની ઉપમા આપેથી ઇશ્વરનો અંશ માત્ર ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી; એ તો 'અનુભવ'થી જ થઈ શકે છે.

નિશ્ચલ જાકો નામ હૈ, ઐસા તત્ત્વ અનૂપ. ૨

છે? તો કહે છે કે, તે 'નિજરૂપ' છે, ત્હમારો આત્મા પોતે જ પરમેશ્વર છે, માત્ર ત્હેના ઉપર કર્મનો પડદો પડેલો હોવાથી ત્હેની અનંત શક્તિ છૂપાઈ રહી છે. 'હું ઈશ્વર છું' એવી ભાવના સદૈવ ભાવતા રહો અને જ્યહારે પણ કાંઇ કુકર્મ કે અપશબ્દ કે દોષિત કલ્પનામાં પડવાની લાલચ આવે ત્યહારે ત્હમારા મનમાં જ વિચાર કરો કે "શું સર્વશક્તિમાન ઈશ્વર કોઈ લાલચને વશ થવા જેવી નિર્બળતા દાખવી શકે?" એવા સંકલ્પથી ત્હમારામાં છૂપાયલું ઈશ્વરત્વ પ્રગટ થતું થતું ત્હમને લાલચમાં લપટાતા બચાવી લેશે, વળી એ જ ઈશ્વરરૂપ હોવાની ભાવના આખરે ત્હમને નિજરૂપમાં તલ્લીન કરશે. વળી આગળ ચાલતાં પરમેશ્વર કેવા છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ત્હેનાં અનેક ગુણનિષ્પન્ન નામોમાંનું એક નામ 'નિશ્ચલ' એવું પણ છે; તેથી સૂચવે છે કે, તું પોતે કે જે ઈશ્વર જ છે તેણે પોતાનું 'નિશ્ચલ'—અડગ સ્વરૂપ યાદ રાખીને દુઃખથી, લાલચથી કે ભ્રમણાથી ફસાવું ન જોઇએ. સત્યના પાલન ખાતર ગમે તેવું દુઃખ આવે તો પણ ત્હારૂં નિજરૂપ બદલાવાનું નથી જ; કારણ કે 'નિશ્ચલ' છે. અસત્ય માર્ગ લેવાથી ત્હને કેટલીક દોલત કે લાભ મળે પણ તેથી 'નિશ્ચલ સ્વરૂપ'ને કાંઇ લાભ થતો નથી. એમ વિચાર કરી તું સત્યમાં નિશ્ચલ રહે; એમ કરવાથી પરમાત્માનું નિશ્ચલ સ્વરૂપ સમજી શકાશે; કારણ કે પરમાત્મા માત્ર અનુભવથી જ [illegible] છે; અને 'અનુભવ' શુદ્ધ વર્તનથી જ થાય છે. [illegible] 'અનૂપ'—ઉપમા ન આપી શકાય એવું છે. [illegible] [illegible]

નિશ્ચલ જાકો નામ હૈ, ઐસા તત્ત્વ અનૂપ. ૨

છે ? તો કહે છે કે, તે 'નિજરૂપ' છે, ત્હમારો આત્મા પોતે જ પરમેશ્વર છે, માત્ર ત્હેના ઉપર કર્મનો પડદો પડેલો હોવાથી ત્હેની અનંત શક્તિ છૂપાઈ રહી છે. 'હું ઇશ્વર છું' એવી ભાવના સદૈવ ભાવતા રહો અને જ્યહારે પણ કાંઇ કુકર્મ કે અપશબ્દ કે દોષિત કલ્પનામાં પડવાની લાલચ આવે ત્યહારે ત્હમારા મનમાં જ વિચાર કરો કે "શું સર્વશક્તિમાન ઇશ્વિર કોઈ લાલચને વશ થવા જેવી નિર્બળતા દાખવી શકે ?" એવા સંકલ્પથી ત્હમારામાં છૂપાયલું ઇશ્વિરત્વ પ્રગટ થતું થતું ત્હમને લાલચમાં લપટાતા બચાવી લેશે, વળી એ જ ઇશ્વરરૂપ હોવાની ભાવના આખરે ત્હમને નિજરૂપમાં તલ્લીન કરશે. વળી આગળ ચાલતાં પરમેશ્વર કેવા છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ત્હેનાં અનેક ગુણનિષ્પન્ન નામોમાંનું એક નામ 'નિશ્ચલ' એવું પણ છે; તેથી સૂચવે છે કે, તું પોતે કે જે ઇશ્વર જ છે તેણે પોતાનું 'નિશ્ચલ'—અડગ સ્વરૂપ યાદ રાખીને દુઃખથી, લાલચથી કે ભ્રમણાથી ફસાવું ન જોઇએ. સત્યના પાલન ખાતર ગમે તેવું દુઃખ આવે તો પણ ત્હારૂં નિજરૂપ બદલાવાનું નથી જ; કારણ કે 'નિશ્ચલ' છે. અસત્ય માર્ગ લેવાથી ત્હને કેટલીક દોલત કે લાભ મળે પણ તેથી 'નિશ્ચલ સ્વરૂપ'ને કાંઇ લાભ થતો નથી. એમ વિચાર કરી તું સત્યમાં નિશ્ચલ રહે; એમ કરવાથી પરમાત્માનું નિશ્ચલ સ્વરૂપ સમજી શકાશે; કારણ કે પરમાત્મા માત્ર **અનુભવથી** જ જોઈ શકાય છે; અને 'અનુભવ' શુદ્ધ વર્તનથી જ મળે છે. ઇશ્વરનું તત્ત્વ એવું 'અનૂપ'—ઉપમા ન આપી શકાય એવું છે. આરસપહાણ, રૂપું કે સુવર્ણ કે હીરા માણેક કશાની ઉપમા આપેથી ઇશ્વરનો અંશ માત્ર ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી; એ તો 'અનુભવ'થી જ થઈ શકે છે.

(૧૪) સંસારમાં સુખ ક્યહાં છે ?

જલતી આઈ બાદલી, બરખન લગી અંગાર;
ઊઠ, કબીરા ! દોર જા, દાઝંત હૈ સંસાર. ૧

સંસાર સારા દુઃખી, ખાવે ઔર રોવે;
દાસ કબીરા યોં દુઃખી, ગાવે ઔર રોવે ! ૨

---

(૧) આકાશમાં એક બળતી વાદળી આવી છે અને અંગારાનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો છે. હે કબીર ! પ્રમાદી ન થા, ઉઠ, જે સંસાર તે અંગારાથી દાઝે છે માટે તે ભૂમિ છોડી બીજી ભૂમિમાં જવાનું તેમને સમજાવી તે રસ્તે સર્વને દોર. જડવાદરૂપી અંગારા ચોતરફ વરસી રહ્યા છે, તેથી લોકો જડવાદનાં દ્રવ્ય, મિત્ર, નારી કે મળતા ખાન-ભોગ આદિથી પણ ઠરતા નથી—આનંદ કે આશ્વાસન કે સંતોષ-તૃપ્તિ પામતા નથી. માટે તેમને કોઈ એવા કબીર જેવા સાચા ભોમિયા ગુરૂ મળવા જોઈએ છે કે જેઓ તે લોકોને આ ભૂમિ-એટલે કે જડભાવ-દેહથી બીજી ભૂમિ એટલે ચેતનભાવમાં-અંત-રાત્મામાં જવા કહે અને તે જવાનો રસ્તો પણ બતાવે. સંસાર તો આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિનો સાગર છે, મતલબ કે સંસારભાવમાં રમનારને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ સિવાય બીજું કંઈ મળે જ નહિ, [illegible]

(૨) [illegible]

સુખિયા ઢૂંઢત મૈં ફિરૂં, સુખિયા મિલે ન કોય,
જાકે આગે દુઃખ કહું, સો પહિલા ઉઠ રોય।
જિસકો એકૈ દુખ કહું, સો કહે એકવીસ;
દાસત મૈં દુખ એકસે, કહાં રખૂં ફિર બીસ ?।

જાય છે અને સંસાર તો દુઃખમય જ છે એમ રડતા જાય છે. તેમના શબ્દ અને વર્તનમાં કેટલી બધી પરસ્પર વિરુદ્ધતા છે. પરન્તુ 'દાસ કબીર' અથવા 'જનતની સેવા એ જ પ્રભુ સેવા' એ મંત્રને પૂજનારો કબીર તો જૂદી જ રીતે દુઃખી છે (જો કે એ જ કહેવાય નહિ). તે કબીર તો પ્રભુનું નામ ગાય છે અને ગા' એટલો તલ્લીન બને છે કે આંખમાંથી ઇશ્વરપ્રેમનાં અશ્રુ વહ્યાં છે. આવી રીતે આંસુ પડવાં એ જ જો દુઃખનું ચિન્હ હોય કબીર ખરે જ દુઃખી કહેવાય, પરન્તુ ખરેખર એ દુઃખી . એ તો પ્રભુના રાજ્યમાં મ્હાલે છે અને ત્યાં મ્હાલનારને અમૃત પીવાનું મળે છે તે અમૃત સર્વાંગે પીતાં પીતાં થોડુંક ત્હેની આંખદ્વારા વહી જાય છે, જેને અજ્ઞાન લોકો આંસુ-દુઃ સૂચક આંસુ કહે છે !

(૩) આ દુનિયામાં સુખી માણસ શોધવા હું ઘણોએ પરન્તુ કોઇ સુખીઓ મળ્યો નહિ ! જેની પાસે જઇને મ્હારૂં રડવું શરૂ કરૂં છુ કે લાગલો જ તે રડી ઉઠે છે કે " હું પો મહા દુઃખી છું !"

(૪) જેની પાસે જઇને હું મ્હારૂં એક દુઃખ કહુ છુ માણસ તો વળી પોતાનાં એકવીસ દુઃખ ગાવા લાગી પડે હવે જ્યારે હું મ્હારા એક દુઃખથી દાઝી મરતો હતો આનાં એકવીસ દુઃખ કઇ જગાએ સાચવી રાખું ! એ ..

સાચ્ચી સંપત હરિમિલન, બિપદા રામ વિયોગ;
સંપત બિપદા ઔર નહિં, સમઝત નહીં લોગ. ૮
ધન તો ઐસા સંચિયે, જો ધન આગે હોય;
મૂઢ ! શિર લે ગાંઠરી, જાત ન દેખા કોય ! ૯

બીજી દુનિયામાં ચાલ્યા જવાની ફરજ પાડી છે; તેમજ કેટલાકને તો સિંહાસન મેળવવાના પ્રયાસ કરવાની પ્રેરણા કરીને મ્હેં અદ્ધર લટકતા રાખ્યા છે ! આ પ્રમાણે પૈસો મેળવવાનો પ્રયાસ કરનારા તે આશામાં સુખી થતા નથી, પૈસો પામેલાઓ તે પ્રાપ્તિમાં સુખી થતા નથી, અને પૈસાના પ્રયાસમાં નિષ્ફળ ગયેલાની તો વાતજ શી કરવી ?

(૮) માટે ખરેખરી સંપત્તિ તો 'હરિમિલન' એટલે 'પ્રભુ સાથે એકતા' એ જ છે. જેઓ પ્રભુમય છે એટલે જેમના હૃદયમાં પ્રભુનું વિસ્મરણ ઘડીપણ થતું નથી તેઓ જ સુખી છે; અને જેઓ રામથી છૂટા પડયા છે અર્થાત્ આખા વિશ્વમાં રમી રહેલા આત્મતત્ત્વને જેઓ મનમાં સ્મરી શકતા નથી તેઓ ખરેખરા દુઃખી છે. આ સિવાય સંપત્તિ–વિપત્તિ બીજી છે જ નહિ. પણ આ ખરો અર્થ મૂઢ લોકો સમજતા નથી અને નકામા દુઃખી થાય છે.

(૯) ધન સંચરવાની–સંગ્રહવાની કબીરજી ના કહેતા નથી; પણ તે ધન એવી જાતનું જોઇએ કે, જે બીજી દુનીઆની મુસાફરીમાં કામ લાગે. બીજી દુનીઆની મુસાફરી વખતે એટલે મૃત્યુબાદ આ સ્થૂલ શરીર તો અહીંજ બળી જાય છે, પણ તૈજસ્ અને કાર્મણ દેહ એટલે ઇચ્છાઓ અને વિચારોથી બનેલાં સૂક્ષ્મ શરીરો અદશ્ય આત્માની સાથે બીજી દુનીઆમાં જાય છે. માટે જે પરોપકારની ઇચ્છાઓ અને આત્મતત્ત્વ સંબંધી વિચારો–ભાવનાઓ કરી હશે તે બીજી દુનીઆમાં ત્હમારાં સૂક્ષ્મ શરીરને સુખી બનાવશે અને આખરે ત્હમે અશરીરી પણ બનશો. હે મૂઢ! શિર ઉપર પૈસા કે સ્ત્રીની ગાંઠડી બાંધીને બીજી દુનીઆમાં જતું કોઈ જોવામાં આવ્યું નથી ! માટે, ચેત.

સબી રસાયનમેં હરિ, હરિ સા ઔર ન કોય;
તિલ એક ઘટમેં સંચરે, સબ તન કંચન હોય ।
રામ નામકે લેત હી, હોત પાપકા નાશ;
જૈસી ચિનગી અગ્નિકી, પડી પુરાને ઘાસ.
સુમરનસે સુખ હોત હૈ, સુમરનસે દુખ જાય;
કહે કબીર સુમરન કિયે, સ્વામી માંહિ સમાય.
સુમરન જગમેં સાર હૈ, ઔર સકલ જંજાલ;
આદિ અંત સબ શોધિયા, દૂજા દેખ્યાં કાલ.

---

(૧૦) સઘળી જાતનાં રસાયણમાં હરિ એ શ્રેષ્ઠ રસાયણ છે. એના જેવડી તાકાદ આપનાર રસાયણ બીજું કોઈ જ નહિ. રસાયણમાંની એક તલ માત્ર જો કોઈના ઘટમાં-હૃદયમાં ઉતરે તો આખો કંચનમય બની જાય. ખરી વાત છે કે જો માણસ હરિ એકતાર રાખે છે ત્યારે તેનામાં કંચનથી પણ વધારે કિંમતી ગુણો પ્રગટે છે

(૧૧) જેમ અગ્નિની એક ચીણગારી પુરાણા ઘાસની ગંજી પર પડે તો તેથી આખી ગંજી બળી ભસ્મ થઈ જાય, તેમ રામનું સ્મરણ કરતાં હૃદયમાં જે પ્રકાશ થાય છે તેથી બધાં પાપોને બાળી [illegible] પડે છે

(૧૨) પરમાત્માનાં સ્મરણથી એટલે [illegible] સ્મરણથી સુખ થાય છે, દુઃખ-ચિંતા દૂર થાય છે અને [illegible] સ્મરણથી [illegible] [illegible] સ્વામીરૂપ [illegible]

(૧૩) [illegible]

૯

ભગતિ ભજન હરિનામ હૈ, દૂજા દુઃખ અપાર;
મનસા–વાચા–કમણા, કબીર સુમરન સાર. ૧૪
રામ કહો, મન બશ કરો, યહી બડા હૈ અર્થ;
કાહેકો પઢ પઢ મરો, બહુત ગ્યાન અરૂ ગ્રંથ. ૧૫
કહતા હૂં–કહે જાત હૂં, સુનતા હૈ સબ કોય;
રામ કહે ભલ હોયગી, નહિ તો ભલા ન હોય. ૧૬
સુખમેં સુમરન ના કરે, દુખમેં કરે સબ કોય;
સુખમેં જો સુમરન કરે, તો દુખ કહાંતેં હોય? ૧૭

---

(૧૪) હે કબીર! ત્હારૂં સ્વંસુખ તો રામમાં જ છે; બીજું બધું અપાર દુઃખ આપનાર છે. સ્મરણુ જ માત્ર સુખદાયી છે. સ્મરણુ ત્રણુ પ્રકારે થાય છેઃ (૧) મનથી પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું તે, (૨) મુખથી પરમાત્મતત્ત્વનો ઉપદેશ કરવો તે, (૩) 'આપણે પોતે રામ જ હોઇએ તો કેવાં કામ કરીએ?' એવા વિચારને આંખ આગળ રાખીને રામને છાજે તેવાં જ કામ કરવાં તે.

(૧૫) રામનું સ્મરણુ કરો અને મનને વશ કરો; એ જ મ્હોટો લાભ છે. બાકી, નાહક પોથાં ભણુવાથી કાંઇ વળવાનું નથી. વળી દુનિયામાં જ્ઞાન અને ગ્રંથોનો એટલો ભંડાર છે કે તે વાંચવા-શીખવા બેસીએ તો સો ભવે પણુ પાર આવે તેમ નથી. પણુ સઘળાં જ્ઞાન અને શાસ્ત્રોનો સાર એ છે કે, રામનું સ્મરણુ કરો અને મનને વશ કરો.

(૧૬) કબીરજી કહે છે કે, હું ફરી ફરીને કહું છું અને આખી દુનિયાને સંભળાવું છું કે, રામ સ્મરણુથી જ સુખી થવાશે, તે સિવાય કદાપિકાળે સુખ મળવાનું નથી.

(૧૭) લોકોનો રિવાજ છે કે, સુખ વખતે પ્રભુનું સ્મરણુ કરતા નથી અને દુઃખ વખતે (ગરજ પડ્યે) નામ યાદ આવે છે! પણુ પરમેશ્વર કાંઈ ખુશામતીઓ નથી કે એવી રીતે સ્મરણુથી સુખ આપે. કાંઇ ગરજ ન હોય એવે વખતે માત્ર કર્તવ્ય તરીકે

સુખમેં સુમરન ના કરે, દુખમેં કરે જો યાદ;
કહે કબીર તા દાસકી, કૌન સુને ફરિયાદ?
હરિ સુમરન કોઢી ભલા, ગલિ ગલિ પડતી ચામ;
કંચન દેહ જલાય દે, જો ન ભજે હરિ નામ.
જા ઘર સંત ન સેવિયા, હરિકો સુમરન નાહિં;
સો ઘર મરઘટ સારિખા, ભૂત બસત તા માહિં.

ઈશ્વરને યાદ કરી ત્હેની આજ્ઞાઓ પાળી હોત તો આજે જે દુઃખ પડે છે તે કર્મો પૂર્વ કાળમાં બંધાત જ નહિ, એટલે દુઃખી થવાનો અને ત્યાર પછી ખુશામત કરવાનો વખત જ આ...

(૧૮) જે નોકર શેઠથી છૂટો પડીને બીજે ગામ જઈ પૈસાવ બને અને તે વખતે જૂના શેઠને મળવાની પણ તમા ન રાખે, પણ નોકરને પછી આપત્તિ આવી પડે અને જો તે જૂના શે મળી ખુશામત કરવા મંડી જાય તો પણ ત્હેની વાત શું શેઠ સાંભળશે!

(૧૯) હરિનું ભજન કરનારા, અહોરાત્રી પરમાત્માને પોતા હૃદયમાં યાદ કરનારા પુરુષોને શરીરે કદાપિ કોઢનું દરદ થ ચામડી ખરી પડતી હોય તો પણ તે, આરોગ્યવાન અને સુંદર દેખ છતાં ભક્તિ વગરના માણસો કરતાં ઘણા ઉત્તમ છે. હરિ ભજનના ધરાવનાર માણસની કાયા કાંચનમય ય તો પણ ત્હે પૂળો મૂકો! મનુષ્ય દેહ ને નકામો છે.

(૨૦) જેના ઘરમાં સંત સેવા (= લાયક પુરુષોની કદરદાન નથી અને હરિસ્મરણ (= પરમ તત્ત્વ સાથે એકતાર થવાપણું) તે ઘર સ્મશાન (મરઘટ) છે એમ માનો; અને એ ઘરમાં વસનારાં મનુષ્ય નહિ પણ ભૂત છે. આશા-ઇચ્છાઓ સાથે મરનારને ભૂતની પ્રાપ્તિ થાય છે એ જાણીતી વાત છે; અને જેઓ પરમાત્માને શકતા નથી તેઓ આશા તૃષ્ણાદિમાં રચ્યાપચ્યા હોવાથી પરમાત્મા તરફ લક્ષ આપી શકતા નથી; માટે તેવા આશા વાળા પુરુષો આજે ભૂત ન કહેવાય તો થોડાં વરસ પછી તો ભૂત થવાના છે જ!

ગુરૂ પુજાવે સંતકો, સંત કહે ગુરૂ પૂજ;
આમન સામન પૂજતાં, પડી અગમકી સૂજ. ૧૧
કબીર કહે સો દીન ભડો, જા દિન સાધ મિલાય;
આંખોં ભર ભર દેખિયે, પાપ સભી ચલ જાય. ૧૨
સાધ મિલે સાહબ મિલે, અંતર રહી ન રેખ;
મનસા-વાચા-કર્મણા, સાધૂ સાહબ એક. ૧૩

(૧૧) ખરો ગુરૂ પોતે કદાપિ કાળે માન-પૂજા ઇચ્છતો નથી. ત્હેની પૂજા કરવા આવનારને તે કહે છે કેઃ "ભાઈ! સંતજનોની પૂજા કર." અને સંતજન કહે છે કેઃ "ત્હારા ઉપકારી-ત્હને રસ્તો બતાવનાર ગુરૂદેવની ભક્તિ કર." આમ ગુરૂ અને સંત પાસે જતાં અને ત્હેમની પૂજાના પ્રસંગપરથી ત્હેમની લાયકીનો અનુભવ થતાં શિષ્યને અગમ્યતત્ત્વની સૂજ પડી જાય છે અર્થાત્ પરમ તત્ત્વનું ભાન થાય છે.

(૧૨) ધન્ય છે તે દિવસને કે જ્યહારે સાચા સાધુથી મેળાપ થાય. એ મેળાપ વખતે સાધુને આંખોવડે ધરાઇને મળી લેવું, કે જેથી પાપો નાશ પામે. શરીરથી મળવામાં-પગ ચુંબવામાં કે અંધ-શ્રદ્ધાળુ જનો સાધુનામધારીનાં થૂંકાદિ ખાય છે તેમ કરવામાં કશો લાભ નથી. આંખોવડે ગુરૂમાં તલ્લીનતા કરવાથી-એના ગુણોના સ્મરણમાં તલ્લીન થવાથી જ પાપ નાશ પામે છે.

(૧૩) સાચા સાધુ મળે તો માનો કે ખુદ પરમાત્મા જ મળ્યા. પરમાત્મા અને સત્સાધુ વચ્ચે રેખ-લેશમાત્ર પણ અંતર-ભેદભાવ નથી. મન-વાણિ અને કાર્ય ત્રણેની બાબતમાં સાધુ અને પરમાત્મા એક સરખા જ હોય. અર્થાત્ પરમાત્માના જેવાં જ ઉત્તમ પરોપકારનાં કામ કરે, એવા જ કલ્યાણકારી મીઠા શબ્દ બોલે અને એવી જ શુદ્ધ ભાવનાઓમાં લીન રહે એવા પુરૂષને જ સાધુ કહી શકાય અને તેમાં તથા પરમાત્મામાં કાંઇ અંતર ન જ હોઇ શકે.

સંત સમાગમ પરમ સુખ, અન્ય અલ્પ સુખ ઓર;
માન સરોવર હંસ હૈ, બગલા ઠોરે ઠોર. ૧
મીઠી મિસરી સંતકી, જામેં ક્ષીર અપાર;
હરિરસ જહાં ખૂટે નહીં, પીવે વારંવાર. ૨
હરિજન આવત દેખકે, ઉઠકે મિલિયે ધાય;
ના જાનું ઇસ ભેખમેં, નારાયન મિલ જાય !
હરિજન મિલે તો હરિ મિલે, મન પાવે વિશ્રામ;
હરિ જન હરિકા રૂપ હૈ, જ્યોં ફૂલનમેં બાસ.

---

(૧૪) દુનિયામાં [illegible] સુખ [illegible]

(૧૫) [illegible]

(૧૬) [illegible]

(૧૭) [illegible]

સાધ નદી, જલ પ્રેમ રસ, તહાં પ્રછાલો અંગ;
કહે કબીર નિર્મલ ભયે, સાધૂજનકે સંગ. ૧૮

રામ મિલનકે કારને, મો મન ખડા ઉદાસ;
સત્સંગતમેં શોધ લે, રામ ઉન્હોંકે પાસ. ૧૯

પરબત પરબત મૈં ફિરા, કારન અપને રામ;
રામ સરીખા જન મિલા, તાતે સરિયા કામ! ૨૦

સંત જહાં સુમરન સદા, આઠ પહર અભૂલ;
ભર ભર પીવે રામ રસ, પ્રેમ પિયાલા ફૂલ. ૨૧

ફૂટા મન બદલાય દે, સાધૂ બડે સુનાર;
તૂટી હોવે રામસે, ફિર સંધાવન હાર. ૨૨

---

(૧૮) સાધુરૂપી નદી છે, ત્હેમાં પ્રેમરસ (ઉચ્ચ પ્રેમ) રૂપી જળ છે. એ જળમાં ત્હમે ત્હમારૂં અંગ (તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીર) ધુઓ. ખરેખર સાધુજનની સંગતથી નિર્મલ-પવિત્ર થવાય છે.

(૧૯) મ્હારા મનમાં પરમાત્માને મળવાનો ઘણો ઉલ્લાસ-ઉમંગ છે, લગની લાગી છે. માટે ચાલ જીવ, કોઇ સત્પુરૂષની જ સોબત કરી લઉં, કારણકે રામ તેવા પુરૂષની પાસે જ છે.

(૨૦) મ્હારા રામને મળવા માટે હું નાહક પર્વત પછી પર્વત ભમ્યો; પણ આખરે રામ જેવા સત્પુરૂષ મળ્યા તેથી જ મ્હારાં કામ સર્યાં-તેથી મ્હને મ્હારો રામ પ્રથમ તે સત્પુરૂષના મુખપર ને પછી મ્હારા જીગરની અંદર દેખાયો!

(૨૧) જ્યાં સંતજન છે ત્યાં નિરંતર આઠે પ્રહર પરમાત્મ સ્મરણ હોય છે; મતલબ કે ખરા સંતજનો-દુનીઆનું કોઈ પણ કામ કરતાં જતાં-ખાતાં-પીતાં-સુતાં જતાં પણ નિજ સ્વરૂપનું 'ભાન' ક્ષણ માત્ર પણ ચૂકતા નથી, અંતરવૃત્તિ અણુમાત્ર પણ ચૂકતા નથી. તેઓ પ્રેમના પ્યાલા વડે તન્મયતાથી અમૃત નિરંતર પીધાં જ કરે છે.

(૨૨) સાધુ પુરૂષ પવિત્ર પુરૂષ [illegible] છે! [illegible]

સંગત કીજે સંતકી, કભૂ ન નિષ્ફલ હોય;
લોહા પારસ પરસતે, સો ભી કંચન હોય.
સો દિન ગયા અકાજમેં, હુઆ ન કુછ સત્સંગ;
પ્રેમ બિના પશુ જીવના, ભાવ બિના ભટકંત.

સાંધી આપે, તો તે અજબ ગણાય; તેવી રીતે સાધુ પુરૂષો ફરેલાં મનને બદલીને નવાં મન આપે છે, અને રામ આપણો તાર તૂટી ગયો હોય તો તે સાંધી આપે છે. પરમાત્મા વચ્ચેનો સંબંધ આપણે ભૂલી ગયા હોઈએ તો તે તાજો કરાવી આપનાર સંતજનો જ છે.

(૨૩) માટે સંતની સોબત અવશ્ય કરવી; તે કોઈ કાળે નહિ જાય શું લોઢાને પારસમણિનો સ્પર્શમાત્ર થવાથી તે રૂપ નથી બનતું ?

(૨૪) જે દિવસમાં કોઈ પણ સત્પુરૂષની મુલાકાત હોય તે દિવસ નકામો ગયો માનો. આપણે જીવીએ પશુ પણ જીવે છે. પણ પ્રેમ વિનાનું-પરમાત્મ સ્નેહની વગરનું જીવવું તે પશુ જીવન બરાબર છે. જેમ ભાવ વગર અ.. ાર્ય સિદ્ધિ નથી તેમ પરમાત્મ પ્રેમ વગર જીવવું એ પશુ

(૧૬) મન-મ્હાત્મ્ય અને મન-વશીકરણ.

મન મેરા પંખી ભયા, જહાં તહાં ઉડ જાય;
જહાં જૈસી સંગત કરે, તહાં તૈસા ફલ ખાય. ૧
મન મર્કટ બન બન ફિરે, કભૂં ન થિર ઠહરાય;
રામ નામ બાંધા બિના, જિત ભાવે તિત જાય. ૨

(૧) મ્હારૂં મન ચપળ-પક્ષી જેવું-થઇ ગયું છે; તે જ્યહાં ત્યહાં ઉડવામાંજ આનંદ માને છે. તે ઉડીને કોઇ વખતે સારે સ્થળે-સંત પાસે જઇ ચ્હડે છે તો ત્યહાં સંત જેવું બને છે અને કોઇ વખતે દુર્જન પાસે જઇ ચડે છે તો દુષ્ટતાનો ચેપ ત્હેને લાગે છે. જ્યહાં જેવાં ળ હોય તેવાં તે ખાય છે. કબીર એમ કહેવા માગે છે કે, મનને એમ ભટકતું ન રાખતાં સ્થિર-સ્વ સ્વભાવમાં રાખવા કોશિશ કરવી જોઇએ. અને જો તે ઉડયા વગર ન જ ઝંપતું હોય તો માત્ર શુભ અને શુદ્ધ તત્ત્વોરૂપી ક્ષેત્રમાં જ ઉડવા દેવું; અશુભ પદાર્થો અને વિચારોમાં ત્હેને જવા ન દેવું; કારણ કે જ્યહાં જાય તેવું તે બને છે.

(૨) અટકચાળા સ્વભાવનો વાંદરો-જેમ ઘડી પણ ઝંપતો નથી, ઘડીમાં અહીંને ઘડીમાં તહીં કૂદ્યાં જ કરે છે અને દાંતીયાં કરે છે તેમજ અનેક પ્રકારના ચાળા કરે છે અને મનુષ્યાદિના ચાળા પાડવામાં-અનુકરણ કરવાનો ત્હેનો સ્વભાવ હોય છે; તેવી જ રીતે મન પણ આત્મતત્ત્વમાં સ્થિર ન રહેતાં તર્ક વિતર્કમાં કૂદ્યાં જ કરે છે, કેટલીક વાર તો વાંદરાની પેઠે મ્હોટી મ્હોટી ફલંગો કલ્પના-શક્તિમાં ભરે છે. વળી ત્હેનામાં અનુકરણ શક્તિ પણ સ્વભાવથી જ છે; કારણ કે જે જુએ છે તેવા થવાને ત્હેને સહજ ઇચ્છા થાય છે. આવા આડવીતરા મનને વશ રાખવાનો એક જ ઉપાય છે-માત્ર એક જ ઉપાય છે, તે એ કે ત્હેને રામ નામથી એટલે પર-

મન મર્કટ મન ચાતુરી, મન રાજા મન રંક;
જો મન હરસેંકોં મિલે, (તો) હરસે મિલે નિ:શંક.
મન પંખી બીન પંખકા, લખ જોજન ઉડ જાય;
મન ભાવે તાકો. મિલે, ઘટમેં આન સમાય.

માત્મ સ્મરણ વડે બાંધી રાખવું. કે જેથી મરજી મુજબ તે ફરી શકશે નહિ. માનસશાસ્ત્રનો નિયમ છે કે, કોઇ ચીજ રહી શકતી નથી. વાસણમાં કાંઇ ન ભર્યું હોય તો પણ તે તો ભરેલું છે જ. તેમ મન કદી ખાલી તો રહી શકતું. માટે જો તમારે ત્હેને ખરાબ વિચારો અને સંકલ્પ વિકલ્પથી વવું હોય તો કોઇ પણ શુભ કે શુદ્ધ ખ્યાલ ત્હેમાં ભરો, અશુભ ખ્યાલને દૂર ખસી જગા કરવી જ જોઇશે. સાથેનો આપણો અતૂટ સંબંધ જો વારંવાર વિચારવામાં આ આપણું મન બીજે ભટકવા પામે નહિ.

(૩) કોઈ માણસ રાજા છે, કોઈ રંક દેખાય છે; કો જેવો છે અને કોઇ ચતુર પુરૂષ હોય છે. પણ ખરેખર તો વર માણસ શરીરને લગતો નથી, માત્ર મનને લગતો છે. ઇશ્વર અથવા પરમાત્માની મુલાકાત મનને કરાવવામાં પરમાત્મ પદ મળવામાં કાંઈ શક જ નથી.

(૪) મનની શક્તિ ઘણી આશ્ચર્યજનક છે. પાંખ .. તે લાખ યોજન ક્ષણ માત્રમાં પહોંચી જાય છે. અમે . પડેલા કોઈ સ્નેહી પુરૂષ કે સ્ત્રી કે પદાર્થને તે ઘડીમાં . અને ઘડીમા પાછુ તે પોતાને ઠેકાણે આવી જાય છે આવી શક્તિવાળુ મનરૂપી હથીઆર આપણી પાસે છે તે જેવી વાત છે. પણ સવાલ એટલો જ છે કે આપણા ક્યા મુકામને સ્થળે જ ઉડે તો તો લા નહિ તો ઉલટો આપણું વિનાશ કરી બેસે હથીઆર

સાત સમૂદ્રકી ઈક લહર, મનકી લહર અનેક;
કોઉક હરિજન ઊબરા, ડૂબી નાવ ૫

તીવ્ર તેમ વધારે ભયંકર ગણાય. તીવ્ર હથીઆરથી ઘણા દુશ્મનોને થોડી મહેનતે સંહારી શકાય એ જેમ ખરૂં છે તેમજ તે જ હથીઆર જો આપણે કેફ કર્યો હોય અને વગર વિચાર્યે વાપરવામાં આવે તો આપણને કે આપણા સ્નેહીજનને પણ એટલી જ થોડીવારમાં સફાઈથી કાપી નાખે. હવામાં ઉડનારાં વિમાનની શોધ થઈ તે સારી વાત છે, પણ પ્રથમ તો એ વિમાનોને હવા લઈ જાય ત્હાં ખેંચાઈ જતાં તેથી ઘણાંએ માણસો દરીઆમાં પડી મરી જતા. હવે દિવસે દિવસે એ વિમાનની કળા ખેડાણ પામતી જાય છે અને હવાને આધારે ન રહેતાં યંત્ર વડે ધારેલે સ્થળે જ વિમાનને ઉડાડી શકાય એવું થયું છે તેથી હજારો માઇલની મુસાફરી થોડા વખતમાં થઈ શકે છે. તેમજ મન છે તે પણ હવામાં ઉડનારૂં વિમાન 'ઍરોપ્લેન' છે, જો એને આપણે મરજી મુજબ ચલાવી શકીએ અને અટકાવી શકીએ તો તે સમર્થ હથીઆર ઘણું લાભકારક છે; અને જો આપણા તંત્ર બહાર તે રહેવા પામે તો આપણને ઉંડા સમુદ્રમાં કે નરકખાઈમાં કે અગ્નિના ભડકામાં પછાડે એમાં પણ શક નહિ. માટે એવા પ્રબળ હથીઆરના માલિક કુદરતે જ આપણને બનાવેલા છે તો એ હથી-આરને આપણી ઇચ્છાશક્તિના વશ રાખવા માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવો એ જીંદગીનું પહેલામાં પહેલું કર્ત્તવ્ય અને છેલ્લામાં છેલ્લું લક્ષ્યબિંદુ છે.

(૫) સાત સમુદ્ર આવડા મોટા હોવા છતાં સર્વમાં એક વખતે લહરી આવે છે, પણ મનમાં તો અનેક લહરીઓ ક્ષણ-માત્રમાં આવે જાય છે. એટલે મન એ સાત સમુદ્રથી પણ મહાન સમુદ્ર છે, કે જેમાં ઘણી ઘણી અનંત લહરીઓ—સંકલ્પવિકલ્પ ઉપજ્યાં જ કરે છે. હવે એવા ડામાડોળ સમુદ્રમાં આવી ફસાએલો

કબહું ગગનમેં મન ચઢે, કબહું જાય પાતાલ;
કબહું મન સ્થિરતા [illegible], કબહું પડે જંજાલ.

[illegible] એમાં અનેક [illegible] [illegible]

(૧-૨) મન [illegible]

મનકી હારે હાર હૈ, મનકી જીતે જીત;
પરબ્રહ્મ જો પાઇએ, મનુષ્ય હોય અજીત. ૭

દુનીઆમાં સ્થૂલ અથવા દશ્ય રૂપે પ્રતિબિંબ પામે છે. માટે દુનીઆમાં વિજય કે સુખ જોવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે પોતાના મનને સ્થિર-દૃઢ-વિજય અને સુખનો પોતાને હક્ક છે અને તે મળશે જ એવી ભાવનામય-શૌર્યવાન-ધીરજવાન બનાવીને તે રસ્તે ત્હાં જ વિજય અને સુખ પ્રથમ ઉત્પન્ન કરવું, એટલે ત્હેના પ્રતિબિંબ તરીકે બાહ્ય સૃષ્ટિમાં સુખ અને વિજય જોવામાં આવશે જ. આમ કરવા માટે ઉપાય બતાવે છે કે, "હું પરબ્રહ્મ જ છું-પરમાત્મા જ છું-મ્હને અશક્ય કાંઈ નથી." એવી ભાવનાવડે જો માણસ દેહ છતાં પણ બ્રહ્મત્વ મેળવે તો તે અજીત બને છે-એને કોઇ જીતી શકે નહિ. આ ભાવના કાંઇ શબ્દોમાં સમાતી નથી. જેટલે અંશે એક માણસ એ ભાવનાથી તન્મય બની શકે એટલે અંશે ત્હેને વિજય મળે. નૅપોલીઅને પોતાને પરમાત્મ સ્વરૂપ માનવાની ભાવના ભાવી નહોતી તોપણ "હું પ્રબળ છું-હું કોઇથી હારવાનો નહિ જ" એવી ત્હેની સતત ભાવનાને લીધે એણે એટલું બળ અને વિજય મેળવ્યાં હતાં કે જેની બરાબરી જવલ્લે જ કોઇ કરી શકશે; કોઇ માણસ એથી પણ આગળ વધીને પોતામાં પરમાત્મ-ભાવ ભાવે તો એથીએ વધારે વિજય મેળવી શકે. યાદ રાખવું કે ભાવનાઓ કાંઈ માત્ર શબ્દોની ભંગજાળ નથી; ભાવના કાંઇ મગજનું કામ નથી પણ હૃદયનું કામ છે; તેથી શુભ ભાવનાને લીધે હૃદય બળવાન અને પવિત્ર થવું જ જોઇએ. મહાન વિજય અને વિકાર ભોગવી શકતા નથી. માટે માયાવી-ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોની લાલ-સા[illegible] સાચી ભાવના ભાવનાર કદી રાખી શકતો નથી-એનું નામ 'ભાવના' કહેવાય જ નહિ, એ તો 'વિકલ્પ' કહેવાય. પરમાત્મામાં શું ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોની આશા તૃષ્ણા હોઈ શકે ? કદાપિ નહિ. માટે પોતાને પરમાત્મામય કે પરમાત્મા હોવાની ભા[illegible] કદાપિ કોઇ વિજય એવા સ્વાર્થી કે વિષયી રૂપમાં [illegible]

મન સબ પર અસ્વાર હૈ, પેંડા કરે અનંત;
મન હી પર અસ્વાર હો, કોઉક બીરલા સંત.
કાગજ કેરી નાવડી, પાની કેરી ગંગ;
કહે કબીર કૈસે તીરૂં; પાંચ કુસંગી સંગ ?

(૮) મન સર્વના ઉપર સવાર થઇને ફર્યા કરે છે—એ માણસ પોતાના મનરૂપી અશ્વની લગામ પોતાના હાથમાં ન ર શકવાથી તે ઘોડા ઉલટા હાંકનારના માલિક બનીને તેહેને અનંતક આડાઅવળા ભ્રમણ (જન્મ મરણ) કરાવે છે. પણ સંતપુરૂષ—પરમા પરાયણ પુરૂષો તો પરમાત્માની અનંતશક્તિ પોતામાં મનને માત્ર ઘોડા જ માને છે—અને તેહેને પોતાના માલિક થવા નથી પણ પોતે તેહેના માલિક બની યથેષ્ઠ જગાએ હાંકી જાય તેથી દુઃખમાં પડતા નથી.

(૯) આ શરીર કાગળના બનાવેલા હોડીઆ જેવું છે; જેના હોડીઆ વડે જેમ નદી તરી શકાય નહિ, તેમ ક્ષણભંગુર શરીરવડે સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય નહિ. સસા અનેક આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ ચાલુ જ હોવાથી જો તે સર્વની શરીર ઉપર થવા લાગે તો શરીર ઘડી પણ ટકે નહિ. પ. આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિને હરી કહાડનાં શિપાઇએ તો જ આરોગ્ય રહી શકે. વળી આ શરીરને પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપી મળ્યા છે, એટલે કે તેહેને ખરાબા અને ડુંગરા અને વમળમાં જાય છે તેથી તે જલદી નાશ પામે અને ધારેલે સ્થળે (પરમા. પહોંચી શકે નહિ. માટે સ્પર્શ સુખની લાલસા, જીહ્વા લાલસા, મોહક પદાર્થો જોવાની લાલસા, મોહક અવાજ લાલસા મોહક ગંધની લાલસા: એ સર્વ લાલસાઓના ખેંચ ખેંચાતાં અને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ આવવા છતાં તે બેડીમાં (ર ન જકડાતાં જ્ઞાન અને આનંદમય આપણું મૂળ સ્વરૂપ અખંડ રાખી તેમાં તલ્લીન રહેવાનો મહાવરો પાડીએ આપને ધારેલે સ્થળે (પરમ દશાએ) જઇ પહોંચીએ.

મનકી હારે હાર હૈ, મનકી જીતે જીત;
પરબ્રહ્મ જો પાઇએ, મનુષ્ય હોય અજીત. ૭

દુનીઆમાં સ્થૂલ અથવા દશ્ય રૂપે પ્રતિબિંબ પામે છે. માટે દુનીઆમાં વિજય કે સુખ જોવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે પોતાના મનને સ્થિર–દૃઢ–વિજય અને સુખનો પોતાને હક્ક છે અને તે મળશે જ એવી ભાવનામય–શૌર્યવાન–ધીરજવાન બનાવીને તે રસ્તે ત્હાં જ વિજય અને સુખ પ્રથમ ઉત્પન્ન કરવું, એટલે ત્હેના પ્રતિબિંબ તરીકે બાહ્ય સૃષ્ટિમાં સુખ અને વિજય જોવામાં આવશે જ. આમ કરવા માટે ઉપાય બતાવે છે કે, "હું પરબ્રહ્મ જ છું–પરમાત્મા જ છું–મ્હને અશક્ય કાંઈ નથી." એવી ભાવનાવડે જો માણસ દેહ છતાં પણ બ્રહ્મત્વ મેળવે તો તે અજીત બને છે–એને કોઇ જીતી શકે નહિ. આ ભાવના કોઇ શબ્દોમાં સમાતી નથી. જેટલે અંશે એક માણસ એ ભાવનાથી તન્મય બની શકે એટલે અંશે ત્હેને વિજય મળે. નૅપોલીઅને પોતાને પરમાત્મ સ્વરૂપ માનવાની ભાવના ભાવી નહોતી તોપણ "હું પ્રબળ છું–હું કોઇથી હારવાનો નહિ જ" એવી ત્હેની સતત ભાવનાને લીધે એણે એટલું બળ અને વિજય મેળવ્યાં હતાં કે જેની બરાબરી જવલ્લે જ કોઇ કરી શકશે; કોઇ માણસ એથી પણ આગળ વધીને પોતામાં પરમાત્મભાવ ભાવે તો એથીએ વધારે વિજય મેળવી શકે. યાદ રાખવું કે ભાવનાઓ કાંઈ માત્ર શબ્દોની ભંગજાળ નથી; ભાવના કાંઇ મગજનું કામ નથી પણ હૃદયનું કામ છે; તેથી શુભ ભાવનાને લીધે હૃદય બળવાન અને પવિત્ર થવું જ જોઇએ. મહાન વિજય અને વિકાર ભેગા રહી શકતા નથી. માટે માયાવી–ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોના લાલસાથી ભાવના ભાવનાર કદી ફાવી શકતો નથી–એનું નામ 'ભાવના' કહેવાય જ નહિ, એ તો 'વિકલ્પ' કહેવાય. બ્રહ્માનંદમાં શું ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોની આશા તૃષ્ણા રહી શકે? કદાપિ નહિ. માટે પોતાને પરમાત્મામય કે પરમાત્મા હોવાની ભાવના ભાવનાર કદાપિ કોઇ વિજય મેળવવા સ્વાર્થી કે વિષયી રૂપમાં [illegible] શકે જ નહિ.

મન ઘોડા પર અસ્વાર હૈ, પેંડા કરે અનંત;
મન હી પર અસ્વાર હો, કોઇક બીરલા સંત.
કાગજ કેરી નાવડી, પાની કેરી ગંગ;
કહે કબીર કૈસે તીરૂં; પાંચ કુસંગી સંગ ?

(૮) મન ઘોડાના ઉપર અસ્વાર થઈને ફર્યા કરે છે—એ પ્રમાણે પોતાના મનથી અપની લગામ પોતાના હાથમાં ન રહેવાથી તે ઘોડા ઉલટા હાંકનારના માલિક બનીને તેને અનંત આવાગમનના ભ્રમણ (જન્મ મરણ) કરાવે છે. પણ સંતપુરૂષ—પરમાત્મ સ્વરૂપ પુરૂષો તો પરમાત્માની અનંતશક્તિ પોતામાં છે અને મન માત્ર ઘોડા જ માને છે—અને તેને પોતાના માલિક થવા નથી દેતા પોતે તેના માલિક બની રહે છે એટલે કાંઈ ત્રાસ કે દુઃખમાં પડતા નથી.

(૯) આ શરીર કાગળના બનાવેલા હોડીઆ જેવું છે; જેમ હોડીઆ વડે જેમ નદી તરી શકાય નહિ, તેમ ક્ષણભંગુર શરીરવડે સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય નહિ. એમ આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ [illegible] શરીર ઉપર [illegible] શરીર ધરી [illegible] નહિ [illegible] [illegible] શરીરને પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપી [illegible] છે, [illegible] તેને [illegible] અને [illegible] [illegible] (પરમાત્મ [illegible]) [illegible]

. ૬

મનકી હારે હાર હૈ, મનકી જીતે જીત;
પરબ્રહ્મ જો પાઇયો, મનુષ્ય હોય અજીત. ૭

દુનીઆમાં સ્થૂલ અથવા દૃશ્ય રૂપે પ્રતિબિંબ પામે છે. માટે દુનીઆમાં વિજય કે સુખ જોવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે પોતાના મનને સ્થિર–દૃઢ–વિજય અને સુખનો પોતાને હક્ક છે અને તે મળશે જ એવી ભાવનામય–શૌર્યવાન–ધીરજવાન બનાવીને તે રસ્તે ત્હાં જ વિજય અને સુખ પ્રથમ ઉત્પન્ન કરવું, એટલે ત્હેના પ્રતિબિંબ તરીકે બાહ્ય સૃષ્ટિમાં સુખ અને વિજય જોવામાં આવશે જ. આમ કરવા માટે ઉપાય બતાવે છે કે, " હું પરબ્રહ્મ જ છું–પરમાત્મા જ છું–મ્હને અશક્ય કાંઈ નથી. " એવી ભાવનાવડે જો માણસ દેહ છતાં પણ બ્રહ્મત્વ મેળવે તો તે અજીત બને છે–એને કોઇ જીતી શકે નહિ. આ ભાવના કાંઇ શબ્દોમાં સમાતી નથી. જેટલે અંશે એક માણસ એ ભાવનાથી તન્મય બની શકે એટલે અંશે ત્હેને વિજય મળે. નૅપોલીઅને પોતાને પરમાત્મ સ્વરૂપ માનવાની ભાવના ભાવી નહોતી તોપણ " હું પ્રબળ છું–હું કોઇથી હારવાનો નહિ જ " એવી ત્હેની સતત ભાવનાને લીધે એણે એટલું બળ અને વિજય મેળવ્યાં હતાં કે જેની બરાબરી જવલ્લે જ કોઇ કરી શકશે; કોઇ માણસ એથી પણ આગળ વધીને પોતામાં પરમાત્મ-ભાવ ભાવે તો એથીએ વધારે વિજય મેળવી શકે. યાદ રાખવું કે ભાવનાઓ કાંઈ માત્ર શબ્દોની ભંગજાળ નથી; ભાવના કાંઇ મગજનું કામ નથી પણ હૃદયનું કામ છે; તેથી શુભ ભાવનાને લીધે હૃદય બળવાન અને પવિત્ર થવું જ જોઇએ. મહાન વિજય અને વિકાર ભેગા રહી શકતા નથી. માટે માયાવી–ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોની લાલસાથી ભાવના ભાવનાર કદી ફાવી શકતો નથી–એનું નામ 'ભાવના' કહેવાય જ નહિ, એ તો ' વિકલ્પ ' કહેવાય. પરમાત્મામાં શું ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોની આશા તૃષ્ણા હોઈ શકે ? કદાપિ નહિ. માટે પોતાને પરમાત્મામય કે પરમાત્મા હોવાની ભાવના ભાવનાર કદાપિ કોઇ વિજય એવા સ્વાર્થી કે વિષયી રૂપમાં ચિંતવી શકે જ નહિ.

મન સબ પર અસ્વાર હૈ, પેંડા કરે અનંત;
મન હી પર અસ્વાર હો, કોઉક બીરલા સંત.
કાગજ કેરી નાવડી, પાની કેરી ગંગ;
કહે કબીર કૈસે તીરૂં; પાંચ કુસંગી સંગ ?

(૮) મન સર્વના ઉપર સ્વાર થઈને ફર્યા કરે છે—એ માણસ પોતાના મનરૂપી અશ્વની લગામ પોતાના હાથમાં ન શકવાથી તે ઘોડા ઉલટા હાંકનારના માલિક બનીને ત્હેને અનંત આડાઅવળા ભ્રમણ (જન્મ મરણ) કરાવે છે. પણ સંતપુર... પરાયણ પુરૂષો તો પરમાત્માની અનંતશક્તિ પોતામાં હે મનને માત્ર ઘોડા જ માને છે—અને ત્હેને પોતાના માલિક ન... નથી પણ પોતે ત્હેના માલિક બની યથેષ્ઠ જગાએ હાંકી તેથી દુઃખમાં પડતા નથી.

(૯) આ શરીર કાગળના બનાવેલા હોડીઆ જેવું છે; ...ના હોડીઆ વડે જેમ નદી તરી શકાય નહિ, તે ક્ષણભંગુર શરીરવડે સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય નહિ. અનેક આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ ચાલુ જ હોવાથી જો તે સર્વની શરીર ઉપર થવા દઈએ તો શરીર ઘડી પણ ટકે નહિ. આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિને હમી હૃદયનાં છિપાઈએ તો જ આરોગ્ય રહી શકે. વળી આ શરીરને પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપી ...મળ્યા છે, એટલે કે ત્હેને ખરાબા અને ડુંગરા અને વમળમાં જાય છે તેથી તે જલદી નાશ પામે અને ધારેલે સ્થળે (... પહોંચી શકે નહિ. માટે સ્પર્શ સુખની લાલસા, ઇચ્છા લાલસા, મોહક પદાર્થો જેવાની લાલસા, મોહક અવાજ સાં... ...ાલન મોહક ગંધની લાલસાઃ એ સર્વ લાલસાઓના ખ... ...ંચાતા અને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ આવવા છતાં તે બેડીમાં ન જકડાતા જ્ઞાન અને આનંદમય આપનું મન ... ...આત્મા રાખી ત્હેમાં તલ્લીન રહેવાનો મહાવરો પા... આપનું ધારેલે સ્થળે (પરમ હદાએ) જલ્દી પહોંચીએ.

મનકી હારે હાર હૈ, મનકી જીતે જીત;
પરબ્રહ્મ જો પાઇએ, મનુષ્ય હોય અજીત. ૭

દુનીઆમાં સ્થૂલ અથવા દૃશ્ય રૂપે પ્રતિબિંબ પામે છે. માટે દુનીઆમાં વિજય કે સુખ જોવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે પોતાના મનને સ્થિર–દૃઢ–વિજય અને સુખનો પોતાને હક્ક છે અને તે મળશે જ એવી ભાવનામય–શૌર્યવાન–ધીરજવાન બનાવીને તે રસ્તે ત્હાં જ વિજય અને સુખ પ્રથમ ઉત્પન્ન કરવું, એટલે ત્હેના પ્રતિબિંબ તરીકે બાહ્ય સૃષ્ટિમાં સુખ અને વિજય જોવામાં આવશે જ. આમ કરવા માટે ઉપાય બતાવે છે કે, " હું પરબ્રહ્મ જ છું–પરમાત્મા જ છું–મ્હને અશક્ય કાંઈ નથી." એવી ભાવનાવડે જો માણસ દેહ છતાં પણ બ્રહ્મત્વ મેળવે તો તે અજીત બને છે–એને કોઇ જીતી શકે નહિ. આ ભાવના કાંઇ શબ્દોમાં સમાતી નથી. જેટલે અંશે એક માણસ એ ભાવનાથી તન્મય બની શકે એટલે અંશે ત્હેને વિજય મળે. નૅપોલીઅને પોતાને પરમાત્મ સ્વરૂપ માનવાની ભાવના ભાવી નહોતી તોપણ " હું પ્રબળ છું–હું કોઇથી હારવાનો નહિ જ " એવી ત્હેની સતત ભાવનાને લીધે એણે એટલું બળ અને વિજય મેળવ્યાં હતાં કે જેની બરાબરી ભાગ્યે જ કોઇ કરી શકશે; કોઇ માણસ એથી પણ આગળ વધીને પોતામાં પરમાત્મભાવ ભાવે તો એથીએ વધારે વિજય મેળવી શકે. યાદ રાખવું કે ભાવનાઓ કાંઈ માત્ર શબ્દોની ભંગજાળ નથી; ભાવના કાંઇ મગજનું કામ નથી પણ હૃદયનું કામ છે; તેથી શુભ ભાવનાને લીધે હૃદય બળવાન અને પવિત્ર થવું જ જોઇએ. મહાન વિજય અને વિકાર ભેગા રહી શકતા નથી. માટે માયાવી–ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોની લાલસાથી ભાવના ભાવનાર કદી ફાવી શકતો નથી–એનું નામ 'ભાવના' કહેવાય જ નહિ, એ તો 'વિકલ્પ' કહેવાય. પરમાત્મામાં શું ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોની આશા તૃષ્ણા હોઇ શકે ? કદાપિ નહિ. માટે પોતાને પરમાત્મામય કે પરમાત્મા હોવાની ભાવના ભાવનાર કદાપિ કોઇ વિજય મેળવ્યા [illegible] રહી શકે જ નહિ.

મન દાન્ત પર અસવાર હૈ, પૈંડા કરે અનંત;
મન હી પર અસવાર હો, કોઈક બીરલા સંત.
કાજળ કેરી કોટડી, પાણી કેરી ગંગ;
કહે કબીર કૈસે નીકલે; પાંચ કુસંગી સંગ ?

(૬) મન મર્કટના ઉપર અસવાર થઈને ફર્યા કરે છે—એ [illegible]

(૭) [illegible]

કાયા દેવલ મન ધજા, વિષય લહર ફહેરાય;
મન ચાલ્યાં દેવલ ચલે, તાકા સર્વસ જાય. ૧૦
મન ચાલે તો ચલન દે, ફિર ફિર નામ લગાય;
મન ચાલા તન થંભ હૈ, તાકા કછુ ન જાય. ૧૧

(૧૦) કાયારૂપી દેવળ છે કે જેમાં આત્મા રહેવા આવ્યો છે. એ દેવળ ઉપર મનરૂપી ધ્વજા છે, કે જે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય રૂપી પવનથી ઘડીમાં એક દિશામાં અને ઘડીમાં બીજી દિશામાં ઉડયા કરે છે. પરન્તુ જ્યહાં સુધી એ ધ્વજાના ઉડવા સાથે દેવળ નથી ઉડતું ત્યહાં સુધી આબાદી છે; જો મનરૂપી ધ્વજાના જબરા ઝપાટાથી દેવળરૂપી શરીર પણ ઉડે—મનની પાછળ ગતિ કરે—અર્થાત્ મનના સંકલ્પ પ્રમાણે કર્મ કરે તો તે કાયારૂપી મંદિરમાં વસનારો આત્મા ખુવાર થવાનો જ. કહેવાનું તાત્પર્ય કે મનને શુદ્ધ કરવા—સ્થિર કરવા કોશિશ કરો અથવા તે ન બને તો મનની પાછળ શરીરને જતું અટકાવો, એટલે ખરાબ ઇચ્છા થઇ તો ખરાબ કૃત્યમાં શરીરને ગતિ કરવા દેશો નહિ. એથી મન અંતે થાકીને બેસી રહેશે. મનને કહો કે "ત્હારે ઉડવું હોય એટલું ઉડી લે; હું ત્હારી સાથે ભટકવા નવરો નથી. તું વાંદર છે અને હું તો માણસ છું. ત્હારા-મ્હારા રસ્તા જૂદા જ છે."

(૧૧) જો અનંતકાળથી દોડાદોડ કરવાની પ્રકૃતિવાળું મન પ્રયત્ને પણ સ્થિર બેસે નહિં તો ભલા ત્હેને જવા દે, ઉડવા દે; અને એને ઠેકાણે લાવવા માટે પરમાત્માને બોલાવ—પરમાત્માનું સ્મરણ કર. એ અનંતશક્તિસ્વરૂપ તત્ત્વનું ચિન્તવન થવાથી—અને વારંવાર ચિન્તવન થવાથી મનરૂપી બહારવટીઓ ડરીને ચૂપચાપ બેસી જશે. જેનું મન ભટકવા છતાં શરીર મનના હુકમ મુજબ ગતિ કરતું નથી ત્હેને બહુ નુકસાન થશે નહિ.

જો મન ગયા તો જાન દે, મત જાને દે શરીર;
બિન ચિલ્લે ચઢી કમાન જ્યોં કિન બિધ લાગે તીર?
યો મન અટક્યો બાવરો, રાખો ઘટમેં ઘેર;
જો મમતામેં ગલ ચલે, (તો) અંકુશ દે દે ફેર.
મેરા મન મકરંદ થા, કરતા બહુત બિગાર;
અબ સુધા મારગ ચલા, હરિ આગે હમ લાર.

(૧૨) ધનુષ્ય (કામઠાની)ની કમાન ભલે ચઢાવી, પણ સ્થિર હશે તો કોને વાગવાનું છે? ભલે મનરૂપી કામઠું ત્હારા શર રૂપી તીરને અનિમાન કરવા ઉશ્કેરે-ઠેલો મારે-પરન્તુ તું જો ઉશ્કેરણી અને ઠેલાને ગણકારીશ નહિ તો કાંઇ નુકસાન થશે?

(૧૩-૧૪) જો મન બાવરૂં-આકુળવ્યાકુળ-ચપળ બટકવા તૈયાર થાય-જો એને બહારની હવા ખાવાની ટેવ જ લાગે તો 'ઘટ' એટલે 'હૃદય'માં એને ઘેરી રાખ, પ્રાણાયામ સ્થિર કરી દે. એમ છતાં પણ જો તે "હું જ ખરૂં" એવી [illegible] લીધે પાછું આવવા માંડે તો તીવ્ર અંકુશરૂપી વચનોના [illegible] એને મારીને પાછું ફેરવ. કાં તો એમ કરવાથી તે એક ઠેકાણે જ [illegible] અને તાબે થશે; અને ત્યારે [illegible] [illegible] હાલ તો ([illegible] [illegible] [illegible]) [illegible] કર્યું હતું તેમ કર. કહે છે કે મારૂં મન પ્રથમ ભમર જેવું હતું તે અહીં નહીં [illegible] સુંદરતા [illegible] હતું અને [illegible] ઘણું કરતું પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] બોલાવ્યા અને [illegible] [illegible] [illegible] એમ [illegible] શરૂ કર્યું ત્યારથી તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. અર્થાત્ પરમાત્માના [illegible] [illegible] કર્યું [illegible] તે પરમાત્માર્થે જ કરવાનું [illegible] મન [illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] [illegible] તેમ [illegible] [illegible] [illegible] નહિ પણ [illegible] [illegible] મન [illegible] [illegible] [illegible] છે.

[illegible] દિન તું [illegible] અજ્ઞાન !
[illegible] છે [illegible], [illegible] આન ! [illegible]
[illegible] નહિ, તો મન [illegible]
[illegible] (તો) [illegible] કરે [illegible]. [illegible]
[illegible] નહિ [illegible], [illegible] આર !
[illegible] [illegible] આર [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

મન ઠહેરા તબ જાનિયે, અનસુઝ સંબૈ સુઝાય;
જ્યોં અંધિયારે ભવનમેં, દીપક બાર દિખાય. ૨૧
કબીર! મન પરમોધ લે, આપહિ લે ઉપદેશ;
જો યે પાંચોં બશ કરેં, શિષ્ય હોય સબ દેશ. ૨૨

કરવાના ઇરાદાથી થયેલું કામ બગડે અગર સુધરવા છતાં કોઇને તે પસંદ ન પડે તો ગાળો ખાવાનો વખત આવે; પરન્તુ એ પણ ઇશ્વરે જ કામ કર્યું છે એમ ઇશ્વરને અર્પણ કરવાની પદ્ધતિને લીધે ગાળથી બચી જવાય છે ! એમ સઘળી જોખમદારી દૂર થાય છે. માટે કબીરજી કહે છે કેઃ હે જીવ ! 'ફલાણું કામ તો મ્હેં કર્યું.' એમ જો કોઇ દિવસ બોલ્યો છે તો યાદ રાખજે કે માર ખાઇશ, 'હું પણા' ને લીધે કર્મ ચ્હોંટશે અને તેથી જન્મ મરણનાં દુઃખ ભોગવવાં પડશે.

(૨૧) મન સ્થિર થયું એમ શી રીતે ખબર પડે ? તો કહે છે કે, જ્યારે અગાઉ નહિ દેખાતી એવી ચીજ દેખી શકાય ત્યારે જાણો કે મન સ્થિર થયું: (જેમ સ્થિર જળમાં મ્હોંનું પ્રતિબિંબ દેખાય, પણ હાલતા પાણીમાં ન દેખાય, તેની રીતે જ્યારે મન સ્થિર થયું હોય ત્યારે જ અગોચર આત્મતત્ત્વ દૃષ્ટિએ પડે.) અંધારાવાળા ઘરમાં દીવો આવે કે વાળ પણ તરત દેખાય તેમ સ્થિરતાનો ગુણ પ્રાપ્ત થયો કે તરત હૃદય મંદિરમાં પ્રકાશ ખુલ્લો થઇ સ્વસ્વરૂપ દેખાવાનું જ.

(૨૨) હે કબીર ! ત્હારા મનને તું પોતે જ શિખામણ આપ; અને પોતે જ શિખામણ લે. તું પોતે જ ગુરૂ અને શિષ્ય બન. બાકી શિષ્યો કરવાનો મોહ છોડી દે; કારણ કે એ પણ એક જાતની મનની નબળાઈ અને મિથ્યાભિમાન છે. જે સાધુઓ પાંચે ઇન્દ્રિયો જીતે છે તેમને શિષ્યો કરવાની અને ગુરૂ બનવાની માનસિક નબળાઇ પસંદ હોતી નથી; તે છતાં તેમના ગુણોને લઈ નમ્રતા દેખાડનારા સમસ્ત લોકો તેમના શિષ્ય થવા દોડી આવે છે

મન કપડા મેલા ભયા, ઈનમેં બહુત બિગાર;
યે મન કૈસે ધોઈએ, સંતોં કરો બિચાર.

સદ્ગુરૂ ધોબી, જ્ઞાન જલ, સાબુ સુરજનહાર;
સુરત શિલા પર ધોઈએ, નિકસે જ્યોત અપાર!

કબીર! કાયાકો અંગો, સાબુન સાંઈ નામ;
રામ હી રામ પુકારતાં, ધોયા પાંચોં ઠામ!

કબીર! મન નિશ્ચલ કરો, ગોવિંદકે ગુન ગાય;
નિશ્ચલ બિના ન પાઈએ, કોટિક કરો ઉપાય.

(૨૩-૨૪-૨૫) હે સંત પુરુષો! બહારના શરીરની અને કપડાંનાં મેલોની સફાઈ અને ટાપટીપમાં મન ન રાખો. જુઓ ખરા કે તમારૂં અંતરનું શરીર (મન) અને તેનાં વસ્ત્રો (વિ[illegible] મલિન થઈ ગયાં છે, તેથી બહુજ બગાડ થાય છે—નુકસાન થાય છે. એ મનને અને વિચારોને કેવી રીતે ધોઈને સાફ કરવા એનો જ [illegible] કરો ને સુખી થાઓ. જુઓ હું તમને તે માટે રસ્તો બતાવું. સદ્ગુરૂરૂપી ધોબીને ઘેર તમારે ધોવા નાખવું; જ્ઞાનરૂપી અપાર [illegible] જલ અને પરમાત્મા સ્મરણ રૂપી સાબુ એ બેની મદદથી [illegible] સંકેત રૂપું 'સુરત' અથવા તલ્લીનતા-ધ્યાનરૂપી શિલા ઉપર ધોવાથી એ તદ્દન સ્વચ્છ પ્રકાશમાન-તેજસ્વી બનશે [illegible] થશે, અને એનાં મુખમાંથી અપાર જ્યોત પ્રકાશી ઉઠશે. [illegible] (રૂડું-કહેલું) કાયારૂપી [illegible] મન કાઢી નાખવું [illegible] મનને પરમાત્માના નામ રૂપી સાબુથી સાફ કરો, [illegible] કરવાથી પાંચે ઇન્દ્રિયોથી સ્વચ્છ [illegible]

* (૨૬) પરમાત્માના ગુણ ગાવાથી તમારૂં મન નિશ્ચલ [illegible] અભિલાષા [illegible] મન નિશ્ચ-

ભક્તિ દ્વાર હૈ સાંકડા, રાઈ દસમા ભાય;
મન જબ મેંગલ હો રહ્યા, ક્યોં કર સકે સમાય? ૨૭
રાઈ બાંટા બીસવાં, ફિર બીસનકા બીસ;
એસા મનુવા જો કરે, તાહી મિલે જગદીશ. ૨૮
જબ લગ આશ શરીરકી, નિર્ભય ભયા ન જાય;
કાયા-માયા મન તજે, ચૌપટ રહા બજાય. ૨૯

જબર કર્યું દિલ સ્થિર થઈ શકશે નહિ. બીજા કરોડ ઉપાય કરશો તે સઘળા નકામા છે, અગર ઓછા અસરકારક છે. માટે પરમાત્મ સ્મરણ વડે પ્રથમ તો મનને નિશ્ચલ કરો.

(૨૭–૨૮) પરમાત્માના દરબારમાં જવા માટે ત્રણ રસ્તા છે. (૧) કર્મયોગ, (૨) જ્ઞાનયોગ, અને (૩) ભક્તિયોગ. આ ત્રણે પૈકીનો ભક્તિ યોગનો રસ્તો ઘણો સાંકડો છે; એક રાઈના દાણાના દસમા ભાગ જેટલો સાંકડો છે. એ રસ્તે જવા ઇચ્છનારે મનને છેક જ ન્હાનું કરી નાખવું જોઇએ તો જ અંદર જવાશે. ત્હેને બદલે આપણે આજકાલના કહેવાતા 'ભક્તો' તો "અમે ધર્મી છીએ, અમે રોજ પૂજા કરીએ છીએ." વગેરે અભિમાનના શબ્દો ઉચ્ચારીએ છીએ; આ પ્રમાણે અભિમાન રૂપી હાથી ઉપર આપણું મન મ્હાવતની માફક બેસીને–ઉંચે ચ્હડીને પછી પેલા ભક્તિના દરવાજામાં પેસવા જાય છે તે કેવી રીતે દાખલ થઈ શકે? ત્હેને બદલે અભિમાનરૂપી હાથી ઉપરથી મનને ઉતારીને ત્હેને રાઇના સો ટૂકડામાંના એક ટુકડા જેવડું ન્હાનું કરી નાખીએ–અર્થાત્ મનને એકાગ્ર કરી નાખીએ તો પરમાત્માની કચેરીમાં પહોંચી શકીએ; અર્થાત્ અભિમાન અને બહિર્દષ્ટિથી મુક્ત થયેલા મન વડે જ પરમાત્મજ્યોત દેખી શકાય.

(૨૯) જ્યહાં સુધી શરીરસુખની આશા–તૃષ્ણા છે અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના સ્વાદની લેહેજત ગમે છે ત્યહાં સુધી નિર્ભયતા કદી મળવાની નથી; કારણ કે ઇન્દ્રિયો તેમજ ઇન્દ્રિયજન્ય સુખો અસ્થિર છે.

મન રાજા મન રંક હૈ, મન કાયર મન સૂર;
શૂન્ય શિખર પર મન રહે, મસ્તક આવે નૂર.
તેહી જ્યોતમેં મન ધરે, મન ઘર હોય પતંગ;
'આપા' ખોયે હરિ મિલે, તૂજ મિલ્યા રહે રંગ.

અને તે હોતાં દુઃખ થયા વગર ન જ રહે; તો પછી એવી સા[illegible] જરને નિર્બલતા કેવી રીતે હોય ! પણ જેઓ તે લાલસાએ[illegible] દૂર રહી એટલે કે કાયા અને કાયાની આસપાસની દુનીઆની [illegible] જાળેથી પોતાના મનને વેગળું રાખે છે; તેઓ માનસિક સૃ[illegible] એક વિશાળ ચોગાનમાં ખેલી શકે છે; તેઓની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ ખી[illegible] ખીલે છે અને તે વડે તેઓ આંતર આનંદની લહેજત ભોગવી શ[illegible]

(૨૦) કોઈ માણસ રાજા દેખાય છે, કોઈ રંક દેખાય [illegible] કોઈ કાયર દેખાય છે અને કોઈ શૂરવીર દેખાય છે, પણ ખરું [illegible] માણસ તો હાડ-માંસના પૂતળાં છે. રાજા-રંક-કાયર-શૂરવીર બધા વેશ 'મન' ના છે. કાયા એને ત્યાં જન્મે છે. પણ મન રાજા જેવું હોય તો તે માણસ રાજા જ છે, કાયા ભલે તેવી [illegible] હોય પણ મન જો [illegible] હોય તો તે માણસ [illegible] કાર્ય નીપજાવી શકે છે. માટે 'મન' જ બધું કાર્ય કરે છે એમ [illegible] મનરૂપી [illegible] અને [illegible] 'શિખર' એટલે [illegible] પરમાત્મા [illegible]

(૨૧) [illegible]

ડોરી લાધી ભય ગયા, મન પાયા વિશ્રામ;
ચિત્ત ચોંટા હરિ નામસે, મિટ ગયા સબહી કામ. ૩૨
યહ મન હરિ ચરને ચલા, માયા–મોહસે છૂટ;
બેહદ માંહી ઘર કિયા, કાલ રહા શિર કૂટ ! ૩૩
યહ મન થાકી થીર ભયા, પગ બિન ચલે ન પંથ;
એકે અક્ષર અલખકા, થાકે કોટી ગ્રંથ. ૩૪

સ્મરણમાં રાખીને શરીરરૂપી પતંગ તે સ્મરણ રૂપી દોરીથી બાંધેલું રાખવું જોઈએ, અને પછી શરીર ભલે પૂર્વ જન્મના કર્મો અથવા 'ભોગાવળી કર્મો' મુજબ દુનીઆમાં અનેક વેશ ભજવે, પણ મન ત્હેને હર કોઈ વખતે પોતાની ઇચ્છા મુજબ પાછું ખેંચી શકશે. ક્રિયાશૂન્ય થવું એ કેટલાકની માન્યતા છે તે ખોટી છે; કર્ત્તવ્યો તો બજાવવાં જ, પણ મનને સ્વ સ્વરૂપમાં રોકીને કાયાને પોતાના કર્ત્તવ્યો લુખ્ખા ભાવથી કરવા દેવાં. લૉન્ગફેલો પણ એમ જ કહે છે:

Act, **Act** in the living present
Heart **within** and God overhead.

(૩૨) પરમાત્મા જેવા સજ્જડ ઝાડના મૂળ સાથે દોરી બાંધી તેથી હવે મ્હારો સઘળો ભય ચાલ્યો ગયો છે અને મનને વિશ્રામ મળ્યો છે. હરિસ્મરણમાં ચિત્ત લાગવાથી સઘળી ઇચ્છાઓ દૂર થઈ છે અથવા સઘળાં કામ સિદ્ધ થયાં છે.

(૩૩) આ મન માયા અને મોહનાં રાજ્યમાંથી નાસી છૂટીને હરિના ચરણમાં ગયું અને હદ વગરના પરમાત્મામાં જઈ વાસ કર્યો તેથી (એવી મ્હોટી ઓથ જોઈને) યમદેવ પોતાનું માથું કૂટતો ઉભો રહ્યો! કારણ કે તે સ્થળે તે હાનિકારક થઈ શકે જ નહિ.

(૩૪) મન ભટકી ભટકીને થાકયું તેથી હવે સ્થિર થયું; હેના પગ જ ભાગી ગયા તો હવે શી રીતે નાસી શકે? હવે તો એ મન એક અક્ષરને–એક ૐ ઓંકારને–એક સ્વરૂપને જ પકડી બેઠું છે, જેની આગળ કરોડો ગ્રંથો નકામા છે.

'તૂં તૂં' કરતા તૂં ભયા, 'તૂં' મેં રહા સમાય;
તૂં માંહી મન મિલ રહા, અબ મન અંત ન જાય.
'તૂં તૂં' કરતા તૂં ભયા, મુઝમેં રહી ન 'હૂં';
બારી ફેરી બલિ ગઈ, જીત દેખૂં તિત તૂં.

---

(૩૫) 'તૂહી તૂહી' એમ પરમાત્માનું સ્મરણ કરતાં-કરતાં એવા તન્મય બની ગયા કે આ આત્મા પરમાત્મા બની ગયો; 'તું' માં જ સમાઇ ગયો. જ્યારે આ પ્રમાણે પરમાત્મામાં [illegible] મન પહોંચી ગયું ત્યારે પછી ક્યાંથી આવવા જવાનું રહ્યું?

(૩૬) હે પ્રભો! 'તૂહી તૂહી' કરતાં, કરતાં હું પોતે જ તું બની ગયો, હવે હું પણ મ્હારામાં રહ્યો જ નથી. [illegible] ફેરા ટળી ગયા છે. [illegible] પછી [illegible] કે એ નામ [illegible] ત્યારથી [illegible] જ્યાં જ્યાં 'તું'-પરમાત્માનાં [illegible] દર્શન [illegible] પરમ [illegible] ઉપર [illegible] અને હું [illegible] અને હવે [illegible] બની રહ્યું છું.

(૧૭) શબ્દ.

એક શબ્દ સુખ–રાસ હૈ, એક શબ્દ દુખ રાસ;
એક શબ્દ બંધન કરે, એક શબ્દસે ફાંસ. ૧
શબ્દ જો ઐસા બોલિયે, તનકા આપા ખોય;
ઔરનકો શીતલ કરે, આપનકો સુખ હોય. ૨
શીતલ શબ્દ ઉચ્ચારિયે, 'અહમ' આનિયે નાંહિ;
તબ પ્રીતમ તુજમેં બસે, દુશ્મન ભી તુજ માંહિ. ૩
શબ્દ સરીખા ધન નહીં, જો કોઇ જાને બોલ;
હીરા તો દામે મિલે, શબ્દ ન આવે મોલ. ૪

---

(૧) શ્રી પરમાત્માનું નામ બોલવું એ અનંત સુખ આપનાર થઈ પડે છે. ચાડી–નિંદા–કાચાકબલા વગેરે સંબંધી શબ્દ દુઃખ આપનાર થઇ પડે છે, રાજદ્રોહનો શબ્દ બંધન એટલે કેદ કરાવે છે અગર અપશબ્દથી કર્મબંધન થાય છે; એવીજ રીતે કેટલાક શબ્દોથી ફાંસી જેવું દુઃખ પણ થાય છે.

(૨) માટે શબ્દ વિચારીને બોલવા. એવા શબ્દ–એવી વાણી બોલો કે, બોલતી વખતે 'અહં' પણાને ભૂલીને પ્રેમદષ્ટિથી જ બોલો કે જેથી બોલનારને સુખ થાય અને સાંભળનારને પણ શાન્તિ થાય. **તથ્ય, પથ્ય અને પ્રિય શબ્દો બોલો,** અર્થાત્ ખરી વાત હોય તે જ બોલો, તે વાતથી કોઇને ફાયદો થાય તેમ હોય તો જ બોલો, અને તે પણ કઠોર નહિ પરંતુ પ્રિય શબ્દોમાં બોલો.

(૩) શીતળ શબ્દો બોલજો, અહંભાવથી બોલશો નહિ. મિત્ર કે શત્રુ કરવા તે ત્હારા પોતાના હાથમાં છે.

(૪) જો કોઇને શબ્દ બોલવાની ઉપર લખેલી કળા આવડતી હોય તો શબ્દ જેવું ધન જ બીજું નથી. હીરા ગમે તેટલી મોંઘી કિંમતે પણ મળી શકે છે; પણ શબ્દની તો કિંમત જ નથી–અમૂલ્ય છે.

કંઈ [illegible] મન ધરી ? [illegible] ?
[illegible] સુનાવે, [illegible] આપના કર [illegible].
[illegible], સુખ ઉપજે [illegible]
[illegible], નજરે [illegible].
[illegible] નહીં, [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible] દિન, [illegible]
[illegible].

(૧) [illegible]

(૨) [illegible]

[illegible]

[illegible]

શબ્દ બહુતહિ મૈં, સુન્યા મિટા ન મનકા મોહ;
પારસ તક પહુંચો નહીં, રહા લોહકા લોહ. ૯

શબ્દે મારે મર ગયે, શબ્દે છોડા રાજ;
જિસને શબ્દ બિવેક કિય, તાકા સરિયા કાજ. ૧૦

શબ્દ શબ્દ સબ કોઇ કહે, વહ તો શબ્દ વિદેહ;
જીંહા પર આવે નહીં, નિરખ-પરખ કર લેહ. ૧૧

શબ્દ બીના અંધી સુરત, કહો કહાં કો જાય ?
દ્વાર ન આવે શબ્દકા, ફીર ફીર ભટકા ખાય. ૧૨

---

(૯) ભાઈઓ, તમે અનેક ભવ થયાં અનેક જાતના શબ્દો સાંભળતા આવ્યા છો. પણ મનનો મોહ તે કશાથી મટયો નથી. જ્યાં સુધી પારસમણિ જેવા શબ્દની પ્રાપ્તિ થઇ નથી ત્યાં સુધી લોઢા જેવા જ રહી જવાના.

(૧૦) પરમાત્માનું નામ લેવા ખાતર કેટલાકે રાજ્ય છોડયાં છે, કેટલાકોએ દેહ અર્પણ કરી છે. સાચા અને ખોટા શબ્દ વચ્ચે જેમણે વિવેક કરી જાણ્યો છે તેઓનું કામ થયું છે-તેઓનો બેડો પાર ઉતર્યો છે.

(૧૧) શબ્દ-શબ્દ એમ સૌ કોઇ બૂમ પાડે છે. પણ ખરો શબ્દ ૐકાર શબ્દ એ તો વિદેહ-દેહ વગરનો છે-અર્થાત્ વાણિરૂપે નહિ પણ સ્મરણ રૂપે જ ઉચ્ચારાય એવો છે. જીભથી ઉચ્ચારવાનું કામ નથી, પણ એને શુભ દૃષ્ટિએ નિરખવો અને બુદ્ધિથી પરખવો અને પછી મનમાં જ રટવો.

(૧૨) સુરત અથવા ધ્યાન ધરવાની ઇચ્છા તો કદાચ કોઈને થાય, પરન્તુ કોનું ધ્યાન ધરવું તે ખબરે ન હોય તો શા કામનું? ૐકાર અથવા પરમાત્મા રૂપી શબ્દથી સુરત-લગની લગાડવી. એમ નહિ કરો તો પરમાત્માને રહેવાના મહેલનું દ્વાર હાથ લાગશે નહિ અને ફરી ફરીને ભટકવાનું ઉભું રહેશે

એક શબ્દ સુરૂ દેવકા, તાકા અનંત બિચાર;
થાકે મુનિજન પંડિતા, બેદ ન પાવે પાર. ૧

બેદ થકે બ્રહ્મા થકે, થાકે શંકર-શેષ;
ગીતાહૂં કી ગમ નહીં, જહાં સદ્‌ગુરૂકા ઉપદેશ. ૧

રૂપ રંગ ઠાકે નહીં, કુલ ન નામ ઉચાર;
શબ્દ સુરતમેં ખેલતા, કોઈ હંસ રસાલ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(૧૮) દાન.

કહે કબીર કમાલકો, દો બાતેં સીખ લે;
કર સાહબકી બંદગી, (ઔર) ભૂખેકો કુછ દે. ૧

હાડ બઢા હરિભજન કર; દ્રવ્ય બઢા કુછ દે;
અકલ બઢી ઉપકાર કર, જીવનકા ફલ યે. ૨

ગાંઠે હો સો હાથ કર, હાથ હોય સો દે;
આગે હાટ ન બાનીયા, લેના હો સો લે? ૩

(૧) કબીરજી પોતાના શિષ્ય કમાલને કહે છે કે, મ્હોટાં મ્હોટાં શાસ્ત્રો શિખવાનું બુદ્ધિબળ ન હોય તેથી તું ગભરાઇશ નહિ, પણ હિમત રાખીને બે વાતો જ ફક્ત શિખી લે; (૧) પરમાત્માની પ્રાર્થના અને (૨) ભૂખ્યાને દાન (અહીં ભૂખ્યાને દાન દેવું એટલે માત્ર ક્ષુધાતુરને અનાજ આપવું એવો અર્થ નથી; પણ દરદ, ક્ષુધા, જ્ઞાન વગેરે જે કાંઇ પીડા કોઇને હોય તે પીડા દૂર કરવામાં બનતી મદદ કરો એમ કહેવાની મતલબ છે.).

(૨) શરીર વધતું ગયું તો હવે હરિભજન કર (કારણકે વૃદ્ધાવસ્થા નજીકમાં આવે છે.); દ્રવ્ય વધવા લાગ્યું તો હવે દાન દેવા માંડ (નહિતો કાલે દોલત ખવાઇ જશે કે ચોરાઇકે બળી જશે); અક્કલ વધવા લાગી હોય તો હવે ઉપકાર કરવા માંડ (નહિ તો અક્કલને કાટ ચડશે); જીંદગીની સફળતાનો એ જ રસ્તો છે.

(૩) હે લેખાં ગણનારા વાણીઆ! ગાંઠે એટલે ખીસ્સામાં કે તીજોરીમાં હોય તે હાથમાં લે, હાથમાં હોય તે વડે દાન કર; કારણકે પરલોક જતાં રસ્તામાં દુકાન આવતી નથી. માટે અહીં દાન કરી પરમેશ્વરના ઘેર જમા કરાવ કે જેથી છેલ્લી મુસાફરી વખતે ત્હને જોઇતી ચીજો આપોઆપ મળી રહે.

ધર્મ કિયે ધન ના ઘટે, નદી ન સંચે નીર;
અપની આંખન દેખિયે, યોં કહે દાસ કબીર.
માંગન મરન સમાન હૈ, મત કોઇ માંગો ભીખ;
માંગનસે મરના ભલા, યહ સદ્‌ગુરૂકી શીખ.
મર જાઉં માગું નહીં, અપને તનકે કાજ;
પરમારથકે કારને, માંગત નાવે લાજ.
સહજ દિયા સો દૂધ બરાબર, માંગ લિયા સો પાની
ખીંચ લિયા સો રક્ત બરાબર, યહી કબીરા બાની.
જહાં દયા વહાં ધર્મ હૈ, જહાં લોભ વહાં પાપ;
જહાં ક્રોધ વહાં કાલ હૈ, જહાં ક્ષમા વહાં આપ

(૩) ધર્મનાં કામોમાં ધન વાપરવાથી તે ઓછું થતું [illegible] કબીરજી કહે છે કે ત્હેને આ વાત માનવામાં ન આવતી હો[illegible] નદી તરફ નજર કર; નદી કાંઇ પાણી સંઘરી રાખતી નથી એની કમી હોય ત્હેને લેવા દે છે; વળી વરાળરૂપે પોતામાં અહોનિશ પાણીના ઉમેરો થઇ જવા દે છે.

(૪) માગવું એ મરવા બરાબર છે, માટે કોઇ ભીખ માગ[illegible] સદ્‌ગુરૂ કહે છે કે માગવા કરતાં મરવું બહેતર છે, નહિ [illegible]

(૫) પવિત્ર પુરુષો એવી ટેક કરે છે કે, "આ શરીરને માટે માગવા કરતાં મરવું વધારે પસંદ કરું. પણ જો પરમાર્થ [illegible] શરમ રાખવી નહિ."

(૬) કબીરજી કહે છે કે, [illegible] છે. [illegible] છે [illegible]

(૭) જ્યાં [illegible] છે ત્યાં ધર્મ છે [illegible] છે ત્યાં [illegible] છે, જ્યાં [illegible] છે [illegible] છે અને જ્યાં [illegible] છે ત્યાં [illegible] છે

કુંજર મુખસે કન ગિરે, ખુટે ન વાકુ આહાર;
કીડી કન લેકર ચલી, પોષન નિજ પરિવાર. ૯

દાતા દાતા ચલ ગયે, રહ ગયે મખ્ખીચૂસ;
દાન માન સમજત નહીં, લડનેમેં મજબૂત! ૧૦

વિષય ત્યાગ વૈરાગ હૈ, સમતા કહીએ જ્ઞાન;
સુખદાયી સબ જીવસોં, સોહી ભક્તિ પ્રમાન. ૧૧

દયાકા લક્ષણ ભક્તિ હૈ, ભક્તિસે મિલે જ્ઞાન;
જ્ઞાનસે કેવલ ધ્યાન હૈ, યહ સિદ્ધાંત ઉર આન. ૧૨

---

(૯) હાથીને ઘણો દાણો જોઈએ; તે ઘણો દાણો ખાતો હોય તેમાંથી એક દાણો પડી ગયો અને કીડી તે દાણાને પોતાના ઘરમાં લઈ ગઇ અને પોતાના પરિવારનું પોષણ કર્યું. મતલબ કે મ્હોટાના મ્હોટા ખર્ચમાંથી જો તેઓ થોડુંઘણું બચાવે તો પોતે તેથી ભૂખ્યા રહે નહિ અને ગરીબોનું કામ થાય. ગોલ્ડસ્મીથ કવિ વાજબી કહે છે કે “ શ્રીમંતોના કપડાની ફાલતુ ઝુલોમાંથી અડધી દુનિયાના નાગા મનુષ્યો ઢંકાઇ રહે. ”

(૧૦) આજના જમાનામાં તો દાતાર પુરૂષો સ્વર્ગમાં સીધાર્યા અને મખ્ખીચૂસ કૃપણ લોકો રહી ગયા છે. દાન દેવામાં અને માનને લાયક પુરૂષોને માન આપવામાં આજના લોકો કાંઇ સમજતા જ નથી; માત્ર લડવું હોય તો તૈયાર છે !

(૧૧) વિષયવિકારનો મનથી ત્યાગ અર્થાત્ મનને નિશ્ચલ રાખવું એ જ ખરો ‘ વૈરાગ્ય ’ છે; સઘળા પ્રાણી અને બનાવો તરફ સમભાવથી જોવું–ચિત્તકલેશ કે હર્ષોન્માદ થવા ન દેવો એનું નામ જ ‘જ્ઞાન’ છે; અને સઘળા જીવોમાં પરમાત્મા વસે છે, માટે જીવ માત્રને સુખદાયી થવું એ જ ખરી ‘ભક્તિ’ છે.

(૧૨) ભક્તિનું દશ્ય ચિન્હ દયા છે જેનામાં દયા નથી તે

કબીર! યા સંસારમેં, પાંચ રતન હૈ સાર;
સાધુ મિલન અરૂ હરિ ભજન, દયા, દીન, ઉપકાર.

ધન રહે ન જોબન રહે, ન રહે ગામ ન ઠામ;
કબીર જગમેં જશ રહે, (કે) કર દે કિસીકા કામ!

લેનેકો હરનામ હૈ, દેનેકો અન્ન દાન;
તિરનેકો આધીનતા, બુડનેકો અભિમાન!

પશુકી તો પનિયાં ભઈ, નરકા કછુ ન હોય;
જો ઉત્તમ કરની કરે, (તો) નર નારાયન હોય.

ભક્તિવાળો કોઈ હોઈ શકે જ નહિ. અને ભક્તિથી જ્ઞાન મળે છે
જ્ઞાનથી ધ્યાન થાય છે. માટે હે શિષ્ય ! મનમાં સદૈવ દયા ર

(૧૩) કબીર કહે છે કે આ સંસારમાં પાંચ સારાં રત્ન
(૧) પવિત્ર પુરૂષની મુલાકાત, (૨) પરમાત્મ સ્મરણ, (૩) દયા
દીનતા–નમ્રતા, (૪) ઉપકાર અથવા પરોપકાર.

(૧૪) ધન, જોબન, ગામ, ઘર વગેરે કંઈ સ્થિર રહેવાનું
માત્ર જશ અમર રહે છે. માટે તું કોઈનું પણ કામ કરીને
મેળવ. "કીર્તિ કેરાં કોટડાં, પાડ્યાં નહિ પડંત!"

(૧૫) લેવા લાયક એક માત્ર હરિનું નામ છે, દેવા
શુભ દાન (અન્ન દાન) છે; તરવા માટે નમ્રતાનો ગુણ કામ
અને ડૂબવું હોય તો અભિમાનને પકડવું કરો!

(૧૬) જાનવરની ચામડીના તો જોડા પણ થાય છે; પણ
શરીર કશા કામનાં આવતું નથી. એવા નર દેહ નકામો છે,
જો કોઈ નર ઉત્તમ કરણી કરે તો નર મટી નારાયણ–પરમ
બની જાય છે.

(૧૯) ધૈર્ય.

કબીર ! ધીરજકે ધરે, હસ્તી સવા મન ખાય;
એક ટુકડે કારને, શ્વાન ઘરોઘર જાય ! ૧
ધીરે ધીરે રે મના ! ધીરે સબ કછુ હોય;
માલી સિંચે કેવડા, ઋત આવે ફલ જોય. ૨
બહુત ગઈ થોડી રહી, બ્યાકૂલ મન મત હોય;
ધીરજ સબકો મિત્ર હૈ, કરિ કમાઇ મત ખોય. ૩
ધીરજ બુધિ તબ જાનિયે, સમજે સબકી રીત;
ઉનકા અવગુન આપમેં, કબહુ ન લાવે મીત. ૪

(૧) કબીરજી કહે છે કે, ભાઈ તું ઉદ્યમ તો કરજે, પણ ચિંતા કરીશ નહિ. મનમાં ધૈર્ય રાખજે; કારણકે હાથીને સવા મણ અનાજ જોઇએ છે તો તેટલું મળી રહે છે અને કૂતરાને એક ટુકડા રોટલાથી પેટ ભરાય તેમ હોવા છતાં એટલો વિશ્વાસ નથી તેથી ઘેરોઘેર હડધૂત થવા માટે ભટકતો ફરે છે.

(૨) હે મન ! તું ધીરૂં થા. ધીરજથી બધું કામ સુધરશે. બાકી ચિંતા કરી ઉતાવળો થઈશ તો ઉલટું નુકસાન થઈ બેસશે. માળી કેવડા પર પાણી સીંચે છે ખરો, પણ ઋતુ વગર ફળ ઉત્પન્ન થતું નથી. માટે તું ધીરજ ધર, યોગ્ય સમયે સૌ થઈ રહેશે.

(૩) હે મન ! ઘણીએ પીડાઓ પતી ગઇ, હવે થોડી જ રહી છે એમ માની આકુળવ્યાકુળતા છોડ. સૌથી સારો મિત્ર ધૈર્ય છે. માટે અધીરો થઇને કરેલી કમાઇ ગુમાવીશ નહિ.

(૪) ધીરજનો ઉપદેશ લાગ્યો એમ ક્યારે જાણવું ? જ્યારે કોઇ માણસ સઘળા માણસની પ્રકૃતિ સમજી જાય અને ત્હેમના અવગુણો પોતામાં ન લાવતાં માત્ર સદ્‌ગુણો તરફ જ નજર રાખે, તો જાણો કે એને ધીરજનો ઉપદેશ લાગ્યો છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

કબહુંક મંદિર માલીયા, કબહુંક જંગલ બાસ;
સબહી ઠૌર સુહાવના, જો હરિ હોવે પાસ. ૯

સાત ગાંઠ કોપીન કી, મનમેં રખે ન શંક;
નામ–અમલ માતા રહે, ગને ઇન્દ્રિકોં રંક ! ૧૦

ચિંતા મત કર, નચિંત રહે, પૂરનહાર સમર્થ;
જલથલમેં જો જીવ હૈ, ઉનકી ગાંઠ કયા અર્થ ? ૧૧

ચિંતા ઐસી ડાકિની, કાટ કલેજા ખાય;
બૈદ બિચારા કયા કરે, કહાં તક દવા લગાય ? ૧૨

---

(૯) કોઈ વખત–મંદીર–માળીઆંમાં રહેવાનું મળે તેથી હ[illegible] ન પામશો, અને કોઈ વખત જંગલમાં રહેવું પડે તેથી કલેશ યુક્ત ન દેશો. પણ સમજજો કે હરકોઈ સ્થિતિમાં જો પરમાત્માનું ભાન રહેવા પામતું હોય તો દરેક સ્થળ સોહામણું જ છે.

(૧૦) જે માણસને પહેરવાને માત્ર લંગોટી જ રહી હોય અને તે લંગોટીને પણ સાત સાત ગાંઠો વાળવી પડી હોય ([illegible] હોય) તે છતાં જે માણસ નિઃશંક-નિશ્ચિંત રહીને પરમાત્માના નામસ્મરણરૂપી કેફમાં મદમસ્ત રહેતો હોય તેવો માણસ ઇન્દ્રને પણ ગરીબ સમજે છે. અર્થાત્ તેવો માણસ ઇન્દ્રથી પણ વધારે શ્રીમંત છે.

(૧૧) હે ભાઈ! તું મનમાં ચિન્તા કરીશ જ નહિ; [illegible] પૂરનારો પરમેશ્વર સમર્થ છે, [illegible] કાંઈ [illegible]

(૧૨) [illegible]

[illegible]
[illegible] (૧૦) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

(૧૩) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

કબહુંક મંદિર માલીયા, કબહુંક જંગલ બાસ;
સબહી ઠૌર સુહાવના, જો હરિ હોવે પાસ. ૯

સાત ગાંઠ કોપીન કી, મનસેં રખે ન શંક;
નામ-અમલ માતા રહે, ગને ઇન્દ્રકો રંક ! ૧૦

ચિંતા મત કર, નચિંત રહે, પૂરનહાર સમર્થ;
જલથલમેં જો જીવ હૈ, ઉનકો ગાંઠ કયા અર્થ ? ૧૧

ચિંતા ઐસી ડાકિની, કાટ કલેજા ખાય;
બૈદ બિચારા કયા કરે, કહાં તક દવા લગાય ? ૧૨

(૯) કોઈ વખત-મંદીર-માળીઆંમાં રહેવાનું મળે તેથી હર્ષ ન પામશો, અને કોઈ વખત જંગલમાં રહેવું પડે તેથી કલેશ થવા ન દેશો. પણ સમજજો કે હરકોઈ સ્થિતિમાં જો પરમાત્માનું ભાન રહેવા પામતું હોય તો દરેક સ્થળ સોહામણું જ છે.

(૧૦) જે માણસને પહેરવાને માત્ર લંગોટી જ રહી હોય અને તે લંગોટીને પણ સાત સાત ગાંઠો વાળવી પડી હોય (ફાટેલી હોય) તે છતાં જે માણસ નિઃશંક-નિશ્ચિંત રહીને પરમાત્માના નામસ્મરણરૂપી કેફમાં મદમસ્ત રહેતો હોય તેવો માણસ ઇન્દ્રને પણ ગરીબ સમજે છે. અર્થાત્ તેવો માણસ ઇન્દ્રથી પણ વધારે શ્રીમંત છે.

(૧૧) હે ભાઈ! તું મનમાં ચિન્તા કરનો જ ના; ત્હારી જરૂરીઆતો પુરનારો પરમદેવ મહાસમર્થ છે, એને ઘેર કાંઈ કમીના નથી; ત્હને જે ચીજ મારે લાયક જોશે તે ચીજ વગર માગ્યે આપશે જ. વિચાર તો ખરો કે જમીનપર અને પાણીમાં કીડા-પોરા વગેરે જે અનેક જીવ છે ત્હેમની ગાંઠે પૈસો ન હોવા છતાં તેઓ શું ભુખ્યા રહે છે ?

(૧૨) ચિંતા એવી ડાકણ છે કે તે, માણસનું કલેજું જ ખાઈ જાય છે. બિચારો વૈદ કયાં સુધી દવા આપવાનો હતો ? એવા

દીયા બીના માંગે બીના, જાન બીના સબ આય;
કાહેકો મન કલપીયે ?, સહજે રહે સમાય !
દાતા નદી હૈ એક સમ, સબ કોઇકો દેત;
હાથકુંભ જિસકા જિસા, તેસાહી ભર લેત.
સુંદકો બી દેત હૈ, કપટ લત્તા આગ;
જીવત નર ચિંતા કરે, વાકો બડો અભાગ !
આશા તો એક રામકી, દુજી આશ નિરાશ;
નદી કિનારે ઘર કરે, કબહું ન મારે પ્યાસ.

(૨૧) કબીરકે માગ્યા સિવાય અનુભવની રીતે દરેક જરૂરીઆત [illegible] હાથમાં આવે છે; તો પછી મનમાં કલ્પના જલ્પના કરવાનું શું [illegible] જન ! એમ કબીરજી કહે છે, હે ભાઈ ! તું તારા નિજરૂપમાં સમાઈ[illegible]

(૨૨) દાતા અને નદી બન્નેનો સ્વભાવ સરખો છે. તે[illegible] પાસે દેને આવે છે; પછી કેટલું મળવું તે તો હાથ અને [illegible] ઉપર આધાર રાખે છે. દાતાની પાસે ૫૦૦ રૂપિયા [illegible] લેનાર બાળકના હાથમાં ૧૦) થી વધુ સમાય તેમ [illegible] હોય તો દાતારનો શો વાંક ! નદીમાં જળ તો ઘણું છે પણ [illegible] [illegible] કે ઘડો નાનો હોય તેનાં નસીબ [illegible] [illegible] [illegible] અને પુષ્કળથી ઘડા જ નાના હોય તો તેની [illegible] [illegible] તેના પરમેશ્વરનો દોષ શું !

(૨૩) [illegible]

(૨૪) [illegible]

સાહબસે સબ કછુ બને, બંદેસે કછુ નાંહી;
રાઈકો પરબત કરે, પરબત રાઈ માંહી. ૧૭
ચિંતા તો હરિનામકી, ઔર ન ચિતવે 'દાસ;'
જો કોઈ ચિતવે નામ બિન, સોહી કાલકે પાસ. ૧૮
કબીર ! મૈં કયા ચિન્તવૂં ?, હમ ચિન્તે કયા હોય ?
હરિ આપહી ચિંતા કરે, મોહિ ન ચિંતા હોય ! ૧૯
મો ચિન્ત્યો હર ના કરે, કહા કરૂં મૈં ચિન્ત ?
હરકો ચિન્ત્યો હર કરે, તાપર રહું નચિંત. ૨૦

---

(૧૭) જે કાંઈ બને છે તે પરમાત્માથી બને છે; 'બંદા' એટલે 'સેવક' એટલે માણસથી કાંઈ જ બનતું નથી. તે પ્રભુ પર્વત ને રાઈના દાણામાં અને રાઈને પર્વતરૂપમાં બદલી નાખવાને સમર્થ છે, તો તું ગમે તેવો ક્ષુદ્ર છતાં જો ત્હને ત્હેનામાં શ્રદ્ધા હશે તો ત્હારા હાથે જ પર્વત જેવાં મહાભારત કામ કેમ નહિ બની શકે ? માત્ર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ.

(૧૮) આ હરિ-દાસ અથવા ભક્ત તો માત્ર હરિનામ ભજવાની જ કાળજી રાખે છે, બીજી કાળજી કે ચિંતા એને છે જ નહિ; કારણ કે હરિનામ વગર બીજી ચીજની ચિંતા કરનાર કાલ એટલે યમદેવની પાસે જાય છે, મરણ પામે છે અગર જીવતાં મરણ જેવી સ્થિતિ ભોગવે છે.

(૧૯) કબીરજી કહે છે કે હું શા માટે કોઇ વાતની ચિન્તવના કરૂં ? અમારા ચિન્તવ્યાથી શું દહાડો વળવાનો હતો ? અને વળી ખુદ પરમાત્મા જ આપણી ચિંતા કરે છે, તેથી અમારે હાયવોયની કાંઈ ગરજ જ રહેતી નથી.

(૨૦) કોઈ ચીજની ઇચ્છા હું કરૂં તો ખરો, પણ હરિ તેથી જુદું જ ચિન્તવતો હોય તો ? માટે કોઈ ચીજની ઇચ્છા કરવી જ શું કરવા ? હરિ પોતાનું ધાર્યું કરે છે, માટે હું નચિંત રહું છું.

સંપાદ [illegible] ૧૫] ... ૧૯૬ ...

વા. મો. શાહે પ્રગટ કરેલાં અન્ય લેખકોનાં પુસ્

A. સ

(…) ગુરુચરિત— ,,

(…) યોગની કુંચી— ,,

(…) કપાનો ઠરો— ,,

(૭) સ્વર શાસ્ત્ર—લેખક : 'એક મિત્રુઓ' : સન ૧૯૦

(૮) સુદર્શ ચરિત્ર—ભાષાંતરકાર : મુની શ્રી માણેકચંદ્રજી : સ

(૯) કયા ઇશ્વરે આ વિશ્વ રચ્યું !—લેખક : ન. દ. પટેલ : સ

(૧૦) મોતી કાવ્ય—લેખક : સ્વ. મો. મ. શાહ : સ

(૧૧) ઉપદેશરત્ન કોષ—ભાષાંતરકાર : શ્રી મો. ગ. દેશાઇ : સ

વા. મો. શાહ કૃત પુસ્તકો પૈકી મળી શકતાં પુ

(૧) ભાઇના ગઢોમાં ... ... મૂલ્ય ૧

(૨) જૈનદીક્ષા ... ... ,, ૨

(૩) સુદર્શન (સચિત્ર) ... ... ,, ૦

વા. મો. શાહ કૃત સઘળાં પુસ્તકોના સર્વ હક્ક '

શ્રી. પબ્લીશીંગ હાઉસ' ને સ્વાધીન છે: પરંતુ નિસ્વ

લાભ તરીકે, વિના મૂલ્યે એમના આદરથી વા. મો. શાહ

પુસ્તક છપાવી વેચનારને કોઇપણ જાતનો બદલો, લી

નેવી … આપવામાં આવશે.

… વા. મો. શાહના પુસ્તક પ્રકાશનના કામ

… કેટલાં પુસ્તકો; 'જૈન સમાચાર' સા

… હિત અને 'જૈન હિતેચ્છુ'

… પુસ્તકો

… દીન

ઉંચે કુલકે કારને, બાંસ બઢ્યો અહંકાર;
રામભજન હિરદે નહીં, જાર્યો સબ પરિવાર. ૮
કબીર તહાં નહિં જાઈયે, જહાં હૈ કુલકો હેત;
સાધુગુનોં જાને નહીં, નામ બાપકો લેત ! ૯
બડે બડાઇ ના કરે, બડા ન બોલે બોલ;
હીરા મુખસે ના કહે, " લાખ હમારા મોલ ! " ૧૦
ના મુઝ છાઇ ન છાપરી, ના મુઝ ઘર ના ગામ;
જો કોઇ પૂછે 'કોન હૈ ?' ના મુઝ જાત ન ઠામ. ૧૧

તે પાત્ર નીંદાને યોગ્ય છે તેમ ગમે તેવા ઉંચા કુળમાં જન્મ પામવા છતાં ઉચ્ચ કરણી વગરનો માણસ નીંદાને પાત્ર છે.

(૮) વાંસ ઘણો ઉંચો છે; એને ઉચ્ચ કુળનો અહંકાર છે પણ એનું ડહાપણ તો જુઓ ! (વાંસના વનમાં બે વાંસ સામસામા અથડાવાથી આગ ઉત્પન્ન થાય છે, અને આખું વન બળે છે.) કુટુંબને- એટલે પોતાના ભાઇઓ તુલ્ય અનેક વાંસને બાળવા જેવું જ ડહાપણ તે ઉંચ કુળના વાંસમાં રહેલું છે ! કુળના અભિમાનીઓથી રામ-સ્મરણ થઇ શકે નહિ.

(૯) કબીરજી કહે છે કે, જ્યાં કુળપર મોહભાવ છે ત્યાં કદી જશો નહિ. એવા લોકો સદ્ગુણને જાણુતા નથી અને ખાલી બાપનું નામ લઈ ફૂલાય છે પણ બાપના જેવાં રૂડાં કામ કરી શકતા નથી.

(૧૦) ખરેખર જેઓ મહાન છે તેઓ પોતાની મહત્તા પોતે કહી બતાવતા નથી. હીરો કદી એમ નથી કહેતો કે " મ્હારૂં મૂલ્ય લાખ રૂપીઆ છે. " એ તો પારખનારા જ પારખે.

(૧૧) કબીરજી કહે છે કે, મ્હને કોઈ પૂછે કે " તું કોણ છે ?" તો હું જવાબ આપું કે, " ભાઈ! મ્હારે નાત–જાત કાંઈ નથી, રહેવાનું ઘર કે ઝુંપડી નથી, તેમ અમુક એક ગામને મ્હારૂં વતન મ્હેં માન્યું નથી. " મતલબ કે હું સર્વ દુનીઆમાં ફરૂં છું,

[illegible]

> [illegible]
>
> [illegible]
>
> [illegible]
>
> [illegible]

— [illegible] —

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સદ્ગત શ્રી વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ સ્થાપિત

શ્રી સંયુક્ત જૈન વિદ્યાર્થીગૃહ

(THE UNITED JAIN STUDENTS' HOME)

BOMBAY

મુંબઈની કોઈ પણ કૉલેજમાં અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતા મુંબઈ બહારના હરકોઇ જૈન ફીરકાના કે હરકોઇ દેશના હિંદુ કોમના વિદ્યાર્થીઓ માટે વિદ્યાર્થીઓની પોતાની વ્યવસ્થાથી ચાલતું બોર્ડીંગ હાઉસ.

કોઈનાં ડૉનેશન્સ લેવામાં આવતાં નથી.

દાખલ થવા ઇચ્છનારે નીચેને ઠેકાણેથી અરજીનું ફોર્મ મગાવી લેવું.

૧૦૫, ઍપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ   ચંદુલાલ મોતીલાલ શાહ
મુંબઈ   ઑ. સેક્રેટરી, 'સંયુક્ત જૈન વિદ્યાર્થીગૃહ'

જરૂર પડે પૂછાવજો.

યુરોપ—અમેરિકામાં બનતો કોઈપણ જાતનો માલ મગાવવાની જરૂર પડે અથવા અહીંનો માલ ત્યાં વેચવા માટે મોકલવાની જરૂર પડે તો નીચેને ઠેકાણે પૂછાવશો—

ધી ઈન્ડો જર્મન ટ્રેડીંગ કું. (એસ. વી. શાહ એન્ડ કું.)

પોષ્ટ બૉક્ષ નં. ૩૨૧—મુંબઇ.

[illegible] [૧૪]

[illegible]

(૧) [illegible] —

(૨) [illegible] —

(૩) [illegible] B.A. [illegible]

(૪) [illegible] — ,,

(૫) [illegible] — ,,

(૬) [illegible] — ,,

(૭) [illegible]

(૮) [illegible]

(૯) [illegible]

(૧૦) [illegible]

(૧૧) [illegible]

[illegible]

(૧) [illegible] ... ... [illegible]

(૨) [illegible] ... ... [illegible]

(૩) [illegible] ... ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

આ પુસ્તકના લેખકના પિતા અને સ્થા. જૈન કોમમાં પ્રથમ પત્રકાર

સદ્‌ગત શ્રી મોતીલાલ મનઃસુખરામની સાહિત્યસેવા

મો. મ. શાહનાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો

મરહુમે પુસ્તક લેખન અને પ્રકાશનનું કાર્ય સન ૧૮૭૯ થી શરૂ કર્યું હતું અને ટુંક સમયમાં ઓખાહરણ (પદ્યમાં), નેમ વિવાહ, રૂક્મિણી હરણ, લીલ હમીરની વાર્તા વગેરે પુસ્તકો બહાર પાડયાં હતાં; પરંતુ આ પુસ્તકો પૈકી એક પણ પુસ્તક મળવું અશક્ય હોવાથી તે સંબંધમાં કાંઈ પણ લખવાનું બની શકે તેમ નથી.

(૧) ગૂજરાતી શબ્દાર્થ કોશ—બે આવૃત્તિઃ સન ૧૮૮૬ અને ૧૮૮૮ઃ

સરકારી તેમજ ગાયકવાડી કેળવણીખાતાએ ઈનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલા આ પુસ્તકમાં ગૂજરાતી નર્મકોશમાં નહિ આવેલા ૧૪૦૦ શબ્દોના અર્થ આપવામાં આવ્યા છે. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

(૨) સદુપદેશમાળા—બે આવૃત્તિઃ સન ૧૮૯૦ અને ૧૯૦૨ઃ

ગૂજરાતી બે ચોપડી ભણેલાઓ પણ વાંચી અને સમજી શકે તેવી સરળ અને શુદ્ધ ભાષામાં લખાયેલા આ પુસ્તકમાં સત્ય, શિયળ, સંતોષ, કરકસર આદિ બાર જુદા જુદા વિષય પર બાર ઉપદેશો અને રમુજી વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

(૩) પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીભોરક નિષેધક—બે આવૃત્તિઃ સન ૧૮૯૯ અને ૧૯૦૭

માંસ ખોરાક અને જીવહિંસાની વિરુદ્ધમાં લખાયેલાં પુસ્તકોમાં આ પ્રથમ પુસ્તક છે. જેમાં હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અને ખ્રીસ્તી ધર્મ-શાસ્ત્રોના [illegible] માંસાહાર અને જીવહિંસા નિષેધક છે [illegible] મૂલ્ય [illegible]

(૪) [illegible]

[illegible]

(૫) સુબોધકથામાળા—સન ૧૯૨૨: પ્રત ૧૫૦૦:

આ પુસ્તકમાં શરીર અને આત્માનો સંબંધ, દયા અને ક્ષમા, ધર્મ માર્ગે વાપરતાં ધન ખૂટતું નથી, સત્ય બોલતાં વિવેક, નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ અને કરણીનું ફળ આદિ ૧૪ વિષયો પર વાર્તાઓ આપેલી છે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

ઉપર જણાવેલા પુસ્તકો ઉપરાંત (૧) શ્રાવકની આલોયણા (૩) અનંતર દશાંગ સૂત્રનો સાર (૪) વિપાક સૂત્રનો સાર (૫) વહીકા સૂત્રનો સાર (૬) જ્ઞાતા સૂત્રનો સાર (૭) ઉપાસકદશાંગ સાર વગેરે માત્ર જૈનોને ઉપયોગી પુસ્તકો બહાર પાડેલાં છે.

મરહૂમે સ્થાનકવાસી જૈન કોમમાં કોઈપણ પત્ર હયાતીમાં ન હતું ત્યારે 'જૈનહિતેચ્છુ' માસિકપત્ર શરૂ કર્યું હતું.

અપ્રગટ પુસ્તક

જૈન કોશ:—મરહૂમના લેખોમાં ઉપરાંત આ પુસ્તકમાં વપરાતા સંસ્કૃત અને પારિભાષિક ૨૦૦૦ શબ્દોનો સંગ્રહ કરીને અર્થ આપવામાં આવ્યા છે. કેટલીક બાબતો વિશેષ સમજ આપવામાં આવી છે. આ પુસ્તક ૧૦ વર્ષ જેટલા વખત [illegible] મહેનત આપીને તૈયાર કરેલું હોવા છતાં હજી સુધી અપ્રગટ

મૈ. ન. શાહકૃત કોઈપણ પુસ્તકો મળી શકતાં નથી. પરંતુ કેમ [illegible] તરીકે, વિના મૂલ્ય પ્રચારના હેતુથી ઉપર જણાવેલ કોઈપણ પુસ્તક છપાવવા ઇચ્છનારને તેની સગવડ કરી આપ[illegible]

પ્રા. મિ. શા. પશિયરીન પાઠક
જ્યેષ્ઠ, ગુજરાતી વિભાગ

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ટ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૮	૧	કહે કૌન પતિથાય ?	પતિયાય
૩૧	૫	દાસ કહાવત કઠિન હુ	હે
૫૫	૮	જો ઘર જાલા આપકા	જાલો
૬૦	૧	સુમરન સિદ્ધા યોં કરો	સિદ્ધી
૬૦	૩	સમરન સિદ્ધા યોં કરો	સુમરન સિદ્ધી
૬૪	૬	જો કૂછ સો કિયા સો	જો કૂછ કિયા સો
૬૬	૮	પાંચો રાખો ઠોર	ઠોર
૭૬	૨	સંત જપાવ નામ	જપાવે
૮૨	૩	કરતા હૂં મૈં ધ્રમ	ધ્રમ
૮૪	૩	સધ્યાંક દરબારમેં	સઇયાં કે
૮૭	૨	કયા કિયા કયા હૈ દેખ	કયા કિયા હૈ દેખ
૧૦૬	૧	નિશ્ચલ જાકા નામ હુ	હે

ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ મૂળચંદભાઈ ત્રિકમલાલે
છાપીઃ ઠે. પાનકોરનાકા—અમદાવાદ.